

Kuntaliiton
VERKKOJULKAISU

Hyötyä, tietoa, elämyksiä – kirjastojen vaikuttavuuden ulottuvuuksia

Toimitus: Ninni Sandelius

Kannen kuva:

Harri Oksanen, Yleisten kirjastojen keskuskirjasto, Kirjastot.fi

Taitto: Nina Palmu-Pietilä

ISBN 978-952-293-353-9 (nid.)

ISBN 978-952-293-354-6 (pdf)

© Suomen Kuntaliitto

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons

Nimeä-JaaSamoin 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä

Helsinki 2016

Suomen Kuntaliitto

Toinen linja 14, 00530 Helsinki

Puh. 09 7711

www.kunnat.net

Sisältö

Sanastoa.....	5
Esipuhe: Kirjastojen rooli elinvoimaisessa kunnassa	7
<i>Timo Kietäväinen</i>	
1 ”Nyt on hyvä!”	9
Kokemuksia Turun pääkirjastohankkeesta <i>Inkeri Näätäsaari</i>	
2 Kirjastojen muuttuva toimintaympäristö haastaa perinteiset mittaustavat.....	15
<i>Markku Laitinen</i>	
3 Kirjastojen hyötyvaikutukset tutkimusten valossa.....	23
<i>Anna Idström</i>	
4 Keskustelua kirjastojen taloudellisista vaikutuksista ja merkityksestä	43
<i>Timo Cantell ja Anna Idström</i>	
5 Yhteenveto keskustakirjaston elinkeino- ja yhteiskunnallisista vaikutuksista	51
<i>Helsingin kaupunginkanslia</i>	
6 Kirjastoihin syntyy jokamiehen innovaatiokeskuksia	63
<i>Tuula Haavisto</i>	
7 Kirjastopalveluiden vaikuttavuutta tutkitaan tilastollisilla työkaluilla	69
<i>Matti Sarmela ja Erkki Lounasvuori</i>	
8 Kirjaston vaikuttavuuden ulottuvuuksia lainausdatan ja kyselytutkimusten valossa	79
Kokemuksia HelMet-kirjastojen tilastolöydöksistä <i>Jaani Lahtinen ja Jouni Juntumaa</i>	
9 Käyttäjätilastojen monipuolinen tarkastelu kohentaa kirjastojen vaikuttavuutta	88
Kokemuksia Vaski-kirjastojen tilastolöydöksistä <i>Jaani Lahtinen, Kalle Varila ja Jouni Juntumaa</i>	
10 ”Mahtava kirjasto!”	108
Kokemuksia Seinäjoen kirjaston uudistamisesta <i>Mervi Heikkilä</i>	

11	Määrätietoisen kirjastokansan vaellus eteläsavolaisessa korvessa.....	115
	Kokemuksia Toenperän kirjaston yhteistyöstä <i>Jaana Sopanen</i>	
12	Sähköinen hyvinvointikertomus – kuntien tiedolla johtamisen väline	121
	<i>Anne Sormunen ja Maria Salenius</i>	
13	Peruspalvelujen arvioinnista työkalu kirjastojen kehittämiseen.....	126
	<i>Eeva Hiltunen, Satu Ihanamäki ja Marjariitta Viiri</i>	
14	Seutukirjasto tuo säästöjä ja vaikuttavuutta	133
	Kokemuksia Vaara-kirjastojen seutuyhteistyöstä <i>Rebekka Pilppula</i>	
	Kirjoittajat.....	138

Sanastoa

Tuloksellisuus

Tuloksellisuudella tarkoitetaan tuottavuuden, vaikuttavuuden sekä prosessien ja tuotosten laadun muodostamaa kokonaisuutta. Toiminnan voidaan sanoa olevan tuloksellista silloin kun asiakkaiden tarpeisiin vastataan sekä kustannus-tehokkaasti että laadukkaasti. Palvelujen tuloksellisuutta tutkittaessa on hyvä muistaa, että inhimillisen toiminnan mallintaminen, mittaaminen ja aineiston keruu on aina jossain määrin epätäydellistä.

Sijoitetun pääoman tuotto (ROI)

Kirjaston tuottaman taloudellisen kokonaishyödyn ja kaikkien siihen sijoitet-
tujen resurssien suhde.

Taloudellisuus

Toiminta, jossa tavoite pyritään saavuttamaan mahdollisimman pienillä resurs-
seilla.

Tuotos

Tuotettujen hyödykkeiden määrä tietyllä aikavälillä.

Tuottavuus

Tuottavuus mittaa käytettyjen resurssien ja aikaansaatuja suoritteiden eli pa-
nosten ja tuotosten suhdetta. Mitä vähemmällä panoksilla saadaan sama määrä
tuotoksia tai mitä enemmän saadaan aikaan samalla määrällä panoksia, sitä
parempi on toiminnan tuottavuus.

Vaikutukset

Arvioinnilla pyritään todentamaan toiminnalle asetettujen tavoitteiden mu-
kaisia muutoksia. Vaikutusten todentamisessa on tärkeää selvittää lähtötilanne
ja verrata tuloksia siihen. Voidaan myös tarkastella kokemuksia siitä, miten
palvelut ovat vastanneet käyttäjän ennakko-odotuksiin ja palvelutarpeisiin.

Vaikuttavuus

Vaikuttavuudella tarkoitetaan laajempia ja pidempiaikaisia vaikutuksia, joi-
ta toiminnalla on saatu aikaan. Vaikuttavuuden tarkastelussa on tärkeää

tunnistaa taustalla olevat tekijät, joiden yhteisvaikutuksista tulokset syntyvät. Kustannusvaikuttavuudessa on kyse tavoitellusta muutoksesta tietyllä resurssimäärällä.

Yhteiskunnallinen vaikuttavuus

Palvelun vaikutus ympäröivään yhteisöön tai yhteiskuntaan. Yhteiskunnallisella vaikuttavuudella tarkoitetaan laaja-alaisiin yhteiskuntapoliittisiin tavoitteisiin liittyviä tuloksia.

Arvo

Asia, jota pidetään merkityksellisenä ja tavoiteltavana ja joka ohjaa toimintaa.

Hyöty

Hyödyllinen tai hyvä vaikutus, joka saadaan aikaan hyödykettä tai palvelua käyttämällä.

Kirjastojen rooli elinvoimaisessa kunnassa

Kirjaston asema kaikenikäisten kansalaisten peruspalveluna perustuu kirjastotoiminnan monipuolisuuteen, maksuttomuuteen ja tilojen vapaaseen käyttöön. Ylläpitämällä kunnallisia kirjastoja ja kehittämällä niiden toimintaa tuetaan jokaiselle kuntalaiselle kuuluvia sivistyksellisiä perusoikeuksia. Kirjasto antaa meille kaikille mahdollisuuden päästä tiedon lähteille.

Tietoyhteiskuntakehityksen alkuaikoina kirjastot olivat niitä paikkoja, joissa oli kaikkien käyttöön tarkoitettuja tietokoneita ja vapaa pääsy verkkoon. Tällä tiellä olemme edelleen. Palveluja kehitetään tarjoamalla digitaalisia sisältöjä, ohjelmia ja laitteita ja näiden käytön opastusta kuntalaisille ja yhteisöille.

Taloudellisesti mitattuna kirjastosektori on kuntien kokonaismenoissa pieni toimiala, sillä keskimäärin kustannukset ovat vähän yli yhden prosentin kuntasektorin kustannuksista. Taloudellinen panostus ei kuitenkaan suoraan paljasta toiminnan vaikuttavuutta.

Usein pienet toimialat kuten kirjastotoimi ovat notkeita sillanrakentajia suurten toimialojen rinnalla. Ilman niitä keskeiset kuntalaisten hyvinvointiin ja kunnan elinvoimaisuuteen liittyvät tavoitteet eivät ole toteutettavissa. Tästä syystäkin on tärkeää tuoda kattavasti esille kirjastotoiminnan mahdollisuuksia, hyötyjä ja vaikutuksia ja siihen liittyvää tietopohjaa ja tutkimustietoa.

Elinvoimaisessa kunnassa toimivat kirjastopalvelut ovat jatkossakin yksi kuntalaisten peruspalveluista, joista kunnat eivät voi tai haluakaan luopua.

Hyvinvointia tukevien ja ylläpitävien sivistyspalveluiden järjestämisen edellytykset ovat erilaisia eri puolilla Suomea. Alueelliset olosuhteet vaihtelevat suuresti, ja tämä on huomioitava sekä kansallisessa ohjauksessa että paikallistason päätöksenteossa. Yksi ainoa ylhäältä päin tuotu malli ei tunnu luontevalta tämän päivän Suomessa.

Kuntien elinvoimaisuuden rakentamisessa tarvitaan saavutettavia ja laadukkaita kirjastopalveluja. Kansakunnan menestyminen perustuu tietopohjaisen osaamisen ja työn soveltavaan hyödyntämiseen. Kirjastopalveluilla tarjotaan tarpeellista ja mielenkiintoista tietoa ja välitetään kertynyttä kansallista tietopääomaa kansalaisten, yritysten ja yhteisöjen, ja myös kunnan hyväksi. Kirjastoilla on luonteva rooli olla myös digitaalisen ajan kulttuuri- ja tietokeskuksia, joiden tiloja, aineistoja, palveluja ja osaamista voidaan hyödyntää mahdollisimman hyvin.

Vaikuttavuus – merkittävyys ratkaisee

Kuntalaisten arviot käyttämistään kirjastopalveluista ovat olleet aina korkeat. Toiminnalla on siis merkitystä. Kirjastopalveluja käyttävät kokevat, että kirjasto parantaa heidän elämänlaatuaan ja hyödyttää heitä monella muullakin tavalla. Palveluja onkin syystä kehitettävä lähipalveluina, joissa näkyvät paikallis- ja aluetason erityispiirteet ja asiakaslähtöisyys.

Toimintarakenteiden uudistamisessa tarvitaan toimialat ja jopa kuntarajat ylittäviä kestäviä ratkaisuja. Näin voidaan turvata kirjastopalvelujen säilyminen tasaveroisesti saavutettavissa olevina palvelusisältöinä asuinpaikasta riippumatta. Kirjastot ovat tottuneita tekemään yhteistyötä keskenään. Tätä yhteistyön perinnettä kannattaa laajentaa ulottumaan kunnan muihin hallintokuntiin ja toimijoihin, joiden kanssa kirjastojen on luontevaa tehdä yhteistyötä. Tuloksia kannattaa dokumentoida kunnan toimintaa kuvaaviin keskeisiin seurantadokumentteihin kuten hyvinvointikertomukseen.

Miten kirjastotoiminta hyödyttää eri toimijoita? Kirjastojen vaikuttavuuden eri ulottuvuuksien esiin nostaminen on tärkeää sen ymmärtämiseksi, millä tavoin toiminnalla on merkitystä kuntalaiselle, kunnalle ja muille toimijoille. Tämän julkaisun keskeisenä tarkoituksena on antaa välineitä kirjastotoiminnan uudistamiselle ja muutosjohtamiselle sekä avata erityisesti päättäjille toiminnan suoria ja välillisiä vaikutuksia moniin keskeisiin yhteiskunnallisiin tavoitteisiin. Kirjastotoiminnan kehittäminen kuuluu ajan hermolla elävän kunnan keskeisiin hyvinvointipalveluihin.

Kuntaliiton kirjastojen vaikuttavuus -projektissa tuotettiin Helsingin kaupungin tietokeskuksen, Helsingin kaupunginkirjaston – Yleisten kirjastojen keskuskirjaston sekä Kirjastot.fi:n yhteistyönä julkaisu kirjastojen vaikuttavuuden ulottuvuuksista. Kiitän projektin ohjausryhmää ja muita projektin toteuttamiseen osallistuneita tahoja ansiokkaasta työstä.

Timo Kietäväinen

Kuntaliiton varatoimitusjohtaja

1 ”Nyt on hyvä!”

Turun pääkirjastohankkeen tavoitteena oli luoda kaikille avoin ihmisten, tiedon ja kulttuurien kohtaamispaikka, jossa koko ajan uudistuvat kokoelmat ja niitä tukeva monipuolinen tapahtumaohjelmisto tarjoavat tietoa ja elämyksiä. Samalla kirjasto mahdollistaa tilan, joka on aamusta iltaan käytettävissä ilman pääsymaksua.

Kun neljännesvuosisadan kestänyt Turun pääkirjastohanke vuonna 2008 valmistui, tilat kaksinkertaistuivat ja kaikki toiminnot saatiin jälleen saman katon alle. Rakennuksesta tuli aikansa arkkitehtuurin helmi, ja se nosti myös sata vuotta vanhan kirjastotalon arvoiseensa loistoon. Mutta kysymys ei ollut vain talon rakentamisesta, vaan kirjaston koko toiminta uudistui palvelujen sisällöstä tilojen jäsennykseen ja työmenetelmiin. Syntyi uudenlainen kirjasto – toimiva tietokeskus ja elävä taideteos, jossa tieto ja mielikuvitus, vilkas toiminta ja hiljentyminen kohtaavat.

Kirjaston toimintaideat kehittyivät hyvin erilaisessa ympäristössä kuin missä nyt eletään. Taustalla oli kokoelma- ja lainauskeskeinen kirjastomaailma, jossa rakennettiin ensimmäisiä integroituja tietojärjestelmiä ja internet alkoi tulla tutuksi vasta kaikkein edistyneimmille. Satavuotiaan kirjastotalon toiminnot oli tilanpuutteen vuoksi hajautettu moneen osoitteeseen, käyttäjät eivät löytäneet etsimäänsä ja suuri osa henkilökunnan ajasta meni aineistojen etsimiseen asiakkaille. Käyttö väheni, ja valtaosa kävijöistä viipyi kirjastossa alle 15 minuuttia.

Käyttäjäkyselyt vahvistivat arkipäivän asiakaspalvelun kokemuksia: tarvittiin runsaasti lisää istumapaikkoja, kiinnostavat aineistot haluttiin löytää omatoimisesti, toivottiin runsaita aukioloaikoja ja kahvilaa eivätkä lähikirjastot saaneet olla uhattuina pääkirjastohankkeen takia. Perinteisestä poikkeavia palveluja ei juuri osattu odottaa, eikä henkilökunnallakaan ollut kovin paljon kokemusta monipuolisista toimintamuodoista.

Tila, toiminta ja työtavat uudistuvat

Halusimme luoda uudesta kirjastosta tiedon, elämysten ja oppimisen keskuksen, jossa erilaiset ihmiset ja ajatukset voivat kohdata. Asetimme hankkeelle neljä onnistumiskriteeriä: uudenlainen kirjastotoiminta, toimivat tilat, toimintakykyinen työyhteisö ja muutosprosessin hallinta. Tilojen jäsennyksen tuli tukea tietosisältöjen löytymistä, joukkuetyön tuli korvata osiin pilkottu työnjako, tekniikkaa tuli hyödyntää tehokkaasti ja itsenäistä kirjastonkäyttöä tuli

Uutistori on suosittu lehtienlukupaikka, jossa voi myös käyttää tietokonetta, ottaa kopioita tai tulostaa.

edistää. Siksi kirjaston osastojako perustui aineistojen muodon tai käyttötavan sijaan kokoelmien sisältöön. Kaikilla osastoilla voi etsiä tietoa, lainata, tutkia, viihtyä ja osallistua. Tämä helpotti myös osastojen sijoittamista kolmesta eri rakennuksesta muodostuvaan kirjastokokonaisuuteen. Ammattiryhmäkohtaisista tehtävänkuvista siirryttiin henkilökohtaisiin tehtäviin kunkin osaamisen ja kiinnostuksen mukaan, ja jokaiselle tuli selkeästi määritelty vastuu työtömissään. Tämän oli tarkoitus tukea myös oman osaston aihepiirin parempaa hallintaa. Työskentelytapoina korostimme vuorovaikutteisuutta, joustavuutta ja palvelun tuottamista verkostoissa. Konkreettisina parannuskohteina olivat muun muassa aukiolot sekä lastenosaston ja kirjaston tapahtumatoiminnan kehittäminen.

Päätimme tarjota käyttäjille monipuolisen palvelukonseptin, jota voi kehittää edelleen palautteiden ja kokemusten perusteella. Oli tärkeää kertoa alusta alkaen suunnitelluista palveluista ja tuoda esiin kirjastonkäyttäjien muuttuva rooli palveluprosessissa. Esittelimme suunnitelmia lukuisissa poliittisten ryhmien sekä harrastaja- ja asukasryhmien tilaisuuksissa ja kuulumme toiveita. Eri vammaisryhmien tapaamiset auttoivat esteettömän kirjaston toteuttamisessa. Viestintäsuunnitelmassa oli omat toimenpiteet asukkaille, medialle, päättäjille, henkilökunnalle ja kollegoille kohdistettuun viestintään. Hanke oli poikkeuksellisen vaativa ja merkityksellinen niin kaupunkikuvallisesti, rakennusteknisesti kuin toiminnallisestikin, ja median huomio pysyi suurena koko hankkeen ajan.

Kirjaston osuus hankkeesta toteutettiin arkityön ohessa ilman lisäresursseja, mikä vaati paljon kekseliäisyyttä ja innostusta. Jo koko henkilökunnan mukaan saaminen vaati järjestelyjä ja joustamista. Kirjaston monet suunnitteluryhmät kirkastivat palvelujen sisältöä ja terävöittivät tekemisen prosesseja. Käyttäjätarpeita, palveluja, työtapoja, tilantarpeita ja henkilökunnan odotuksia selvitettiin ja dokumentoitiin. Yhteisissä työpajoissa työstettiin yhteisiä arvoja, palvelujen ja asioinnin eri muotoja ja kirjaston toimintalinjauksia.

Erityisen hedelmällistä oli yhteistyö arkkitehtien kanssa. Uudisosasta, vanhasta kirjastotalosta ja entisestä maaherran kansliasta syntyi tilallinen ja toiminnallinen kokonaisuus, johon eri toiminnot oli luontevaa sijoittaa. Arkkitehtoninen kokonaisuus ja huikeat yksityiskohdat loivat puitteet, joihin tekniikka ja toiminnan päälinjat integroitiin eri osapuolten tiiviissä yhteistyössä.

Kiitoksia, toiveita ja muutoksia

Uudisrakennuksen ovet avattiin maaliskuussa 2007, ja kaupunkilaiset virtasivat sisään uteliaina ja jännittyneinä. Kuulimme kiitoksia, kehuja ja ihastuneita huudahduksia. Ihmiset kiittivät arkkitehtuuria, elämää, vilkkautta, palvelua, tapahtumia ja erityisesti sunnuntain aukioloa – ja toivoivat lisää opasteita, kelloja ja hiljaisuutta. Tila olikin vanhaa kirjastoa äänekkäämpi, olihan siellä

tuhansia kävijöitä päivässä. Osa kävijöistä koki elävän kirjastotilan inspiraation lähteenä, osa kärsi melusta. Äänenvaimennuksia viritettiin, korvatulppiakin hankittiin, ja samalla totuteltiin keskittymään entistä vilkkaammassa ympäristössä.

Seuraavana vuonna valmistui peruskorjattu vanha kirjastotalo ja koko kirjastokokonaisuus saatiin käyttöön. Uusi kirjasto palkittiin rakennuksena ja palvelukonseptina: vuoden betonirakenne -tunnustus ja Taloraadin voittaja 2007, Sisustusarkkitehtien järjestön SIO:n Hyvä ympäristö -palkinto 2008, opetus- ja kulttuuriministeriön kirjastokehittäjäpalkinto 2011. Vastoinkäymisistä suurimmaksi osoittautui kahden keskustan lähikirjaston sulkeminen hankkeen valmistuessa. Niiden naapuruston asukkaiden kokema pettymys ja uuden kirjaston vastustus kestivät vuosia.

Uudesta kirjastosta tuli nopeasti suosittu käyttäjien, yhteistyökumppaneiden ja päättäjien keskuudessa. Kävijämäärä lähes kaksinkertaistui, ja 1,3 miljoonan vuotuisella käynnilläään se oli pitkään Suomen vilkkain kirjasto, aina Helsingin yliopiston Kaisa-kirjaston avaamiseen asti. Kotimainen ja kansainvälinen kiinnostus oli suurta ja vierailevia ryhmiä oli runsaasti. Erityisesti lastenosasto Saagan kekseliäät yksityiskohdat herättivät ihastusta. Tapahtumat ja näyttelyt kiinnostivat monia, ja yhteistyöehdotuksia tuli runsaasti. Tapahutumien määrä kasvoi puolella ja niihin osallistujien määrä kaksinkertaistui. Kumppaniksi haluavien määrä yllätti kirjastoväen, ja jouduimme pian laatimaan uusia linjauksia moniäänisyyden takaamiseksi ja omien voimavarojemme järkeväksi kohdentamiseksi. Panostimme yhteistyötapahtumiin ja käyttäjien aktiivisuuden tukemiseen. Kirjastosta tuli todella paikka, jossa käyttäjät luovat osan palvelusta.

Ympäristö ja asukkaiden tarpeet muuttuvat nopeasti, eikä palvelu tule koskaan valmiiksi. Tiloihin tehtiin muutoksia kokemusten ja toiminnan tarpeiden

Lastenosasto Saagan nojatuoleissa on tilaa lukea sarjakuvia kaverin kanssa.

Kirjastopihaa koristaa taiteilija Miina Äkkijyrkän teräspalkista tehty nelimetrisen vasikka Sweet Yellow Melon.

Turun pääkirjaston sisäänkäynnillä on vilkasta.

mukaan. Muutimme asiakaspalvelualueita toimivammiksi ja loimme lisää rauhoitettuja ja hiljaisia tiloja. Sovimme hiljaisista ajoista, jolloin yleisötilassa vältetään äänekkästä toimintaa. Tilaa järjestettiin myös monenlaiselle kerhotoiminnalle ja itse tekemiselle. Käyttäjäkoulutuksen painopiste siirtyi tilan ja laitteiden käytön opastuksesta kehittyvien viestintävälineiden, sisältöjen ja mediataitojen opastamiseen.

Palvelujen monipuolistamiseen ja uusien käyttäjäryhmien tavoittamiseen panostimme monin projektein ja kampanjoin. Vuonna 2011 Turku oli Euroopan kulttuuripääkaupunki ja pääkirjasto oli silloin useiden yhteistyöohjelmien tapahtumapaikkana. Verkostot laajenivat entisestään, työtavat kehittyivät ja syntyi pitkäaikaisia kumppanuuksia. Open Zone -projektin avulla kehitimme yhteistyössä ammattikorkeakoulujen kanssa monikulttuuristen kirjastopalvelujen konseptia: lukupiirejä, kerhoja, työpajoja, opastuksia, kirjallisuus- ja kulttuuritapahtumia sekä asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia aineistohankintoihin. Maahanmuuttajille toteutettiin kirjastonhoitajakoulutus ja heitä palkattiin kirjastoon. Henkilökunnalle tarjottiin vastaavasti koulutusta eri kulttuureista.

Käyttäjien kokemuksia

”Tää uus kirjasto on UPEE!!! Kiitos siitä. Siis uus ja vanha osa on ihanat. Läksyjen tekokin on kivempaa!”

Viisivuotispäivän kunniaksi kirjasto järjesti yhteistyössä alan opiskelijoiden kanssa Käytösä täällä usein -kampanjan, jossa selvitimme monin keinoin kirjaston onnistumista. Perinteisen asiakaskyselyn lisäksi kävijät kommentoivat kirjastotilaa ja palvelua tarralapuille Ala laputtaa -teemalla. Library Looks -valokuvakilpailuun saattoi osallistua kuvaamalla kirjastotunnelmiaan. Havainnoimme palvelujen ja tilojen käyttöä viikon ajan, ja Unelmien kirjasto-tapahtumassa keskustelimme kävijöiden kanssa kirjastokokemuksista ja -odotuksista. Asiakaskyselyyn tuli yli 700 vastausta, ja tarralapuille ilmestyi satoja kommentteja ja ehdotuksia. Valokuvakilpailun ehdotukset kuvasivat kirjaston monenlaisia merkityksiä käyttäjilleen, ja saatoimme käyttää sen satoa viestinnässä myöhemminkin.

Lähes kolme neljännestä asiakaskyselyyn vastaajista kävi kirjastossa viikoittain, joka kymmenes jopa päivittäin. Neljäs viipyi käynnillään vähintään tunnin ja melkein joka kymmenes yli kaksi tuntia, alle 3 prosenttia selvisi 15 minuutissa. Vastajat kokivat saavansa kirjastosta ensisijaisesti tietoa, hyvän mielen, hengähdystauon kiireen keskellä, inspiraatiota ja lukuvinkkejä. Useimmiten luettiin ja kirjoitettiin, selailtiin hyllyjä, työskenneltiin tietokoneella tai oleiltiin. Vain pieni osa kävijöistä asioi tarkkailuhetkinä tiskillä henkilökunnan kanssa. Tällöin apua tarvittiin useimmiten aineistojen sijainnin selvittämisessä,

lainaamisessa tai palauttamisessa. Lähes puolet vastaajista käytti kirjaston tietokonetta, useimmiten tiedonhakuun, lehtien lukuun tai asiointiin sekä sosiaaliseen mediaan. Puolet vastaajista piti kirjastotilaa ja sen toimivuutta ”mahtavana”, 40 prosenttia ”ihan kivana”.

Tuloksia ja vaikutuksia

Kirjastopalvelun vaikuttavuutta on lähes mahdotonta erottaa muiden samanaikaisten tekijöiden vaikuttavuudesta, mutta sen tuloksia ja vaikutuksia voidaan mitata ja arvioida. Asukkaat ottivat Turun uuden kirjaston omakseen, käyttö kasvoi huomasti, kirjastossa haluttiin viettää aikaa, tapahtumat houkuttelivat yleisöä ja palaute oli suurimmaksi osaksi kiittävä. Kävijät kokivat saavansa tietoa ja inspiraatiota. Kirjaston suosion voi edelleen nähdä omin silmin, ja sen tuhansissa kävijöissä kohtaa päivittäin kaupunkilaisten koko kirjjon. Kirjastolle tulvi uusia yhteistyöehdotuksia ja syntyi uusia kumppanuuksia. Kotimainen ja kansainvälinen kiinnostus oli suurta. Uuden tilan ja uudistuneen palvelun myötä kirjasto sai uutta arvostusta ja myös päättäjät olivat tyytyväisiä.

Inkeri Näätsaari

YM, Turun entinen kirjastopalvelujohtaja

Lähteet

Hannula, Terhi, Maija Tapio & Raila Tapio 2012. Käytsä täällä usein? Käyttäjätutkimus Turun pääkirjaston käytöstä 2012. Turun kaupunginkirjasto.

Jansson, Satu Mari 2014. Mittaamattoman arvokasta? Taiteen ja kulttuurin vaikutus-
tutkimuksia ja metodologioita. Taideyliopisto, Kokos-julkaisusarja 2014:2.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/135814/Kokos_2_2014.pdf?sequence=1 Viitattu 13.9.2015.

Näätsaari, Inkeri 2012. Kaupungin valo. Turun pääkirjasto Sirituksen korttelissa. Enostone.

Turun kaupunginkirjaston suunnittelu- ja esittelydokumenteja, muistioita ja toimintakertomuksia 1995–2014.

2 Kirjastojen muuttuva toimintaympäristö haastaa perinteiset mittaustavat

Laadullista ja määrällistä tilastotietoa yhdistelemällä saadaan arvokasta ja kokonaisvaltaista informaatiota kirjastojen vaikuttavuudesta. Siksi on tärkeää huolehtia, että arviointimittareita, tiedonkeruutyökaluja ja analyysia kehitetään jatkuvasti.

Informaatioalan organisaatiot, kuten kirjastot, elävät siitä, että ne soveltavat hankittua tietoa ja kehittävät toimintojaan jatkuvasti parempaan suuntaan asiakkaitensa hyväksi. Tämä onkin juuri niitä asioita, joiden osoittaminen on niiden elossa pysymisen kannalta tärkeää.

Kulttuuri- ja sivistyspalvelujen tuottaminen on muuttanut muotoaan perinteisestä ja helposti hahmotettavasta moniulotteiseksi ja monitahoiseksi. Digitaalinen toimintaympäristö antaa suunnattoman määrän mahdollisuuksia eritellä tietoa.

Tapa tuottaa ja etsiä tietoa ja sitä myöten myös tapa tuottaa ja pitää yllä palveluja ovat muuttuneet. Kun ennen kirjastoissa oli painettuja kokoelmia, puhelimia ja kirjeitä (saapumisilmoituksia, karhukortteja), nyt on myös elektronisia aineistoja, sähköpostiviestejä ja mobiilipalveluita.

Johtamista ja päätöksentekoa varten on nykyisessä toimintaympäristössä saatavana entistä enemmän ja monipuolisempaa dataa – haasteena on löytää oleellisin tieto, se, joka parhaiten soveltuu toimintojen arviointiin ja tukee johtamista.

Toimintaympäristön muutos on vaikuttanut myös talouteen, sillä esimerkiksi elektroniset aineistot ovat näennäisesti – ja euromääräisestikin laskettuna – kalliita, mutta toisaalta myös kustannustehokas tapa tarjota tietoa tarvitsijoiden käyttöön.

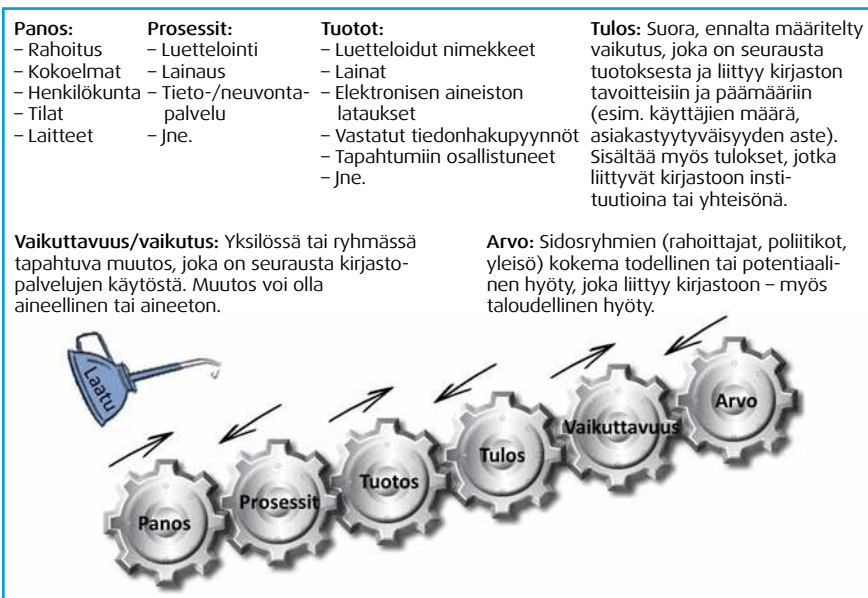
Kirjastoalan mittauksen standardit

Kirjastoalan mittausta ja arviointia ohjeistetaan kansainvälisillä standardeilla. Niistä varhaisimpia on ISO 2789 (International library statistics), jonka suomennos, SFS-ISO 2789 (Kirjastojen kansainvälinen tilastostandardi) ilmestyi kesällä 2015.

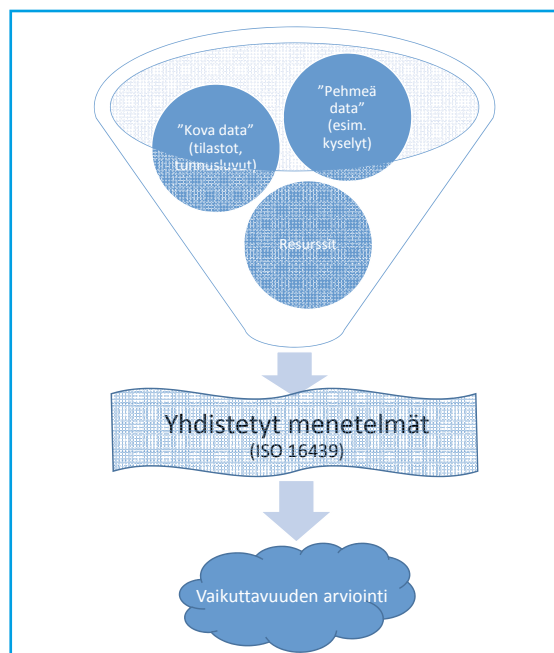
Muita tärkeitä alan standardeja ovat ISO 11620 (Library performance indicators) eli mittaristandardi ja ISO 16439 (Methods and procedures for assessing the impact of libraries) kirjaston vaikuttavuuden arviointiin. Vaikuttavuuden arviointistandardi on parhaillaan suomennettavana, ja se ilmestyy vuonna 2016 standardina SFS-ISO 16439 (Kirjastojen vaikuttavuuden arvioinnin menetelmät ja toimenpiteet).

Kirjastojen arvioinnin ja kehittämisen kannalta tämä uusi standardi lienee mielenkiintoisin, sillä se sisältää selostuksen arviointiin käytettävistä menetelmistä. Standardissa käsiteltäviä teemoja ovat muun muassa vaikuttavuuden päättelemisen tai halutun sekä havaitun vaikutuksen ja vaikuttavuuden arviointi. Vaikuttavuuden arviointistandardi sisältää myös selostuksen erilaisten menetelmien käyttämisestä yhdessä sekä laadullisen ja määrällisen datan tuomisesta rinnakkain vertailtavaksi. Vaikuttavuuden arviointistandardissa käydyt keskeiset käsitteet käyvät ilmi kuvasta 1.

ISO 16439 -standardissa esitetty idea eri lähteistä saatavan tiedon yhdistämisestä ja jalostamisesta edelleen niin sanotuin ”yhdistettyjen menetelmien” avulla käy ilmi kuvasta 2. Näkökulmasta riippuen voidaan puhua ”kovasta” ja ”pehmeästä” datasta. ”Kovaa” dataa ovat esimerkiksi tilastotiedot ja tunnusluvut sekä tietystä mielessä myös resurssit. ”Pehmeää” dataa ovat puolestaan esimerkiksi asiakkaiden arvioinnit kokemuksestaan kirjastosta. Eri menetelmien käyttö yhdessä tuottaa uusia välineitä arvioida kirjasto- ja informaatiopalvelun toiminnan vaikuttavuutta. Nämä ”yhdistetyt menetelmät” ovat askel kohti kokonaisvaltaista vaikuttavuuden arviointia.

Kuva 1. Panosten, tuotosten, tulosten ja vaikuttavuuden välinen suhde. Kirjastoon suunnattu panos käynnistää palveluprosessit, joiden seurauksena ovat tuotokset ja tulokset. Minkä tahansa rattaan kääntäminen vaikuttaa kaikkiin muihin. Halutun vaikuttavuuden saamiseksi on määriteltävä tarvittavien tuotosten ja tulosten määrä ja laatu. Panokset tulee asettaa vastaamaan tarvittavia tuotoksia ja tuloksia. Laatu on ”öljyä”, joka tehostaa prosesseja. Mikäli kirjaston toiminnoilla on positiivinen vaikutus, se saattaa tuottaa yhteiskunnallista ja taloudellista arvoa.

Kuva 2. Yhdistämällä eri lähteistä kerättyä dataa saadaan uudella tavalla muokattua tietoa arvioinnin pohjaksi. Tämä on ensiaskel kohti kirjastotoiminnan yhteiskunnallisen vaikuttavuuden arviointia.

Ammattikorkeakoulukirjastojen menestystarina ja yliopistokirjastojen laatuhaaste

Elektronisten aineistojen käyttöä on alettu Suomen korkeakoulukirjastoissa tilastoida vuodesta 2002 lukien (Tieteellisten kirjastojen yhteistilasto). Asiakaskyselyjä on alettu tehdä koko korkeakoulusektorilla systemaattisesti vasta vuodesta 2010 lukien, mutta ammattikorkeakoulukirjastoissa jo vuodesta 2006 lukien.

Pidemmän aikasarjansa ansiosta amk-sektori tarjoaakin hyvää aineistoa elektronisten aineistojen kustannus–hyöty-analyysiä varten. Tarkastelua varten kerättiin Tieteellisten kirjastojen yhteistilastosta tiedot elektronisten aineistojen (e-lehdet, e-kirjat ja muu e-aineisto) latauksista, nimekemääristä ja kustannuksista niiltä vuosilta, joina tehtiin asiakastytyväisyyskysely (Kuva 3).

Kyselyn koordinoi vuosina 2006 ja 2008 Ammattikorkeakoulujen kirjasto-yhteistyökonserntio (AMKIT-konserntio) ja vuosina 2010 ja 2013 Kansalliskirjasto. Kyselyiden erilaisesta muotoilusta johtuen vastaukset ovat vain suuntaa-antavia, mutta silti huomionarvoisia – aineistojen käyttö on tärkeä osa asiakaskokemusta, ja sen onnistuminen ja aineistojen vastaaminen omiin tarpeisiin vaikuttaa asiakastytyväisyyteen kokonaisuutena.

Tarkasteltaessa kuvan 3 aineistoa voidaan todeta, että elektronisten aineistojen käyttö on kasvanut valtavasti vuoden 2008 jälkeen. Tarkasteltavien muuttujien arvot käyvät ilmi taulukosta 1.

Tarkasteltavan aineiston selkeä viesti näyttää olevan elektronisten aineistojen käytön voimakas kasvu ja kustannusten pysyminen kohtuullisina suureen käyttöön nähden. Samaan aikaan asiakastytyväisyys on pysynyt korkealla tasolla, jopa hieman kasvanut.

Taulukko 1. Elektronisten aineistojen latausten, nimekemäärien, kustannusten ja asiakastytyväisyyden vertailu Suomen ammattikorkeakouluissa. Latausmäärät sisältävät elektronisten kausijulkaisujen ja -kirjojen lisäksi myös muiden elektronisten aineistojen lataukset.

Mittari	2006	2008	2010	2013
Asiakastytyväisyys	3,7	3,7	4,0	3,9
Lataukset (milj.)	0,5	1,5	5,5	9,4
Nimekkeet (milj.)	1,3	2,2	1,6	2,3
Kustannukset (milj. €)	1,4	1,7	2,1	2,4
Paikallislainat (milj.)	1,8	1,6	1,4	1,2

Elektronisten aineistojen käytön huomattava kasvupiikki ammattikorkeakouluissa ansaitsee lähemmän tarkastelun. Elektronisia kirjoja on hankittu ja niiden käyttöä on tilastoitu laajamittaisesti vasta vuodesta 2009 lukien. Lähempi

tarkastelu osoittaa, että latausmäärän voimakas kasvu johtuu elektronisten kirjojen käytöstä: elektronisten lehtien käytön kasvu taittui samaan aikaan elektronisten kirjojen tulon myötä, ja vuodesta 2009 aineistolatausten kasvu selittyi ensisijaisesti elektronisten kirjojen käytöllä (kuva 4).

Kuva 3. Elektronisten aineistojen kustannus-hyöty-analyysi ammattikorkeakoulukirjastoissa.

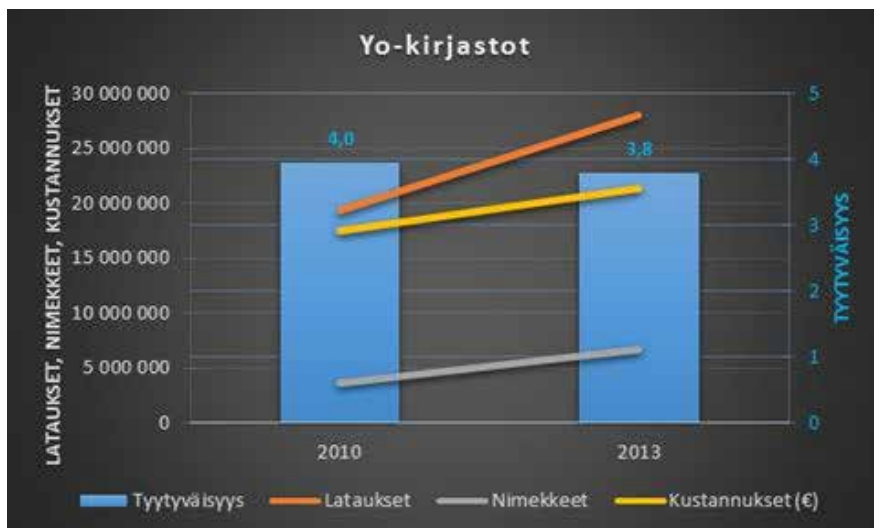

Kuva 4. Elektronisten kirja-aineistojen käyttö on latausmäärillä laskettuna ollut ammattikorkeakouluissa alusta asti suurempaa kuin lehtiaineistojen käyttö. Lehtiaineistojen käytön kasvu on taittunut vuodesta 2009 lukien. Painettujen aineistojen lainaus on ollut laskussa jo vuodesta 2003 lukien.

Elektronisia aineistoja voidaan amk-sektorilla hyvällä syyllä pitää menestystarinana. Kulut ovat kasvaneet maltillisesti suhteessa käyttöön, ja voitaneen olettaa, että onnistuneilla aineiston valinnoilla on osuutensa siihen, että asiakastytyväisyys on pysynyt korkealla tasolla, jopa hieman kasvanut. Voidaan siis puhua ”kustannustehokkaasta vaikuttavuudesta”.

Vastaavaa menestystarinaa on yliopistokirjastoissa vaikeampi osoittaa, koska vertailukelpoista dataa, jossa on mukana myös asiakastytyväisyys, on vasta vuosilta 2010 ja 2013.

Verrattaessa vastaavia tietoja yliopistokirjastoissa vuosina 2010 ja 2013 voidaan todeta elektronisten aineistojen käytön, määrän ja kustannusten lisääntyminen, mutta asiakastytyväisyys näihin aineistoihin oli kuitenkin vuonna 2013 hieman alemmalla tasolla kuin vuonna 2010. Toki e-aineistojen käyttö on yliopistoissakin kasvanut suhteellisesti enemmän kuin niiden kulut. (Kuva 5).

Kuva 5. Yliopistokirjastojen kasvanut panostus elektronisiin aineistoihin ja e-aineistojen kasvanut käyttö ei näytä suoraan heijastuneen asiakastytyväisyyteen. Muutos ei ole tilastollisesti merkitsevä, mutta huomionarvoinen.

Havaittu asiakastytyväisyyden aleneminen asteikolla 1–5 oli 0,2 pistettä, mikä indeksiksi muunnettuna merkitsee neljän pisteen alenemaa (2010 indeksi 100,0 ja 2013 indeksi 95,9). Tämä ei ole vielä aivan tilastollisesti merkitsevää, mutta on jo huomion arvoista. Käytettävissä olleista tiedoista ei käynyt ilmi, mitä käyttäjäryhmää tyytyväisyyden aleneminen mahdollisesti koski vai olivatko asiakkaat kokonaisuutena vähemmän tyytyväisiä elektronisiin aineistoihin. Asia siis vaatii jatkoselvittelyä, sillä kysymykseen kirjaston elektronisten

aineistojen vastaamisesta tarpeisiin oli kuitenkin ottanut kantaa noin 5 000 vastaajaa (lisäksi kantansa jätti kertomatta tuhat vastaajaa).

Johtopäätöksiä – tulevaisuus haltuun

Kirjaston toimintojen arvioinnissa tulee olla aktiivinen ote: sitä tulee tehdä oma-aloitteisesti ja jatkuvasti, ei ainoastaan ”tarvittaessa” ja reaktiivisesti. Tulee siis pyrkiä proaktiivisuuteen: oman organisaation tuntemus ja näkemys alan kehittymisestä lähitulevaisuudessa yhdistettynä käytettävissä olevaan faktatietoon (niin määrälliseen kuin laadulliseenkin) antavat eväät organisaation toimintojen kehittämislle.

Kirjastojen toimintaympäristön muutos on vähitellen johtanut siihen, että alan suuntaus on muuttunut aiemmista kokoelmaorientoituneista palveluista kohti sitä, että edistetään kirjaston resurssien saatavuutta ja näiden uusien palvelujen vaikuttavuuden arviointia.

Arviointi kehittyy jatkuvasti, ja siitä näyttää tulevan yhä monimutkaisempaa, sillä avoin julkaiseminen eli niin sanottu Open Access -julkaiseminen (OA) ja vaihtoehtoisesti maksumuurin takana (lisensioidut aineistot) oleva julkaiseminen tuovat oman mausteensa arvioinnin ja mittauksen haasteisiin. Tulee nähtäväksi, miten OA vaikuttaa kirjaston tai sen kehysorganisaation kustannuksiin. Selvää on ainoastaan se, että ”joku maksaa aina”. OA-julkaiseminen saattaa olla käyttäjälle ja aineiston tarjoajalle ilmaista, mutta ei julkaisijalle. Onko OA-julkaisemisessa kyse vain maksumuurin siirtymisestä toiseen paikkaan?

OA-maailma tuo myös uusia ulottuvuuksia digitaalisen kirjaston mittaamiseen: on vielä arvoitus, miten saadaan luotettavasti ja yhteismitallisesti tietoa aineistojen käytöstä OA-maailmassa. Kehitys on vasta alussa, mutta jo lähiaikoina tämä vaikuttaa sekä aineistojen käyttöön että kirjastojen talouden tunnuslukuihin.

Tunnuslukujen kehittäminen ja niiden ajantasaisuudesta huolehtiminen onkin jatkuva prosessi. Keskeisten indikaattorien määrittelemisen toiminnan raportoimiseksi ja arvioimiseksi, oikean tiedon toimittaminen oikea-aikaisesti ja riittävien tilasto- ja raportointivalmiuksien hankkiminen kouluttautumalla ovat johtamisen ja toiminnan arvioinnin työkaluja, joiden avulla hankitaan tietoa päätöksenteon pohjaksi.

Valittavien indikaattorien tulee soveltua panoksen, tuotosten ja toiminnan tehokkuuden, mutta myös laadun ja arvon mittaukseen. Kun eri lähteistä kerättävää tietoa yhdistetään, tuotetaan uutta informaatiota kirjaston vaikuttavuudesta. Sitä hyödynnetään toiminnan kehittämisessä niin kirjastossa kuin sen kehysorganisaatiossakin.

ISO 16439 -standardin määritelmä vaikuttavuudesta on vahvasti yksinkertaistettu. Todellisuudessa vaikuttavuus on paljon vaikeammin mitattava ja

abstraktimpi käsite kuin standardissa esitetty – voimme mitata tarkasti esimerkiksi informaatiolukutaidon kehittymistä (yksilössä tai ryhmässä tapahtunut muutos) tekemällä testin ennen ja jälkeen valmennuksen, mutta informaatiolukutaidon paranemisen ansiosta johtuvan vaikutuksen arviointi on käytännössä jopa mahdotonta. Vaikuttavuudella tarkoitetaan laajempaa yhteiskunnallista vaikutusta, joka on seurausta vaikutuksesta – paljonko yksilön tai ryhmän tuottavuus työelämässä parani kehittyneen IL-taidon ansiosta?

Aiheen pitäminen esillä arvioinnissa on kuitenkin tärkeää, ja siksi kirjasto ja informaatiopalvelun tuloksen, arvon ja hyödyn osoittamisessa tulee painottaa juuri toiminnan vaikuttavuutta ja sen mittaamista ja osoittamista.

Tilastojen keruusta on jo paljon ohjeistusta, ja ehkä ylhäältä alaspäin -ohjaus on vielä nykyään voimakkaampaa kuin alhaalta ylöspäin -lähestymistapa. Itse asiassa molemmat ovat tarpeen, sillä kirjaston ja sen kehysorganisaation johto asettavat kirjaston vision ja strategian sekä määrittävät rahoituksen tason ja toiminnan puitteet. Toisaalta asiantuntemus, luovia ideoita ja aloitteita menetelmiksi, joita voisi soveltaa kirjaston suorituskyvyn kehittämisessä ja vaikutusten arvioinnin mittaamisessa, saadaan kirjaston asiantuntijatyötä tekevilta ja muilta ammattilaisilta. Tasapaino näiden kahden lähestymistavan välillä löydetään keskustelujen avulla. Keskinäinen ymmärrys on lähtökohtana tehtäessä kirjaston toiminnan ja vaikuttavuuden arviointia.

Markku Laitinen

suunnittelija, Kansalliskirjasto

Lähteet

ISO 16439:2014(E): Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Genova: International Organization for Standardization.

Ollikainen, Jyrki, Janne Suhonen & Jari Tyrväinen (toim.) 2004. Risut ja ruusut – Ammattikorkeakoulukirjastojen asiakastyytyväisyyskyselyn loppuraportti. Pirkanmaan ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A. Tutkimuksia 7. Tampere: Pirkanmaan ammattikorkeakoulu.

SFS-ISO 2789:2013 2015. Tieto ja dokumentointi – Kirjastojen kansainvälinen tilastandardi. Helsinki: Suomen Standardisoimisliitto SFS ry.

Tieteellisten kirjastojen kansalliset käyttäjäkyselyt.

<http://www.kansalliskirjasto.fi/fi/kirjastoala/kayttajakyselyt.html>

Tieteellisten kirjastojen yhteistilasto (KITT) 2002–2014.

<https://yhteistilasto.lib.helsinki.fi>

3 Kirjastojen hyötyvaikutukset tutkimusten valossa

Kansainvälisten tutkimusten perusteella kirjastot vaikuttavat myönteisesti käyttäjiensä lukutaitoon, oppimiseen, hyvinvointiin ja kansalaisidentiteettiin.

Tutkimuksia kirjastojen hyötyvaikutuksista on julkaistu viime vuosikymmeninä laajalti eri puolilla maailmaa – myös Suomessa – lähinnä kirjastojen säilyttämisen turvaamiseksi, jotta rahoittavat tahot tulisivat vakuuttuneiksi kirjastojen ylläpitämisen kannattavuudesta. Tämä artikkeli luo ajantasaisen katsauksen kyseiseen tutkimuskenttään.

Ketkä käyttävät kirjastoa ja mihin?

Kävijämäärien ja -tyytyväisyyden mittaaminen on tapa osoittaa kirjastojen hyödyllisyyttä ja antaa pohjaa arvioille kirjastojen vaikuttavuudesta.

Esimerkiksi Toronton (väkiluku 2,6 miljoonaa) aikuisväestöstä 72 prosenttia käytti kaupungin kirjastoa vuonna 2012. 44 prosenttia väestöstä kävi kirjastossa vähintään 11 kertaa vuoden aikana (MPI 2013). Tanskalaiset (väkiluku 5,6 miljoonaa) käyvät kirjastossa 36 miljoonaa kertaa vuodessa, mikä tekee kirjastoista Tanskan eniten vieraillun kulttuurisen instituution (Jervelund & al. 2015). Norjassa lukemat ovat samansuuntaisia: 52 prosenttia norjalaisista käy kirjastossa vuoden aikana, ja näin ollen se on elokuvateatterien jälkeen toiseksi suosituin kulttuuri-instituutio Norjassa (Aabø 2011). Fyysiset vierailut suomalaisissa kirjastoissa ovat tilastojen mukaan selvästi vähentyneet 2000-luvulla, mutta samalla netin kautta vieraileminen on yleistynyt (Seppänen & Laitinen 2011).

Albertassa, Kanadassa tehdyssä tutkimuksessa (Oliphant 2014) haastateltiin 1200 henkilöä heidän suhteestaan yleiseen kirjastoon. Ilmeni, että 55 prosenttia vastaajista käyttää kirjastoa tai joku heidän taloudessaan käyttää sitä. Kirjaston käyttäjä on tyypillisesti koulutettu, hyvätuloinen ja perheellinen (ibid, s. 351). Myös kotiäidit ja työssäkäyvät henkilöt nousivat esiin ahkerina kirjastonkäyttäjinä. Työttömät, eläkeläiset ja vammaiset käyttävät kirjastoa vähiten.

Suomalaisten kirjastonkäyttäjien demografia on samanlainen: koulutetummat ihmiset ovat ahkerampia kirjaston käyttäjiä kuin vähemmän koulutetut, ja eläkeiän jälkeen kirjaston käyttö vähenee. Kirjaston kirjoilla on erilaisille käyttäjäryhmille erilaisia funktioita: koulutetummat ihmiset etsivät kulttuurisia elämyksiä tai itseopiskelua, vähemmän koulutetut hyötyä arkisiin toimiin (Vakkari & Serola 2012). Norjalainen tutkimus (Aabø 2011) osoitti, että ihmiset, jotka harrastavat aktiivisesti kulttuuria, arvostavat kirjastoa enemmän kuin kulttuuria harrastamattomat ihmiset. Varakkaampi väestö arvostaa kirjastoja enemmän kuin vähävaraiset. Kaupunkilaiset arvostavat kirjastoja enemmän kuin maaseudun väki. Korkeammin koulutetut arvostavat kirjastoa enemmän kuin vähemmän koulutetut. Kirjaston käyttäjät arvostavat kirjastoa enemmän kuin ei-käyttäjät.

Zickuhrin & al. (2013) mukaan 53 prosenttia amerikkalaisista käy kirjastossa vuosittain. Syitä heidän kirjastovierailuilleen ovat seuraavat:

- 73 prosenttia selailee hyllyjä
- 73 prosenttia lainaa painettuja kirjoja
- 54 prosenttia tutkii kiinnostuksen kohteena olevia aihepiirejä
- 50 prosenttia hakee jonkinlaista apua tai neuvoa kirjastovirkailijalta
- 49 prosenttia tulee istuskelemaan ja lukemaan, opiskelemaan, kuuntelemaan musiikkia tai katselemaan jotakin mediaa
- 41 prosenttia tulee tuomaan lapsiaan kirjastoon
- 40 prosenttia lainaa dvd:n tai videon
- 31 prosenttia tulee lukemaan lehtiä
- 23 prosenttia tulee tapaamiseen

-
- 21 prosenttia tulee jollekin aikuisille tarkoitetulle kurssille
 - 17 prosenttia lainaa äänikirjan
 - 16 prosenttia lainaa musiikkia.

91 prosenttia yli 16-vuotiaista amerikkalaisista pitää kirjastoa tärkeänä yhteiskunnalle ja 76 prosenttia sanoo sen olevan tärkeä heille itselleen ja heidän perheilleen.

Lukeminen ja elämässä menestyminen

Lapset, jotka lukevat vapaa-ajallaan, ovat parempia lukijoita kuin muut. Tämä yhteys on dokumentoitu selvästi PISA-tutkimuksissa OECD-maissa (PISA 2009). Vahvistamalla lasten lukutaitoa kirjastot lisäävät todennäköisyyttä, että lapset myöhemmin elämässään hankkivat korkeamman koulutuksen, mikä taas nostaa yleistä koulutustasoa. Se vuorostaan parantaa tuottavuutta ja siten myös palkkoja, ja näin ollen nostaa BKT:ta. 2000-luvulla tehdyt tutkimukset (SFI 2014) ovat osoittaneet, että vain 5 prosenttia niistä oppilaista, joilla oli heikoimmiksi luokitellut taidot lukemisessa 15-vuotiaina (PISA-tutkimuksissa), oli suorittanut 27-vuotiaiksi tullessaan pitkäkestoisia korkeakouluopintoja. Toisaalta 56 prosenttia oppilaista, joilla oli parhaat lukemisen taidot, oli 27 vuotta täyttäessään opiskelemassa tai jo suorittanut korkeakoulututkimuksen. Yli puolet heikoimmista lukutaitoisista oppilaista lopetti opinnot peruskoulun jälkeen. Parhaiksi arvioitujen ryhmästä vain prosentti toimi näin.

McCracken & Murray (2009) luettelevat vastaavia Kanadan kontekstissa tehtyjä tutkimuksia, jotka osoittavat paremman lukutaidon johtavan todennäköisesti vakaampaan asemaan työmarkkinoilla, korkeampiin palkkoihin, korkeampaan koulutustasoon ja parempaan terveyteen. Moos-Bjerre (2011) on arvioinut, että kirjaston käyttäminen lapsena lisää todennäköisyyttä päätyä myöhemmin korkeakouluun 7–9 prosentilla. Lukuisat eri puolilla maailmaa ja eri vuosikymmenillä tehdyt tutkimukset osoittavat lähes säännönmukaisesti, että koulukirjastoista on hyötyä oppimiselle (Chan 2008).

Kirjastot tukevat kaikenlaisia oppijoita

Kirjastojen järjestämät toiminnot auttavat katkaisemaan kielteisen sosiaalisen kierteen sellaisten lasten kohdalla, joita ei kodeissa kannusteta lukemaan ja joiden ei ole tapana lukea (Moos-Bjerre 2011). Esimerkiksi Fodalen & Batesin (2011) Belfastissa suorittama tutkimus viittaisi koulun kirjaston käytöllä olevan myönteinen vaikutus sellaisten 11–18-vuotiaiden tyttöjen opiskelumuotivaation, itseluottamuksen ja itsetunnon kehitykseen, lukutaidon harjaantumiseen ja lukuharrastuksen voimistumiseen, joilla on muita heikommat mahdollisuudet harrastaa lukemista ja kulttuuria. Vapaa-ajan lukemisella on

suurempi vaikutus lasten koulumenestykseen kuin heidän perheensä sosioekonomisella statuksella (Rankin 2012).

Kirjojen saatavuudella on osoitettu olevan merkitystä lukutottumusten kehittymiseen hyvinkin vaatimattomissa oloissa – kuten Etelä-Afrikan syrjäseuduilla (Nassimbeni & Snoeks 2012) tai Ugandassa (Dent 2006), jossa keskimääräinen elinikäodote on 48 vuotta ja lukutaitoprosentti on 79 miehillä ja 59 naisilla. Näissäkin ympäristöissä nuorten koulumenestykseen ja lukutottumuksiin vaikuttaa positiivisesti se, että koulussa ylipäänsä on kirjasto, vaikka vaatimatonkin, kuten myös se, että koululaisia kannustetaan lukemaan vapaaajallaan.

Ihmisten intuitiiviset käsitykset tukevat edellä mainittuja tutkimustuloksia. 93 prosenttia tanskalaisista uskoo kirjastojen vaikuttavan lasten kiinnostukseen lukemista kohtaan. 76 prosenttia uskoo lisäksi kirjastojen vaikuttavan positiivisesti ihmisten yleiseen innokkuuteen lukea. 51 prosenttia kokee henkilökohtaisesti kirjastojen lisänneen heidän lukuintoaan. (Moos-Bjerre 2014.)

Maailmalla tällaiset tutkimukset on otettu vakavasti. Esimerkiksi Toronton kaupunginkirjasto järjestää monenlaisia eri-ikäisille lapsille suunnattuja lukemaan kannustavia kampanjoita, jotka ovat olleet suosittuja ja lisänneet lasten lukutaitoa sekä intoa lukemiseen (MPI 2013).

Proctorin & Bartlen (2002) mukaan yleiset kirjastot muodostavat tärkeän resurssin niille, jotka ovat suoriutuneet koulusta huonosti ja mahdollisesti keskeyttäneet opintonsa varhaisessa vaiheessa, mutta haluavat aikuisena saada taas opiskeluista otteen. Monia tällaisia opinnot keskeyttäneitä yhdistää kokemus oppimisesta kurjana asiana, joten he eivät assosioi miellyttävää kirjastossa käymistä oppimiskokemukseksi. Kun tällaiset ihmiset kirjastossa lueskelevat huvikseen kaikkea mielenkiintoista, he eivät huomaa samalla itse asiassa oppivansa. Proctor & Bartle (ibid.) korostavat myös kirjaston aineistojen selailun merkitystä uteliaisuuden herättämisessä lukemista ja oppimista kohtaan, mikä saattaa myöhemmin antaa inspiraation hakeutua formaalin koulutuksen pariin.

Informaatiolukutaito ja tiedonhakutaito vaikuttavat opintomenestykseen

Kirjastojen on osoitettu edistävän käyttäjiensä informaatiolukutaitoa ja tiedonhakutaitoa. Näitä taitoja on kartoitettu koehenkilöiden itsearvioinnin perusteella, käyttäytymisen tarkkailulla, opiskelijoiden opinnäytetöiden lähdeluetteloiden arvioimisella ja testeillä (Poll 2003a). Esimerkkinä viimeksi mainitusta Brown & Krumholz (2002) suorittivat Oklahoman yliopistolla tutkimuksen, jossa arvioitiin opiskelijoiden tiedonhaku-, arviointi- ja tiedonkäyttötaitoja ennen ja jälkeen erään geomikrobiologian kurssin. Opiskelijaryhmän yllä mainitut taidot kartoitettiin ennen kurssia. Tämän jälkeen heille järjestettiin kaksi

tiedonhakutaitoihin liittyvää opetustilaisuutta, ja lukukauden lopussa tehtiin uusi kartoitus. Loppukartoitus osoitti tiedonhakutaitojen kehittyneen 11 prosenttia, mutta sen sijaan opiskelijoiden taidoissa esitellä, kritisoida tai pohtia tietoa ei löytynyt havaittavaa muutosta.

Toisessa tutkimuksessa (de Jager 1997, 2002: 142–143) vertailtiin Kapkaupungin yliopiston opiskelijoiden menestystä kokeissa heidän kirjastonkäyttötapoihinsa. Vertailu osoitti, että muita paremmin menestyneet opiskelijat olivat samalla niitä, jotka olivat käyttäneet kirjaston palveluita muita laajemmin, eli lainanneet aineistoa kirjaston muistakin kokoelmista kuin aivan perusteoksisista. Kirjaston käyttö siis korreloi opiskelumenestyksen kanssa. Samaan tapaan Donovanin (1996: 397–399) tutkimus osoitti, että Tulane Law Schoolista New Orleansista paremmilla arvosanoilla valmistuneet opiskelijat olivat niitä, jotka olivat lainanneet kirjoja kirjastosta muita ahkerammin. Toisaalta Wellsin (1995) suhteellisen suppea, University of Western Sydneyssä suoritettu tutkimus osoitti, että kirjastossa vietetyn ajan tai kirjastokäyntien määrä ei korreloinut menestyksen kanssa, vaan kirjaston palvelujen varsinainen käyttö. Whitmiren (1998) tutkimus viittaisi siihen, että opiskelijat, jotka käyttävät kirjastoa keskitasoa itsenäisemmin esimerkiksi tarkastamalla lähdeviitteitä, etsimällä muutakin kuin tutkintovaatimuksissa määriteltyä materiaalia ja lainaamalla enemmän kirjoja, kehittyvät muita paremmin kriittisen ajattelun kyvyssä.

Lukemisella on myönteisiä terveysvaikutuksia

Dugdale & Clark (2008) esittelevät erilaisia korrelaatioita lukutaidon, tai pikemminkin lukeneisuuden, ja erilaisten hyvän elämän indikaattorien välillä, mutta huomauttavat, etteivät nämä ole välttämättä syy–seuraus-suhteita. Ihmiset, jotka lukevat enemmän, eivät ole yhtä todennäköisesti työttöminä, ansaitsevat töissä ollessaan enemmän palkkaa, eivät eroa yhtä todennäköisesti, asuvat todennäköisemmin omistusasunnossa ja epätodennäköisemmin ahtaasti. He myös saavat todennäköisemmin lapsia, juovat ja polttavat vähemmän, sekä osallistuvat politiikkaan ja yhteiskunnallisiin keskusteluihin ahkerammin. Lukeneisuudella on siis myönteinen vaikutus taloudelliseen hyvinvointiin, perhe-elämään, terveyteen ja yhteiskunnalliseen valveutuneisuuteen. Vapaa-ajan luku-harrastus lisää yleistietoa, sanavarastoa ja verbaalisia kykyjä, toisten kulttuurien ymmärtämistä ja ihmisluonteen tuntemusta.

Hayesin & Morrisin (2005) mukaan vapaa-ajan lukeminen tarjoaa rentoutumista. Se laukaisee stressiä ja tarjoaa eskapistisen flow-kokemuksen mielikuvitusmatkojen parissa. Näiden positiivisten terveysvaikutusten merkitys vaihtelee yksilöiden välillä – joillekin lukeminen on vain viihdyttävää ajankulua, toisille kirjallisuus voi tuoda helpotusta masennukseen tai jopa parantaa siitä. Vaikeasti sairaille ja kivulloisille se tarjoaa hetkeksi unohduksen, pääsyn toisiin todellisuuksiin (ibid).

Kirjastot julkisina tiloina – kansalaisten olohuone

Aabø (2005) ennustaa, että digitalisaation myötä kirjastojen merkitys tiedonsaannin tärkeimpänä lähteenä vähenee ja että kirjastojen merkitys julkisena tilana lisääntyy. Hayesin & Morrisin (2005) mukaan kirjastojen merkitys vapaa-ajanviettomahdollisuuksien ja sosiaalisten kontaktien tarjoajana korostuu työttömien, eläkeläisen, pätkätyöläisten ja yksinasuvien kohdalla. Se tarjoaa maisemanvaihdosta verrattuna kotona olemiseen. Mielekäs ajankulu puolestaan ehkäisee pitkästymistä, joka taas yhteiskunnan tasolla on omiaan lisäämään epäsosiaalista tai peräti rikollista käytöstä. Tarjoamalla luontevan paikan tulla ihmisten ilmoille kirjastot ehkäisevät syrjäytymistä. Niillä on siis kahtalainen rooli: ne toisaalta palvelevat tiedonsaantia ja kulttuuria aineistojensa ja muiden toimintojensa kautta, mutta toisaalta ne edistävät yleistä viihtyvyyttä miellyttävänä julkisina tiloina.

Tanskassa ja Norjassa viime aikoina tehdyissä tutkimuksissa (ABM-utvikling 2009) on huomattu, että 55–60 prosenttia kirjastojen käyttäjistä ei lainaa materiaalia, vaan käyttää kirjastoja muihin tarkoituksiin. Valtaosa tästä ryhmästä on miehiä ja monet ovat maahanmuuttajia. Osa näistä kirjastojen käyttäjistä viipyy kirjastoissa useita tunteja kerrallaan ja käy kirjastoissa 4–5 päivänä viikossa. Tällaista kirjastojen käyttöä motivoi tyypillisesti osallistuminen

erilaisiin kokoontumisiin ja tapaamisiin. Suuri osa tällaisesta kirjastossa ”hengailusta” noudattaa hyviä tapoja, mutta murto-osa hengailijoista haastaa toistuvasti kirjaston käyttäytymissäännöt ja vaatii kirjaston henkilökunnan huomiota (Aabø & Audunson 2012: 143). Maahanmuuttajanaisille kirjastossa käyminen tuo lohtua tilanteessa, jossa ihminen kokee olevansa yksin, kielitaidoton ja ulkopuolinen, kaukana aikaisemmasta elämästään ja kotimaan tiivistä sosiaalisista verkostoista. Maahanmuuttajanaiset tapaavat norjalaisissa kirjastoissa toisia samassa tilanteessa olevia, voivat jakaa kokemuksiaan ja saada vertaistukea. (Audunson & al. 2011.)

Tanskalaisen tutkimuksen mukaan (Danish Ministry of Culture 2012) kirjastojen suosio maahanmuuttajien keskuudessa perustuu kahteen tekijään: kirjaston palvelujen (lehdet, kopiokone, tietokoneet) käyttöön ja kirjastoon miellyttävänä tapaamispaikkana. Kirjastot ovat houkuttelevia, koska ne tarjoavat turvallista, julkista tilaa heikommassakin asemassa (taloudellisesti, koulutuksellisesti, etniseltä taustaltaan) oleville väestöryhmille. Tämä tärkeä sosiaalisen inklusion funktio ei näy esimerkiksi lainaustilastoissa.

Hodgetts & al. (2008) ovat tutkineet Uudessa-Seelannissa kirjastojen vaikutusta asunnottomien identiteettiin kansalaisyhteiskunnan jäsenenä. Kirjaston avoimien, julkisten tilojen puitteissa asunnoton ei ole muista eristettynä asunnottomuuden perusteella vaikkapa asuntolassa ihmistä stigmatisoiden, vaan hän saa hyötyä samasta palvelusta ja tilasta kuin muutkin kansalaiset. Muggleton (2013) ja Gaudet (2013) ovat samoilla linjoilla: asunnottomat tulisi nähdä kirjaston normaaleina asiakkaina. Mielenpide-eroja muiden asiakkaiden keskuudessa on havaittu siinä, pitäisikö kirjastojen palkata vartijoita ajamaan asunnottomat tiehensä vai onko heidän läsnäolonsa suvaittavissa, ellei peräti suotavaa. Suvaitsevainen kanta näyttäisi olevan voittava kanta. Suaiden (2003: 382) tiivistää, että tietoyhteiskunnasta syrjäytynyt ei saa informaatiota, joten se ei muutu hänelle tiedoksi, jolloin tieto taas ei muutu vauraudeksi ja hyvinvoinniksi.

Kirjastojen anti start-up-yrityksille, luovuus ja innovatiivisuus

Nykyään kirjastojen toivotaan palvelevan yhteiskuntaa tulevaisuuden menestyvien yritysten kehittelypaikkoina. Collinsin (2012) mukaan Yhdysvalloissa lähes kaikki uudet työpaikat ovat jo kolmenkymmenen vuoden ajan syntyneet uusiin yrityksiin, ja tämä työllistymisen muoto lienee myös tulevaisuudessa talouden tukipilari. Monissa pohjoisamerikkalaisissa yleisissä kirjastoissa on ”bisneskirjasto” yhtenä palvelumuotona – esimerkiksi Brooklynissä (Bklyn Public Library 2015), Denverissä (Denver Public Library 2015) ja Torontossa (MPI 2013). Tämä tarkoittaa uusille pienyrityksille kohdistettuja tietopaketteja ja kirjasuosituksia relevanteista aiheista kuten liiketoimintasuunnitelman

laatimisesta, lainsäädännöstä, rahoitusmahdollisuuksista ja sopivien markkinointikanavien löytämisestä. Tarjolla on myös kattava lehtikokoelma, samoin huoneita asiakkaiden tapaamiseen ja bisnesneuvotteluihin. Näitä kirjastojen yrityksille ja työnantajille tarjoamia palveluita käytetään noin 2,8 miljoonaa kertaa kuukaudessa (Collins 2012). Tanskalaiset Jervelund & al. (2015) korostavat kirjaston tarjoavan nuorille ihmisille mahdollisuuksia syventyä ja erikoistua aiheisiin, jotka heitä kiinnostavat. Tämä saattaa luoda perustan kuningasajatukseen, josta syntyy seuraava Skype tai Microsoft.

Leikkiminen näyttäisi olevan uusi trendi kansainvälisessä keskustelussa luovuudesta ja kirjastoista. Leikkiä ja luovuutta yhdistää se, että ne motivoivat ihmisen sisäisestä inspiraatiosta eivätkä juuri koskaan esiinny silloin, kun ihminen on ahdistunut tai keskittynyt saavuttamaan jonkin tavoitteen (Kurt & al. 2010: 14). Molempiin kuuluu tavanomaisuudesta poikkeava ideoiden, tekemisten tai tilanteiden yhdisteleminen. Siksi kirjastot ovat alkaneet houkuttaa asiakkaitansa pelien ääreen. Calhoun (2014) tarjoaa esimerkin Auburnin yliopistossa Alabamassa kirjastossa järjestetyistä zombie-aiheisista peli-illoista, jotka saivat kirjaston tuntumaan opiskelijoista positiivisemmalla opiskeluympäristöltä. Zombie-leikki toimi myös Floridassa, jossa opiskelijat ohjeistettiin kirjaston käyttöön zombie-pelin myötä (Johnson & al. 2010). Nigeriassa teiniikäiset lapset on saatu innostumaan kirjastosta – ja vähitellen ymmärtämään sen merkitys – perustamalla yhdistetty kirja- ja jalkapallokerho, johon pääsy edellyttää kirjastolaitoksen jäsenyyttä (Osadebe 2013).

Modernien kirjastojen makerspace-tiloissa kyseisen tilan käyttäjät voivat luoda jonkin digitaalisen tai fyysisen tuotteen tai teoksen välineillä, joita kaikki saavat käyttää. Kirjatarjonnan lisäksi kirjastoissa on nykyään esimerkiksi oman kirjan julkaisuvälineitä (Farkas 2013), onnittelukorttien askartelua, syötäviä kirjoja (eli kakkutaidetta, Lotts 2015), polkupyörien korjaamista, 3D-tulostimia ja lentokoneiden pienoismallien rakentelua (Bagley 2012). Lotts (2015) toteaa, että osallistavat ja tekemään kutsuvat tapahtumat tuovat positiivista huomiota kirjastoille ja houkuttelevat ihmisiä jakamaan osaamistaan, tietojaan ja taitojaan toisillekin. Makerspace-tilat on koettu niin hyödyllisiksi, että ideaa on alettu viime vuosina soveltaa jopa yliopistokirjastoissa Yhdysvalloissa, sillä puuhaamisen uskotaan tehostavan oppimista (Burke 2015: 500). Käytännönläheisiä hyötyjä ovat esimerkiksi prototyyppien nopea valmistaminen opiskelijoiden ideoiden perusteella ja niiden testaaminen, vian etsintä ja kehittäminen eteenpäin (ibid: 503).

Miten kirjastojen hyötyvaikutuksia tutkitaan?

Yleisin tutkimuksen muoto kirjastojen hyötyvaikutuksia arvioitaessa on kyselytutkimus. Esimerkiksi Yhdysvaltain Etelä-Carolinan yliopiston (Barron & al. 2005) tekemään kyselytutkimukseen vastasi 3 689 henkilöä, joista 92 prosenttia

.....

sanoi kirjaston lisäävän elämänlaatua yleisesti, 73 prosenttia sanoi kirjaston pitävän yllä lukuhalua ja 64 prosenttia sanoi kirjaston tuottavan iloa.

Isossa-Britanniassa suoritettu kyselytutkimus paljasti kirjastojen asiakkaiden pitävän tärkeinä lastenkirjallisuutta, lukutottumusten ylläpitoa, vapaa-ajan lukemista, kulttuurista tapaamispaikkaa ja tiedonsaantimahdollisuuksia (Bohme & Spiller 1999). East Midlandsin kirjastoja koskevan tutkimuksen mukaan lähes kaikkia kirjastosta lainattuja kirjoja luetaan ainakin jonkin verran, ja osa luetaan kokonaan. Noin 20 prosenttia lainatuista kirjoista tulee myös jonkun muun kuin itse lainaajan lukemaksi. 29 prosenttia vastaajista kertoi saaneensa lainaamastaan kirjasta ”paljon” hyödyllistä tietoa, 57 prosenttia kertoi saaneensa sitä ”jonkin verran” (Timperley & Spiller 1999: 31). Newcastlesta ja Somersetissa toteutettu tutkimus (Linley & Usherwood 1998) osoitti kirjaston olevan erityisen tärkeä heikossa taloudellisessa asemassa oleville ihmisille, koska se tarjoaa ilmaista lukemista.

Poll (2003a, ks. myös Poll & Payne 2006) kuitenkin huomauttaa, että kyselytutkimuksiin perustuvat arviot ovat anekdoottisia, eivätkä siis sellaisenaan todista väitteitä kirjaston vaikuttavuudesta. Ihmiset saattavat olla tyytyväisiä, vaikka eivät saisi mitään konkreettista hyötyä. Tyytyväisyystutkimuksiin perustuen on vaikeaa osoittaa muutosta ihmisten taidoissa, tiedoissa, käytöksessä tai asenteissa (englanniksi ”impact”). Kyselytutkimusten rinnalle onkin kehitetty monenlaisia muita tutkimusmenetelmiä.

Sitaattianalyysi perustuu siihen, että väitöskirjojen, tutkimusartikkelien ja opinnäytetöiden lähdeluetteloita verrataan kirjastojen kokoelmiin ja lasketaan prosenttiosuus, joka kyseisten tutkimustöiden lähdeaineistosta on ollut tai olisi ollut saatavilla kirjaston kokoelmissa. Vertailun jälkeen tutkijoilta ja opiskelijoilta kysytään, mistä he ovat hankkineet aineistonsa ja olisiko samoihin tuloksiin päästy ilman omaa kirjastoa. Kirjastojen korvaamaton hyöty on ilmeinen (Kayß & Poll 2006).

Kirjastojen hyötyvaikutusten tutkimukset talousnäkökulmasta ovat lähteneet liikkeelle yksinkertaisista kustannustehokkuuden mittauksista ja lainaus-tilastoista, joilla voidaan osoittaa kirjaston kokoelmille olevan kysyntää. Tämä laskutapa saattaa kuitenkin vääristää asioita. Holt & Elliott (2003) toteavat, että kaikki lainaukset ja kaikki kirjastossa käymiset eivät kuitenkaan ole samanarvoisia – yksi etsii ja löytää kallisarvoista tietoa perustaakseen yrityksen, toinen käy vain vessassa.

Timo Cantell käsittelee kirjastojen taloudellisia hyötyvaikutuksia toisaalla tässä kirjassa, joten tämä laajalti käytetty tutkimusmenetelmä esitellään samassa yhteydessä.

Consumer surplus -tutkimuksessa on kyse sen erotuksen laskemisesta, mitä ihmisten ilmaiseksi käyttämät palvelut maksaisivat, jos he joutuisivat itse ostamaan ne. Tällöin lasketaan esimerkiksi sitä, mitä lehtien tilaaminen ja kirjojen ostaminen maksaisi lukevalle väestölle, jos kirjastoja ei olisi. (Holt & Elliott

2003.) Consumer surplus -tutkimus kadottaa kuitenkin erään olennaisen näkökulman: ihmiset arvostavat kirjojen lukemisen lisäksi sitä, että toiset lukevat kirjoja kulttuurin säilymisen vuoksi (Jervelund & al. 2015). Näin ollen jokaisen luetun kirjan arvo on enemmän kuin sen arvo kirjan lukijalle.

Kirjastojen tarjoamalla tiedolla ja sillä, että toiset lukevat, voi olla kriittistäkin merkitystä ihmisille. Marshall (1992) raportoi New Yorkin alueella vuosina 1990–1991 tehdystä, lääkäreille suunnatusta kyselytutkimuksesta, josta ilmeni, että 80 prosenttia lomakkeen palauttaneista 208 lääkäristä oli muuttanut jotain tekijää potilaittensa hoidossa kirjastosta saamiensa tietojen perusteella. Nämä muutokset olivat koskeneet diagnooseja, potilaille suoritetuista kokeista, lääkemääräyksiä, sairaalahoidon pituutta sekä potilaalle annettuja neuvoja. Lääkärit kertoivat tietojen jopa lisänneen heidän kykyään välttää potilaskuolleisuutta ja turhia leikkauksia. Cuddyn (2005) tutkimus New Jerseystä vahvistaa lääkärin kirjaston käytöllä olevan vaikutusta potilaiden hoitoon.

Mass observation on laaja brittiläinen hanke, jossa ihmiset pitävät päiväkirjaa havainnoistaan. Kirjastoihin liittyvään osahankkeeseen osallistuneiden 231 henkilön muistiinpanot antavat kirjastoista myönteisen yleisvaikutelman: ne ovat suosittuja, kutsuvia ja turvallisia paikkoja, joihin ihmiset luottavat ja joista he pitävät. Kielteiset muutokset kirjastoissa on nähty lähinnä pääministeri Margaret Thatcherin kaudesta alkaneen ajan säästöjen seurauksena. Kirjastojen päästäminen taantumaan näyttäisi aiheuttavan noidankehän: kirjastoissa säästetään > niistä tulee nukkavieruja > ne eivät houkuttele lukemaan vaan lannistavat lukuhaltu > ihmiset lakkaavat käymästä kirjastoissa > niistä tulee entistä sopivampia säästökohteita > kirjastoissa säästetään. Pääsääntöisesti mass observation osoitti ihmisten näkevän kirjastot kuitenkin yhä instituutioina, jotka palvelevat hyvin monenlaisia ihmisiä henkilökohtaisesti merkittävällä tavalla. (Black & Crann 2002.)

Kirjastot vastaavat muutoksiin sähköisen informaation aikakaudella

Poll (2003b) ja Henczel (2006) näkevät kirjastojen uhkana asenteen, jonka mukaan ”kaikki löytyy netistä”. Internetin varjopuolena on kuitenkin informaatiotulva, jonka on laskettu vievän työaikaa peräti 12 tuntia viikossa ellei enemmänkin (Stratigos & al. 2004). Ongelmana on myös se, että organisaatioiden työntekijät omaksuvat netistä epäpätevää ja epärelevanttia tietoa, joka huonoimmassa tapauksessa päättyy vailla luotettavia lähdeviitteitä organisaation raportteihin. Kirjastoammattilaisen palveluiden käyttö minimoi nämä riskit. (Henczel 2006.)

Aabø (2005) tuo esiin näkökannan, että kirjastot ja internet eivät sulje toisiaan pois, vaan niiden roolit informaation tarjoajina ovat vain osittain päällekkäiset. Internet voittaa nopeudessa, helppoudessa, ajantasaisuudessa ja

resurssien runsaudessa, mutta kirjastoa pidetään luotettavampana tietolähteenä. D'Elia & al. (2002) mukaan 75 prosenttia internetin käyttäjistä käyttää myös kirjastoa ja 60 prosenttia kirjaston käyttäjistä käyttää myös nettiä.

Fisterin (2003) mukaan yliopiston opiskelijat voivat aloittaa tiedon etsimisen netistä, mutta siirtyvät mielellään painettuun tekstiin siinä vaiheessa, kun alkavat tosissaan lukea, paneutua aiheeseen, tehdä muistiinpanoja ja käyttää tietoja omiin tutkimuksiinsa. Hunter ja Cox (2014) ovat huomanneet, että useimmat opiskelijat kuljettavat mukanaan mieluummin kirjoja (29 prosenttia) kuin kannettavaa tietokonetta (13 prosenttia), ja luennoilla kynä ja paperi ovat teknisiä laitteita suosituimpia muistiinpanovälineitä.

Grant (2015) näkee ongelmana kirjastojen vahvan assosioitumisen kirjoihin. Grant vertaa tätä levy-yhtiöihin, jotka näkivät toimialanaan cd-levyt eivätkä musiikkia tai Kodakiin, joka profiloiti itsensä kameroiden myyjäksi, ei muistojen tallentajaksi – toisin sanoen abstraktiotasoa ei osata nostaa. Grantin mukaan toimintaympäristön muutos edellyttää brändin muutosta (ibid 2015: 101). Uuden brändin on onnistuakseen vastattava käyttäjäkunnan muuttuneita tarpeita, mutta pysyttävä odotuksenmukaisuuden kehityksessä. Grant (2015: 105) ehdottaa seuraavia iskulauseita kirjastojen brändäyksen johtotähdiksi: "Libraries: A time to know, a time to grow.", "We feed hungry minds at the Library.", "Growing requires knowing.", "The world's best brain food:

Libraries.”, ”Creating knowledge? The Library has what you need.” ja ”Your Library: Come grow your mind.”

Konkreettista näyttöä siitä, että kirjastojen hyötyvaikutuksia voidaan tehostaa aktiivisella ja kohdistetulla kampanjoinnilla, tarjoaa Isossa-Britanniassa vuonna 2008 järjestetty ”kansallinen lukemisen vuosi”. Se tarkoitti erilaisia lukemista edistäviä hankkeita ja kirjastojen tavanomaista suurempaa markkinointia. (Rankin 2013.) Erityisesti haluttiin lähestyä tiettyjä ryhmiä, kuten sellaisia lapsia, joilla on lukemisen haasteena dysleksia tai näkövamma, huostaanotettuja lapsia, sosiaalieconomisesti heikkoa väestönosaa, tiettyjä ikäryhmiä sekä tiettyjä maahanmuuttajaryhmiä. Kansallisen lukemisen vuoden 2008 seurauksena Ison-Britannian yleinen kirjastolaitos sai 2,3 miljoonaa uutta jäsentä. Erikseen määriteltyjen sosioekonomisten kohderyhmien kohdalla kirjaston jäsenyyksien määrä kasvoi 58 prosentista 70 prosenttiin. Näissä ryhmissä päivittäinen lapsille lukeminen yleistyi 5 prosentista 20 prosenttiin (ibid. 2013: 206).

Kirjastot ovat alkaneet erikoistua palvelemaan erilaisia asiakaskuntia. Esimerkiksi Toronton kaupunginkirjaston lähikirjastoja profiloitaessa on otettu huomioon, että väestön ikärakenne vaihtelee kaupunginosittain ja että kielivähemmistöt ovat keskittyneet tietyille alueille. Kirjasto tarjoaa materiaalia neljälläkymmenellä kielellä ja pyrkii heijastamaan asiakaskuntansa erilaisia kulttuurisia kokemuksia sekä tarpeiden ja mielenkiinnon kohteiden koko jatkumoa. Omat erikoiskokoelmansa on alkuperäiskansoille, seksuaalivähemmistöille sekä niille, joilla on vaikeuksia painetun tekstin kanssa (esimerkiksi lukihäiriön tai näkövamman vuoksi). Uutuutena on kehitysvammaisille aikuisille suunnattu erikoiskokoelma. Apuvälineitä on tarjolla, samaten palveluita uusille kaupunkilaisille, jotta he löytävät tarvitsemansa palvelut ja heidän asettumisensa asumaan olisi mahdollisimman helppoa. (MPI 2013.) Cavanagh & Robbins (2012) ja Oliphant (2014: 353) tarkastelevat kirjastoja julkisina tiloina suurten ikäluokkien sekä hyvin iäkkäitä vanhempiaan hoitavien ihmisten näkökulmasta Kanadassa, jossa väestö ikääntyy. He pohtivat, voisiko tulevaisuuden kirjasto huomioida tämän hoitosuhteen paremmin, kuten kirjasto nykyään huomioi pienet lapset ja heidän vanhempansa.

Tanskassa kirjastot olivat jo uhanalaistumassa massoittaisen lakkauttamisen vuoksi. 1970-luvun lopulla Tanskassa oli vielä noin 1 200 kirjastoa, nykyään niitä on enää alle 500. (Hapel 2012: 52.) Pelkästään vuonna 2007 lopetettiin 131 kirjastoa. Nykyään kuitenkin Tanskan kirjastolaitos näyttäisi olevan elpymässä. Moniin paikkoihin on perustettu kirjojen nouto- ja palautuspisteitä. Hapel (ibid.) toteaa ihmiselämän perusasiana sen, että me elämme fyysisessä todellisuudessa. Meillä on tarve tavata toisia ja liikkua yleisillä paikoilla, ja me kaipaamme inspiraatiota sekä ajatusten syvällisyyttä. Koska tanskalaiset nykykirjastot ovat profiloituneet tarjoamaan vastauksen näihin inhimillisiin toiveisiin, kävijämäärät ovat kasvaneet, vaikka toisaalta nykyisistä kirjaston-

käyttäjistä vain joka toinen tai joka kolmas varsinaisesti lainaa kirjastosta joi-
tain.

Norjassa tehdystä tutkimuksesta (Aabø 2011) ilmenee, että kirjaston lähellä asuvat ihmiset arvostavat kirjastoa enemmän kuin kauempana asuvat. Kirjaston arvostus näyttäisi laskevan kilometri kilometriltä sen mukaan, mitä kauempana ihmiset asuvat kirjastosta (ibid). Myös kanadalaisen tutkimuksen (Oliphant 2014: 352) mukaan kirjaston sijainti vaikuttaa sen käyttöön – ihmiset eivät lähde kirjastoon kovin kauas. Kirjaston fyysinen sijainti liian kaukana vähentää jopa virtuaalisia kirjastokäyntejä. Edes se ei lisää vierailuja etäällä sijaitsevaan kirjastoon, että sinne periaatteessa pääsisi ajallisesti nopeastikin joko autolla tai julkista liikennettä käyttämällä (ibid). Samaan tapaan Englannissa on huomattu kirjastokäyntien vähenevän, jos kirjastossa ei voi pistäytyä työmatkan varrella (Black & Crann 2002).

Joissain tapauksissa kirjaston muuttuminen virtuaaliseksi saattaa kuitenkin parantaa palvelua. Powelsonin & Reaumen (2012) tutkimus osoitti, että sairaalakirjastojen palveluiden keskittäminen Calgaryn alueella Kanadassa muuttamaan suureen keskukseseen ja samanaikainen aineistojen mahdollisimman laaja siirtäminen sähköiseen muotoon sekä toimivien nettisivujen luominen kirjastolle toi relevantit aineistot myös suurten kaupunkien ulkopuolella työskentelevien lääkärin ulottuville. Rakennemuutoksen etuna oli pääsy tietoon mistä tahansa ja milloin tahansa, mikä luonnollisestikin vaikuttaa potilaiden saamaan hoitoon (vrt. Marshall 1992, Cuddy 2005). Kyrillidou (2002) näkee kirjallisuuden digitalisoitumisessa ja siirtymisessä nettiin muinaisen Aleksandrian kirjaston jälleensyntymän: teknologia mahdollistaa kaikkialta maailmasta pääsyn nauttimaan ja hyötymään ihmiskunnan kulttuuriperinnöstä.

Suomalaiset arvostavat kirjastojaan

Vakkarin & Serolan (2012: 41) tutkimuksen mukaan kirjaston perusfunktiot eli fiktion ja asiatekstin lukeminen sekä itseopiskelu ovat suomalaisten kirjastonkäyttäjien mielestä edelleen tärkeimmät kirjastoista saatavat hyödyt. Kirjat tarjoavat esteettistä nautintoa, mielihyvää ja piristystä. Siksi Vakkari & Serola näkevät tärkeimmäksi lähitulevaisuuden edistyshankkeeksi lainauspalvelun ja kokoelmien kehittämisen. He huomauttavat, että suuri osa kirjastojen kehitystyöstä on kohdistettu entistä tehokkaampaan tiedon löytämiseen, ja tässä on keskitytty ensisijaisesti asiateksteihin. Fiktiota lukevien asiakkaiden palveleminen pitäisi nostaa seuraavaksi valokeilaan. Myös Oliphantin (2014: 355–356) Kanadassa toteuttama tutkimus viittaisi siihen, että kirjaston peruspalvelut eli aineiston lainaaminen ja kirjastossa lukeminen ovat edelleen ihmisten silmissä kirjaston tärkein ominaisuus. Sosiaalisen tilan funktio on marginaalisempi hyöty.

Vuonna 2008 Suomessa toteutettiin laaja kansallinen kirjastojen asiakas-
kysely (Nummela 2008), jolla kartoitettiin kirjastojen käyttöä ja asiakas-

tyytyväisyyttä. Vastauksia saatiin yhteensä 21 758, joista yleisten kirjastojen osuus oli 4 822 kappaletta. Tuloksissa korostuvat hieman eri painopisteet kuin ulkomailta tehdyissä tutkimuksissa: suomalaiset näyttäisivät arvostavan kirjaston aineistoja huomattavan paljon, kun taas kirjasto sosiaalisena ajanviettotilana ei ole kovin merkityksellinen verrattuna vaikkapa siihen, mitä Tanskasta ja Norjasta tiedetään. Lähes kaikki vastaajat asioivat kirjastossa paikan päällä. Yleisin syy kirjastossa asiointiin oli aineiston lainaus, palautus, varaaminen tai uusiminen. Yleisimmät syyt kirjastossa käymättä jättämiseen olivat pitkä etäisyys ja ainoastaan kirjaston elektronisten palvelujen käyttö. Kirjastoille annettussa palautteessa korostui aineiston määrä, jota toivottiin lisää – erityisesti ajantasaisia tietokirjoja (mikä luo kontrastin edellä esitettyihin eurooppalaisten tutkijoiden käsityksiin ”google-mentaliteetista”, vrt. esim. Henczel 2006, Poll 2003b), uutuuskirjoja, cd- ja dvd-levyjä sekä vieraskielisiä aineistoja. Jotkut toivoivat myös lisää erilaisia lehtiä, lasten aineistoja ja äänikirjoja. Palautetta annettiin kirjaston aukioloajoista, joita toivottiin pidennettäväksi. Lisäksi yli sata vastaajaa ilmaisi huolensa sivukirjastojen lakkauttamisesta.

Yleisten kirjastojen vaikuttavuutta arvioidessaan suomalaiset kokivat kirjaston auttaneen heitä tiedon löytämisessä, lukemis- ja kulttuuriharrastusten

Heli Sorjonen

ylläpitämisessä, tietoteknisten taitojen kehittymisessä sekä tarjoamalla virikkeitä vapaa-aikaan ja harrastuksiin ja sosiaalisten kontaktien lisäämiseen. Yhteensä 84,7 prosenttia vastaajista uskoi kirjastojen parantaneen elämänlaatuaan. (Nummela 2008.)

Vertailu Suomen, Norjan ja Alankomaiden välillä (Vakkari & al. 2014) paljastaa, että Suomessa kirjastolaitosta rahoitetaan, mutta myös käytetään vertailumaita enemmän ja suomalaiset kokevat saavansa kirjastoistaan enemmän hyötyä kuin norjalaiset ja hollantilaiset omistaan. Norjalainen maksaa 66 prosenttia ja hollantilainen vain 58 prosenttia kirjastojensa toiminnasta verrattuna suomalaisten panostukseen. Niinpä Suomessa kirjastot ovat enemmän auki. Norjassa kirjastojen aukioloajat ovat 58 prosenttia siitä mitä Suomessa. Suomessa on yksi kirjastonhoitaja 1 124 asukasta kohden, Norjassa 2 760 ja Alankomaissa 3 311 asukasta kohden.

Vakkari & al. (ibid.) huomasivat kolmen maan vertailussaan, että hollantilaiset kokevat saavansa kirjastoistaan huomattavan vähän hyötyä verrattuna norjalaisiin ja suomalaisiin. Vakkari & al. eivät löydä mitään ilmiselvää syytä tälle erolle, mutta esittävät valistuneena arvauksena sen selityksen, että Pohjoismaissa kirjastojen palvelu on monimuotoisempaa. Vakkari (2014) esittää toisaalla laajemman vertailun, joka osoittaa, että yhdysvaltalaiset ja eteläkorealaiset kokevat saavansa kirjastoistaan hyötyä lähes yhtä paljon kuin suomalaiset Norjan ja Hollannin jäädessä selvästi huonommiksi, vaikka viimeksi mainitut ovat kulttuurisesti lähellä Suomea. Tämänkin syy jää mysteeriksi.

Kolmivuotisessa ESR-rahoitteisessa, ohjelmakaudella 2007–2013 toteutetussa Tietoyhteiskunnan tilat ja sisällöt -hankkeessa (Haapaniemi & Rohkimainen 2011) on kehitetty erilaisia kirjastopalveluita Hämeenlinnan kaupunginkirjastossa (Hämeen maakuntakirjasto), Kouvolan kaupunginkirjasto-maakuntakirjastossa ja Tampereen kaupunginkirjastossa (Pirkanmaan maakuntakirjasto). Hanke on mainio esimerkki siitä, miten kirjastot pystyvät tarjoamaan hyvinkin erilaisille ihmisille jotain sellaista, mikä heitä oikeasti kiinnostaa.

Hämeen osahanke tarjosi vanhuksille mahdollisuuden jakaa viisautensa ja muistonsa – tallentaa vanhoja, arvokkaita tarinoita ja samalla oppia atk-taitoja. Samalla vanhukset voidaan saada innostumaan atk-taitojen opettelusta tarjoamalla heille porukkanaksi asia, joka heitä kiinnostaa: paikallishistoria ja perinne. Konkreettinen idea oli kerätä yhteisölliseen verkkopalveluun, Häme-Wikiin, tarinoita ja tietoja Kanta-Hämeen alueesta. Tuloksena oli yli tuhat artikkelia ja kuvaa, yli 1,2 miljoonaa sivunlatausta ja yli 450 rekisteröitynyttä käyttäjää. Toinen innovaatio oli virtuaalipolku.fi-sivusto, jossa kulttuurikohteita, monenlaisia palveluita ja reittejä esitellään karttapohjilla. Virtuaalipolun sivuja on katsottu 140 000 kertaa. Suosio on siis ollut ilmeinen.

Kouvolassa sen sijaan keskityttiin palvelemaan nuoria heidän kannaltaan mielekkäällä tavalla: Mediamaja tarjoaa mahdollisuuksia luovaan itseilmaisuu-

ja vinkkejä omien tuotosten jalostamiseksi ja levittämiseksi mediassa potentiaaliselle yleisölle. Nuoret on helppo houkutella luovan itseilmaisun kautta oppimaan erilaisia mediataitoja, kuvan, äänen ja videonkäsittelyä sekä verkkolevittämistä. Tämän toiminnan sivutuotteena nuoret ovat saaneet mielekästä vapaa-ajan tekemistä, on muodostunut harrastajayhteisöjä ja lisäksi kirjaston yhteistyö esimerkiksi nuorisotoimen ja oppilaitosten kanssa on vakiintunut. Tampereen osahanke oli vähemmän onnistunut. Erityisesti Hämeen osuudessa näkyy konkreettisesti Audunsonin ja Bakkenin (2005) visioima näkemys tulevaisuuden kirjastoista virtuaalisen ja paikallisen yhteisöllisenä, kulttuurisesti innovatiivisena solmukohtana.

Anna Idström

FT, Helsingin kaupungin tietokeskus

Lähteet

Aabø, Svanhild 2005. The role and value of public libraries in the age of digital technologies. *Journal of Librarianship and Information Science* 37, 4 (2005), 205–211.

Aabø, Svanhild 2011. The value of public libraries: a socio-economic analysis. Belotti, M. (ed.). *Verso un'economia della biblioteca: Finanziamenti, programmazione e valorizzazione in tempo di crisi*, Editrice Bibliografica, Milano, 169–176. Huom: Sama artikkeli on ilmestynyt aiemmin toisaalla, ks. Aabø, Svanhild 2005: The value of public libraries in Norway. *Bibliotekforum* 6 (2005), 38–40.

Aabø, Svanhild & Ragnar Audunson 2012. Use of library space and the library as place. *Library & Information Science Research*, Vol. 34 No. 2, 138–149.

ABM-utvikling 2009. Statistikk for arkiv, bibliotek og museum 2008, Oslo. Kommunernes Landsforening 2004: Brugerne adfærd på folkebibliotekerne: KLs trafikmåling. Viitattu lähteessä Aabø, Svanhild (2011): The value of public libraries: a socio-economic analysis.

Audunson, Ragnar, Sophie Essmat & Svanhild Aabø 2011. Public libraries: a meeting place for immigrant women? *Library & Information Science Research* 07/2011, 33(3), 220–227.

Audunson, R. & F. Bakken 2005. Gullgruver står i fare. *Klassekampen* 23. 02. 05: 14–15. Viitattu lähteessä Aabø, Svanhild 2005: The role and value of public libraries in the age of digital technologies. *Journal of Librarianship and Information Science* 37, 4 (2005), 205–211.

Bagley, Caitlin 2012. What is a makerspace? Creativity in the library. <http://www.alatechsource.org/blog/2012/12/what-is-a-makerspace-creativity-in-the-library.html>

Barron, Daniel D. & al. 2005. The economic impact of public libraries on South Carolina. University of South Carolina, School of Library and Information Science.

.....

Bklyn Public Library 2015. <http://www.bklynlibrary.org/locations/business>, katsottu 17.11.2015.

Black, Alistair & Melvyn Crann 2002. In the public eye: a mass observation of the public library. *Journal of Librarianship and Information Science*, 34,3 (2002), 145–157.

Bohme, Steven & David Spiller 1999. *Perspectives of public library use*. Loughborough: LISU.

Brown, Cecilia & Lee Krumholz 2002. Integrating information literacy into the science curriculum. *College and Research Libraries* 63 (2002), 111–123.

Burke, John 2015. Making Sense: Can Makerspaces Work in Academic Libraries? *Scholarly Commons, Miami University Libraries*, 497–504.

Calhoun, Cate 2014. Humans vs. Zombies at the Library: Gauging the Impact of a Live Action Gaming Event on Students' Library Use and Perceptions. *Journal of Library Innovation*, volume 5, Issue 1, 2014.

Cavanagh, Mary & Wendy Robbins 2012. Baby boomers, their elders and the public library. *Library Review*, Vol. 61 Iss: 8/9, 622–640.

Chan, Christopher 2008. The impact of school library services on student achievement and the implications for advocacy: a review of the literature. *Access* 22,4 (2008), 15–20.

Collins, Bradley 2012. How Public Libraries Are a Boon to Small Business. *American libraries*, August 13, 2012.

Cuddy, Theresa 2005. Value of hospital libraries: the Fuld Campus study. *Journal of Medical Library Association* 2005, 93, 446–449.

Danish Ministry of Culture 2012. *Danskernes kulturvaner, viitattu lähteessä Jervelund & al. 2015*.

De Jager, Karin 1997. Library use and academic achievement. *South African Journal of Library and Information Science* 65 (1997), 26–30.

De Jager, Karin 2002. Successful students: Does the library make a difference? *Performance Measurement and Metrics* 3 (2002), 140–144.

D'Elia, George & al. 2002. The impact of the Internet on public library use: An analysis of the current consumer market for library and Internet services. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 53 (10), 801–820.

Dent, Valeda 2006. Observations of school library impact at two rural Ugandan schools. *New Library World*, Vol. 107 Iss: 9/10, 403–421.

Denver Public Library 2015. <https://www.denverlibrary.org/content/small-business>, katsottu 17.11.2015.

Donovan, James M. 1996. Do librarians deserve tenure? Casting an anthropological eye on role definition within the law school. *Law Library Journal*, vol. 88 (3), 382–401.

Dugdale, George & Christina Clark 2008. *Literacy changes lives: An advocacy resource*. London: National Literacy Trust.

Farkas, Meredith 2013. Community creativity. Enabling local publishing in libraries. *American Libraries Magazine*, Sept/Oct. 2013.

.....

- Fister, Barbara 2003. What do they know? Assessing the library's contribution to student learning. *Library Issues* 23, No.3 (2003).
- Fodale, Francesca & Jessica Bates 2011. What is the impact of the school library on pupils' personal development? A case study of a secondary school in Northern Ireland. *School Libraries Worldwide* 17,2 (2011), 99–113.
- Gaudet, Françoise 2013. What kind of services supply to the poor? A survey directed toward homeless. *Library Review*, Vol. 62 Iss: 1/2, 43–46.
- Grant, Carl 2015. It's Time to Define a New Brand for Libraries. Let's Make Sure It Leaves People Soaring, Not Snoring. *Public Library Quarterly*, Volume 34, Issue 2, 2015, 99–106.
- Haapaniemi, Marja & Samppa Rohkimainen 2011. Kokemuksia kirjastopalveluiden vaikuttavuuden arvioinnista Tietoyhteiskunnan tilat ja sisällöt -hankkeessa. Esitelmä, Kirjastoverkkopäivät 27.10.2011.
- Hapel, Rolf 2012. The Library as a Place. *Public Library Quarterly*. Volume 31, Issue 1, 2012, 48–55.
- Hayes, Emma & Anne Morris 2005. Leisure role of public libraries: user views. *Journal of Librarianship and Information Science* 37,3 (2005), 131–138.
- Henczel, Susan 2006. Measuring and evaluating the library's contribution to organisational success: Developing a strategic measurement model. *Performance Measurement and Metrics*, Vol. 7 Iss: 1, 7–16.
- Hodgetts, Darrin, Ottilie Stolte, Kerry Chamberlain, Alan Radley, Linda Nikora, Eci Nabalarua & Shiloh Groot 2008. A trip to the library: homelessness and social inclusion. *Social & Cultural Geography*, Vol. 9, No. 8, December 2008.
- Holt, Glen E. & Donald Elliott 2003. Measuring outcomes: applying cost-benefit analysis to middle-sized and smaller public libraries. *Library Trends*, 51 (3) 2003, 424–440.
- Hunter, Jonathan & Andrew Cox 2014. Learning over tea! Studying in informal learning spaces. *New Library World*, Vol. 115 Iss: 1/2, 34–50.
- Jervelund, Christian, Anders Oskar Kjøller-Hansen, Jossi Steen-Knudsen, Johanne Jørgensen 2015. The economic impact of public libraries. *Copenhagen Economics, Fremtidens Biblioteker*.
- Johnson, Margeaux, Amy G. Buhler & Chris Hillman 2010. The Library is Undead: Information Seeking During the Zombie Apocalypse. *Journal of Library Innovation*, Volume 1, Issue 2, 2010.
- Kayß, Matthias & Roswitha Poll 2006. Unterstützen Bibliotheksbestände die Forschung? Zitatanalyse in Dissertationen. *B.I.T. online* 2006, 2, 131–136.
- Kurt, Lisa & al. 2010. The Power of Play: Fostering Creativity and Innovation in Libraries. *Journal of Library Innovation*, Volume 1, Issue 1, 2010.
- Kyrillidou, Martha 2002. From input and output measures to quality and outcome measures, or, from the user in the life of the library to the library in the life of the user. *The Journal of Academic Librarianship* 28 (2002), 42–46.

.....

Linley, Rebecca & Bob Usherwood 1998. *New measures for the new library: a social audit of public libraries*. London: British Library Board, 1998. (British Library Research and Innovation Centre Report; 89).

Lotts, Megan 2015. *Implementing a culture of creativity. Pop-up making spaces and participating events in academic libraries*. February 2015 *College & Research Libraries News* vol. 76 no. 2, 72–75.

Marshall, Joanne 1992. *The impact of the hospital library on clinical decision making: the Rochester study*. *Bulletin of the Medical Library Association* 1992, 80, 169–178.

McCracken, Mike & T. Scott Murray 2009. *The Economic Benefit of Literacy: Evidence and Implications for Public Policy*. DataAngel.

Moos-Bjerre Michael 2011. *Rapport Danskernes holdning til biblioteker 2011, viitattu lähteessä Jervelund & al. 2015*.

MPI, Martin Prosperity Institute 2013. *So Much More: The Economic Impact of the Toronto Public Library on the City of Toronto*.

Muggleton, Thomas 2013. *Public libraries and difficulties with targeting the homeless*. *Library Review*, Vol. 62 Iss: 1/2, 7–18.

Nassimbeni, Mary & Snoeks Desmond 2012. *Assessing the impact of provision of books on reading, teaching and learning behaviour in twenty disadvantaged primary schools in South Africa*. *Proceedings of the 9th Northumbria International Conference on Performance Measurement in Libraries and Information Services: Proving Value in Challenging Times*, University of York 2012, 313–318.

Nummela, Maria 2008. *Kirjastojen kansallinen asiakaskysely 2008*. *Kansalliskirjasto, kirjastoverkkopalvelut*.

Oliphant, Tami 2014. "I'm a Library Hugger!": *Public Libraries as Valued Community Assets*. *Public Library Quarterly*, Volume 33, Issue 4, 2014, 348–361.

Osadebe, Ngozi 2013. *Football: An Innovative Way to Attract Teenagers to the Library*. *Journal of Library Innovation*, Volume 4, Issue 1, 2013.

PISA 2009. *Danske unge i en international sammenligning, viitattu lähteessä Jervelund & al. 2015*.

Poll, Roswitha 2003a. *Impact/outcome measures for libraries*. *Liber Quarterly*, vol. 13, no 3/4 (2003).

Poll, Roswitha 2003b. *Measuring impact and outcome of libraries*. *Performance Measurement and Metrics*, vol. 4 (1), 5–12.

Poll, Roswitha & Philip Payne 2006. *Impact measures for libraries and information services*. *LIBRARY HI TECH* 24, 4 (2006), 547–562.

Powelson, Susan & Renee Reaume 2012. *Using the results of a satisfaction survey to demonstrate the impact of a new library service model*. *Health Information and Libraries Journal* 29, 223–232.

.....

Proctor, Richard & Craig Bartle 2002. Low achievers lifelong learners: an investigation into the impact of the public library on educational disadvantage. Resource: The Council for Museums Archives and Libraries.

Rankin,Carolynn 2012. The potential of generic social outcomes in promoting the positive impact of the public library: evidence from the National Year of Reading in Yorkshire. *Evidence Based Library & Information Practice* 7,1 (2012), 7–21.

Seppänen Antti-Pekka & Markku Laitinen 2011. Libraries do make a difference: Common principles in showing the impact of different types of libraries. Paper for the QQML 2011.

SFI 2014. Fra 15 til 27 år – PISA 2000-eleverne i 2011/2012, viitattu lähteessä Jerve-
lund & al. 2015.

Stratigos, Anthea C. & al. 2004. Neighborhoods of the information industry: a reference guide. Outsell, Burlingame, USA. Viitattu nimellä ”Outsell” lähteessä Henczel, Susan 2006: Measuring and evaluating the library’s contribution to organisational success: Developing a strategic measurement model.

Suaiden, Emir Jose 2003. The social impact of public libraries. *Library Review* 52,8 (2003), 379–387.

Timperley, Patrick & David Spiller 1999. The impact of non-fiction lending from public libraries. Loughborough: LISU.

Vakkari Pertti & Sami Serola 2012. Perceived outcomes of public libraries. *Library and Information Science Research*, Vol. 34, 37–44.

Vakkari, Pertti, Svanhild Aabø, Ragnar Audunson, Frank Huysmans & Marjolein Oomes 2014. Perceived outcomes of public libraries in Finland, Norway and the Netherlands. *Journal of Documentation*, Vol. 70 Iss: 5, 927–944.

Vakkari, Pertti 2014. Perceived outcomes of public libraries in various countries. Esi-
telmä Taipeiissa 2014. <http://service.flysheet.com.tw/online/NTL/download/ppt09.pdf>

Wells, Jennifer 1995. The influence of library usage on undergraduate academic success. *Australian Academic and Research Libraries*, vol. 26 (2), 121–128.

Whitmire, Ethelene 1998: Development of critical thinking skills: an analysis of aca-
demic library experiences and other measures. *College and Research Libraries*, vol. 59 (3), 267–273.

Zickuhr Kathryn, Lee Rainie & Kristen Purcell 2013. Library Services in the Digital Age. Pew Internet & American Life Project. <http://libraries.pewinternet.org/2013/01/22/library-services/>

4 Keskustelua kirjastojen taloudellisista vaikutuksista ja merkityksestä

Kirjastoilla on sekä suoraa että epäsuoraa taloudellista vaikutusta alueensa talouteen. Myös vaikeammin mitattavaa kirjastojen taloudellista merkitystä on syytä tarkastella. Kansainvälisistä tutkimuksista voi päätellä, että kirjastoihin sijoittaminen tuottaa paljon enemmän kuin niihin kuluu rahaa ja että kirjastoilla on mittavaa taloudellista arvoa käyttäjilleen. Toisaalta näihin tuloksiin tulee suhtautua varauksella.

Suomalaisessa kulttuuripolitiikassa kulttuuritoimintoihin liittyvien taloudellisten merkitysten tarkastelu on noussut esille kansainvälisesti ottaen varsin myöhään. Esimerkiksi Euroopassa monissa maissa 1980-luvulla alettiin tuottaa tutkimuksia, joissa arvioitiin erilaisten tapahtumien, organisaatioiden tai kokonaisen kulttuuriteollisuussektorin taloudellista arvoa ja merkitystä (esimerkiksi Hansen 1993 ja Myerscough 1988). Usein tutkimuksia tehtiin sen vuoksi, että erilaiset toimijat joutuivat perustelemaan olemassaolonsa merkitystä julkisen sektorin säästötoimien myötä. Tällöin esille nousivat muiden tekijöiden ohella myös taloudelliset merkitykset.

Suomessa puolustustaistelua olemassaolon perusteista vastaavassa laajuudessa ei ole käyty. Kuitenkin kansainvälisten esimerkkien innoittamana myös

Suomessa tämä asia on noussut esille, ja nyt erilaiset toimijat saattavat tilata joko yliopistoilta, tutkimuslaitoksilta tai kaupallisilta toimijoilta selvityksiä toimintansa taloudellisista vaikutuksista. Tätä nykyä esimerkiksi festivaalit saattavat tuottaa informaatiota yleisömäärien lisäksi niiden työllistävästä vaikutuksesta ja taloudellisesta merkityksestä omalla alueellaan.

Akateemisessa kirjallisuudessa kulttuurikentän taloudellisten vaikutusten arviointi lisääntyi erityisesti 1980- ja 1990-luvuilla. Kuitenkin alan klassikkoteos tehtiin jo 1960-luvun puolivälissä, kun yhdysvaltalaiset taloustutkijat Baumol ja Bowen julkaisivat teoksen ”Performing Arts: The Economic Dilemma” (1966). Teos on vaikuttanut monin tavoin kulttuurin talouskeskusteluihin samoin kuin laajemmin julkisen sektorin taloudellisiin tarkasteluihin.

Kirjassaan Baumol ja Bowen esittivät väittämän siitä, että esittävien taiteiden on mahdotonta kilpailla muiden talouden sektoreiden kanssa pitkällä aikavälillä. Esimerkiksi teatteriteokseen tarvitaan sama määrä näyttelijöitä nyt ja 30 vuoden päästä. Siten tehokkuus ei kasva jos mittarina käytetään työvoiman määrää ja tuottavuutta. Sen sijaan teknologiaa käyttävillä sektoreilla automatisointi, prosessien jalostaminen ja teknologinen kehitys lisäävät jatkuvasti tuottavuutta. Näin syntyy tuottavuuskuilu hitaasti ja nopeasti kasvavien alojen välillä, eikä tämän kuilun kaventamiseen ole helppoa löytää ratkaisua.

Baumol ja Bowen sovelsivat ajatuskulkuaan laajemminkin käsitellessään julkisen sektorin tilannetta suhteessa nouseviin kustannuksiin ja alhaiseen tuottavuuden kasvuun. Väite on tullut tunnetuksi Baumolin tautina, josta keskustellaan yhä tänä päivänä. Esittävien taiteiden osalta tutkijat totesivat kirjassaan, että kulttuurialan tulisi saada julkista tukea siihen liittyvien positiivisten vaikutusten ja yhteiskunnallisen hyvän vuoksi. Kuitenkaan he eivät olleet suuresti kiinnostuneita kulttuurialan taloudellisten vaikutusten mittaamisesta siten kuin tästä tematiikasta nykyään keskustellaan.

1980-luvulta alkanut kulttuurialan taloudellisten tarkastelujen jakso puolestaan tuotti tarkkoja numeerisia lukuja. Tällöin esitettiin yleensä erilaisia kertoimia, joiden avulla tuotettiin tyypillisesti todisteita, että jokainen sijoitettu rahayksikkö tulee takaisin moninkertaisesti. Esimerkiksi englantilainen John Myerscough esitti, että jokainen kulttuuriin sijoitettu punta palautuu takaisin 1,7-kertaisesti. Tätä kerrointa voi pitää varsin maltillisena verrattuna joihinkin muihin vastaaviin tarkasteluihin, sillä laskelmissa on saatettu syyllistyä joko ylioptimistisiin odotuksiin tai suorastaan ylilyönteihin omaa asemaansa puolustettaessa.

Tähän keskusteluun jossain määrin kyllästyneenä tanskalainen Dorte Skott-Hansen tuotti hieman monipuolisemman mallin ja perusteli kulttuurin merkitystä neljä E:n kautta. Nämä olivat enlightenment, empowerment, economic impact ja entertainment, suomeksi neljä V:tä: valistus, voimaantumisen, valutta ja viihde. Skott-Hansen huomioi siis talouden, mutta se ei ole hänen mallissaan kaikki kaikessa. (Silvanto, Linko & Cantell 2008).

Miten laajalti erilaisia vaikutuksia huomioidaankaan, perinteinen keskeinen jännite kulttuuripolitiikassa korostuu. Toisaalta on niitä, jotka haluaisivat korostaa taiteen ”puhtautta” ja ”vapautta”, taidetta taiteen vuoksi. Sitten on niitä, jotka näkevät taloudellisilla ja sosiaalisilla merkityksillä painoarvoa. Voikin sanoa, että kulttuuripolitiikassa vallitsee jännite kulttuurin instrumentaalisten vaikutusten (talous, työllisyys yms.) ja toisaalta autonomiavaateiden – l’art pour l’art, ars gratia artis, taidetta taiteen vuoksi – välillä. Tämä artikkeli painottaa nimenomaan keskustelua instrumentaalisista vaikutuksista.

Tarkastelussa Toronton kaupunginkirjasto

Tarkastelemme seuraavassa yksityiskohtaisemmin Toronton kaupunginkirjastoon kohdistuvaa tutkimusta, jonka kautta avaamme keskustelua kirjastojen taloudellisten vaikutusten tutkimisesta. Toronto on Kanadan suurin kaupunki, jossa asuu 2,8 miljoonaa ihmistä. Kaupungin asukkaista 72 prosenttia sanoo käyttävänsä kirjastoa, mitä voi pitää hyvin korkeana osuutena. Kaupungin ja sen kirjastolaitoksen koon vuoksi seuraavassa esitettävät luvut saattavat vaikuttaa suurilta. Keskeistä on kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, miten niihin päästään eli mikä on se laskentatapa, jota tutkimuksessa käytetään.

Toronton kirjastotutkimuksesta vastaa Martin Prosperity Institute (MPI). Tämä tutkimusinstituutti toimii Toronton yliopiston osana, mikä takaa hyvän ja uskottavan tutkimustaustan. Instituutin keskeinen johtaja on professori Richard Florida, viime vuosikymmenen yksi vaikutusvaltaisimmista kaupunkitutkijoista. Florida on tullut tutuksi luovan luokan käsitteestä ja luovuuden merkityksestä kaupunkien menestystekijänä. Onkin ymmärrettävää, että hän on kiinnostunut kirjastoista hyvien kaupunkien ja asuinympäristöjen tuottajina ja kilpailutekijöinä.

Tutkimus tehtiin vuonna 2013, ja se tiivistää havainnot seuraavasti. Jokainen Toronton kaupunginkirjastoon investoitu dollari tulee takaisin 5,63-kertaisesti. Tämän laskutavan mukaan siis yksi Toronton kaupungin kirjastoon antama dollari tuottaa 5,63 dollaria rahallista arvoa. Kun tämä huomioidaan, jokainen kirjastokortin haltija saa vuosittain 502 dollarin edestä suoraa taloudellista etua. Laskelmat osoittavat samalla, että jokainen kirjastojen aukiolotunti maksaa 653 dollaria, mutta toisaalta kukin aukiolotunti tuottaa 2 515 dollarin edestä taloudellista arvoa. Kun kaikki aukiolotunnit lasketaan yhteen, Toronton kaupunginkirjasto tuottaa yhteensä 627 miljoonan dollarin edestä taloudellista arvoa. Mittavia lukemia!

MPI:n tutkimuksen taloudellinen tarkastelu jakautuu kahteen osaan. Ensimmäkin arvioidaan suoria ja epäsuoria taloudellisia vaikutuksia ja toisaalta taloudellista merkitystä. Tällä jaolla ja siihen liittyvällä terminologialla on suurta merkitystä arvioitaessa tutkimuksen johtopäätöksiä ja esille nostettavia kertoimia ja taloudellisia lukuja.

Taloudelliset vaikutukset ovat niin sanottua oikeaa rahaa, suoraa ja epäsuoraa taloudellista vaikutusta. Ketju alkaa Toronton kaupunginkirjaston vuotuisesta budjetista, 177,9 miljoonasta dollarista (noin 125 miljoonaa euroa). Vertailun vuoksi Helsingin kaupunginkirjaston vuosibudjetti on 38 miljoonaa euroa. Tätä kutsutaan suoraksi taloudelliseksi vaikutukseksi. Toronton kaupunki siis antaa rahaa kaupunginkirjaston käyttöön ja rahaa tästä vuosibudjetista kuluu henkilöstön palkkoihin, hankintoihin, palvelujen ostoihin sekä kiinteistöjen hankintaan, ylläpitoon ja vuokriin.

Epäsuorat taloudelliset vaikutukset muodostuvat puolestaan siten, että vuosibudjettia kanavoidaan esimerkiksi palkkoihin ja hankintoihin. Näin esimerkiksi palkkaa saava henkilökunta ja palveluja tarjoava yritys kuluttavat saamansa palkan tai palkkion Toronton talousalueella erilaisiin ostoksiin ja palveluihin. Kirjastobudjetin raha siis hyödyttää epäsuorasti alueen taloutta kun raha jää kiertämään osaksi alueen taloutta. Tämän epäsuoran taloudellisen vaikutuksen yhteisarvoksi MPI esittää erilaisten laskelmien kautta 141,9 miljoonaa dollaria.

Suora ja epäsuora taloudellinen vaikutus on MPI:n laskelmissa siten yhteenlaskettuna 319,8 miljoonaa dollaria. Tämä on ”oikeaa” rahaa, kirjaston toiminnasta suoraan ja epäsuorasti Toronton taloudessa vaikuttavaa rahaa.

Laskelmat eivät kuitenkaan jää tähän. Edellisen lisäksi MPI laskee kirjaston toiminnasta johtuvia taloudellisia merkityksiä, mikä tarkoittaa laskennallista arvoa, jonka kirjaston toiminta välillisesti tuottaa Toronton talousalueelle. Näitä kutsutaan suoriksi taloudellisiksi merkityksiksi. Nyt siis siirrytään taloudellisesta vaikutuksesta taloudellisiin merkityksiin. Taloudelliset merkitykset ovat huomattavasti monimutkaisempi ja kiistanalaisempi laskentakuvio verrattuna suorien ja epäsuorien taloudellisten vaikutusten arvioon.

Toronton kirjasto-esimerkissä MPI laskee mukaan kirjastojen kokoelmien ja toiminnan arvon, jos vastaavat palvelut ostettaisiin jostain toisaalta. Tähän tulee mukaan viisi pääkohtaa:

- kokoelmat ja niiden käyttö
- erilaiset ohjelmat
- tietopalvelu ja -tuki
- teknologia (esimerkiksi tarjolla olevat tietokoneet)
- kirjastojen tilat ja niiden käyttö.

MPI käytti jokseenkin vakiintuneita tapoja arvioida näiden eri pääkohtien arvoa. Menemättä kunkin kohdan tarkempiin laskentatapoihin MPI laskee, että Toronton kaupunginkirjaston suorat taloudelliset merkitykset ovat 680,8 miljoonaa dollaria. Tämä luku on tekijöiden mukaan konservatiivinen arvio. Tutkimuksessa esitetään, että vähimmillään lukema voisi olla 352 miljoonaa dollaria – merkittävä luku tämäkin – ja enimmillään jopa 1,009 miljoonaa

dollaria – siis yli miljardi dollaria. Tutkijat kuitenkin esittävät omana arviotaan ääripäiden väliin sijoittuvan 681 miljoonan dollarin lukeman.

Kun suora ja epäsuora taloudellinen vaikutus (320 M\$) ja suorat taloudelliset merkitykset (681 M\$) lasketaan yhteen, saadaan kaikkiaan yhden miljardin dollarin taloudellinen kokonaisuus.

Näihin laskelmiin perustuen voidaan siis arvioida, miten kirjastoon sijoittaminen kannattaa. Jos kirjaston budjetti on 177,9 miljoonaa dollaria ja sen lasketaan tuottavan taloudellista panosta miljardin dollarin edestä, kukin sijoitettu dollari tuottaa 5,63 dollaria. Samalla laskutavalla voidaan esittää yhden aukiolotunnin taloudellinen merkitys tai mikä kirjastokortin arvo on rahassa mitattuna jokaiselle kortinhaltijalle.

Paljonko olisit valmis maksamaan?

Toronton esimerkki kertoo tutkimusotteesta, jolla kirjastoja voidaan tarkastella taloudellisessa viitekehyksessä. Taloustutkimusten taustalla on pyrkimys siihen, kuinka paljon sijoitetulle pääomalle saadaan tuottoa. Tämä tunnetaan englanniksi ilmaisulla ”return on investment” (ROI), jota käytetään vakiintuneesti tällaisissa tarkasteluissa. ROI-arvoja voidaan laskea ”oikealla” rahalla, eli vaikkapa jonkin kulttuuritapahtuman talousvaikutuksia laskien. Toinen vakiintunut metodi on ehdollisen arvottamisen menetelmä, englanniksi ”contingent valuation”, jolla arvoidaan ihmisten kokemaa hyödynlisäystä vaikkapa siitä, mitä kirjasto heille merkitsee. Tähän liittyy myös maksuhalukkuustarkastelut, joilla kansalaisilta voidaan tiedustella, miten paljon he olisivat halukkaita maksamaan jostain palvelusta.

Näin voidaan laskea suuntaa antava rahallinen arvo jollekin arvokkaana pidetylle asialle, jolle ei voida sellaisenaan osoittaa markkinahintaa. Ehdollisen arvottamisen arvio perustuu tyypillisesti kyselytutkimuksiin, joissa ihmisiä pyydetään kertomaan hypoteettisia hintoja asioille, kuten puhtaalle ilmalle, kauniille maisemalle – tai kirjastolle. Yleisesti käytetyt kysymykset ovat: ”Paljonko olisit valmis maksamaan (lisää veroa tms.) tämän kirjaston säilyttämisestä?” ja ”Paljonko sinulle pitäisi maksaa (verohelpotusta tms.), että sallisit tämän kirjaston lopettamisen?” (esimerkiksi Poll & Payne 2006).

Kirjastojen arvoa on pyritty mittaamaan tällä menetelmällä eri puolilla maailmaa, ja tulokset ovat yhdensuuntaisia. Tanskalaiset ovat arvion mukaan valmiita panostamaan kirjastojen olemassaoloon 4 miljardia Tanskan kruunua vuodessa, kun he käytännössä maksavat siitä veroina 2,5 miljardia kruunua. (Jervelund et al 2015). ROI-arvo on siten 1,6. Pung, Clarke & Patten (2004) arvioivat Ison-Britannian kirjastolaitoksen tuottavan 4,4-kertaisesti siihen sijoitetun rahan hyötynä yhteiskunnalle. Ko (2012) tutkimusryhmineen laskee, että Koreassa kirjastojen vastaava ROI-arvo on 3,66. Toronton kaupunginkirjaston ROI-arvoksi Martin Prosperity Institute puolestaan laskee 4,63. Norjassa

luku on noin 4 (Aabø 2005). Yhdysvalloissa Pennsylvanian osavaltion veronmaksajat saavat rahoilleen vastinetta 5,5-kertaisesti (Griffiths et al. 2006). Floridan osavaltion kirjastojen ROI-arvoksi on laskettu peräti 8,32 vuonna 2008, mikä on enemmän kuin vuonna 2004 arvioitu Floridan yleisten kirjastojen ROI-arvo 6,54 (Pooley et al. 2010).

Listaa voisi jatkaa samankaltaisin tuloksin. Aabø (2009, 2011) on vertaillut tällaisia ROI-tutkimuksia. 32 yleistä kirjastoa eri puolilla maailmaa kattanut vertailu paljasti, että jokaista kirjastoon sijoitettua euroa kohden ihmiset saavat hyötyä 4–5 euron arvosta, eli kirjastoon sijoitettujen verorahojen hyötysuhde on keskimäärin noin 1:4.

Nämä ROI-lukemat kuvaavat siis ihmisten odotuksia, käsityksiä ja arvoja, ei oikeaa rahaa. Toisin sanoen, tämän perusteella ei voi sanoa suoraan, että kirjasto tuottaa suoraa rahallista hyötyä tietyn kertoimen mukaisesti. Toronton tapauksessa suorat ja epäsuorat talousvaikutukset kuvaavat nimenomaan kirjastotoimeen liittyvää ”oikeaa” rahaa.

Yhteenvetoa

Edellä kuvattu Toronton esimerkki avaa tyypillisen, joskin poikkeuksellisen perusteellisen tavan kuvata kirjastojen talouteen ja talousvaikutuksiin liittyvää tutkimusta ja perusteluja. Vastaavia tutkimuksia on tehty varsin laajalti. Osa niistä julkaistaan vertaisarvioituissa akateemisissa lehdissä, toiset Toronton kaltaisina raportteina. Joitain selvityksiä saattaa olla vaikea löytää ylipäätään.

Erilaisten kertoimien laskeminen ja niiden esittäminen yleensä kiteyttävät tällaisten tutkimusten annin, sillä ne tarjoavat yksinkertaisen keinon osoittaa kirjastoon – tai mihin tahansa kulttuurilaitokseen – sijoittamisen (termi tarkoin harkittu) tuottavan (tämäkin harkittu termi) takaisin paljon enemmän kuin siihen kuluu rahaa.

Laskelmien esittäjien täytyy kuitenkin varautua puolustamaan kertoimien taustoja, sillä usein kysytään, miten nämä kertoimien tuottamat rahat näkyvät taloudessa. Tällöin erottelu suoriin ja epäsuoriin rahassa osoitettaviin vaikutuksiin ja toisaalta toiminnasta johtuviin taloudellisiin merkityksiin on syytä selvästi erottaa toisistaan. Monesti tämä puoli kuitenkin sekoittuu tai jää takalalle.

Keskusteluun liittyy edelleen yksi huomioitava seikka. Kun erilaisten kulttuurilaitosten tai -tapahtumien vaikutuksia arvioidaan taloudellisin mittarein, usein vaihtoehtoiskustannukset jätetään pois tarkasteluista. Vaihtoehtokustannus voi olla esimerkiksi arvio kirjastorakennuksen tilalle rakennettavasta muusta rakennuksesta, jolla olisi aivan toinen käyttötarkoitus. Kirjastorakennuksen tontille olisi voitu sijoittaa vaikkapa jokin kaupan yksikkö, asuinrakennus, tuotantolaitos tai parkkipaikka. Kaikille näille on laskettavissa oma taloudellinen vaikutuksensa ja merkityksensä. Näiden laskelmien jälkeen voidaan

tarkastella, tuottaako kirjasto enemmän vai vähemmän taloudellista arvoa kuin jokin toinen samaiselle paikalle sijoitettava toiminta. Perinteisesti tällaisia vertailuja ei juuri tehdä, mutta vaihtoehtokustannusten huomioiminen on tärkeä seikka, ja tästä asetelmasta on syytä olla tietoinen.

Taloustarkastelut ovat siis yksi keino tarkastella toimintaa. Raportteja lukiessa on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota käytettyyn terminologiaan. Samalla tulee varautua siihen, että ”oikea” ja ”laskennallinen” raha sekoittuvat, jolloin tulee helposti ylilyöntejä toiminnan merkitystä perusteltaessa. Autonomiavaateet ovat edelleen ymmärrettäviä ja hyödyllisiä, mutta instrumentaalinen lähestymistapa kirjastojen tarkasteluun on myös vakiintunut ja sallittu näkökulma. Tällöin on kuitenkin syytä olla tarkkana, mistä puhutaan, kun puhutaan kirjastojen taloudellisista vaikutuksista.

Timo Cantell

johtaja, Helsingin kaupungin tietokeskus

Anna Idström

FT, Helsingin kaupungin tietokeskus

Lähteet

Aabø, Svanhild 2005. Are public libraries worth their price? A contingent valuation study of Norwegian public libraries. *New Library World*, Vol. 106 Iss: 11/12, 487–495.

Aabø, Svanhild 2011. The value of public libraries: a socio-economic analysis. Belotti, M. (Ed.). *Verso un'economia della biblioteca: Finanziamenti, programmazione e valorizzazione in tempo di crisi*, Editrice Bibliografica, Milano, 169–176.

Baumol, William & William Bowen 1966. *Performing Arts: The Economic Dilemma*. New York: The Twentieth Century Fund.

Griffiths, José-Marie & al. 2006. Taxpayer Return-on-Investment (ROI) in Pennsylvania Public Libraries. *UNC School of information and library science*.

Hansen, Trine Bille 1993. *Kulturens økonomiske betydning – “state of the art”*. København: AKF (Amternes og kommunernes forskningsinstitut).

Jervelund, Christian & al. 2015. *The economic impact of public libraries*. Copenhagen Economics, Fremtidens Biblioteker.

Ko, Young Man et al. 2012. An economic valuation study of public libraries in Korea. *Library & Information Science Research* 34, 2 (2012), 117–124.

Martin Prosperity Institute 2013. *So Much More: The Economic Impact of the Toronto Public Library on the City of Toronto*. Toronto: Martin Prosperity Institute. http://martinprosperity.org/media/TPL%20Economic%20Impact_Dec2013_LR_FINAL.pdf

Myerscough, John 1988. *The Economic Importance of the Arts in Britain*. London: Policy Studies Institute & Calouste Gulbenkian Foundation.

Poll, Roswitha & Philip Payne 2006. Impact measures for libraries and information services. *LIBRARY HI TECH* 24, 4 (2006), 547–562.

Pooley, Phyllis K. & al. 2010. *Taxpayer Return on Investment in Florida Public Libraries May 2010*. Haas Center for Business Research and Economic Development, University of West Florida.

Pung, Caroline, Ann Clarke, Laurie Patten 2004. Measuring the economic impact of the British Library. *New Review of Academic Librarianship* 10, 1 (2004), 79–102.

Silvanto, Satu, Maaria Linko & Timo Cantell 2008. From Enlightenment to Experience: Cultural Centres in Helsinki Neighbourhoods. *International Journal of Cultural Policy*, 14:2, 165–178.

Keskustakirjasto
valmistuu Helsingin
Töölönlahdelle syksyllä
vuonna 2018.

5 Yhteenveto keskustakirjaston elinkeino- ja yhteis- kunnallisista vaikutuksista

Saatteeksi

Helsingin kaupunginvaltuusto päätti hyväksyä uuden keskustakirjaston rakentamisen kokouksessaan 28.1.2015. Päätöksen liitteenä oli muun muassa tässä julkaistava kaupunginkansliassa valmisteltu vaikuttavuusarvio. Tekstissä käydään monipuolisesti läpi keskustakirjaston vaikuttavuuden ulottuvuuksia. Vaikka se koskee yhtä tiettyä kirjastoa, se kertoo yleisempiäkin faktoja kirjasto-toimesta ja avaa näkökulmia kirjaston merkitykseen ympäristölleen. Helsingin kaupunki on linjannut, että vastaava vaikuttavuusselvitys tehdään jatkossa kai-kista merkittävistä hankkeista.

Tuula Haavisto

Helsingin kaupunginkirjaston – Yleisten kirjastojen keskuskirjaston johtaja

Tiivistelmä

Tässä vaikutusarvioinnissa tarkastellaan Helsingin keskustakirjaston elinkei-no- ja yhteiskunnallisia vaikutuksia. Raportissa esitetyt luvut ja arviot kuvaavat oletettujen vaikutusten suuruusluokkia.

Kasvavien kävijämäärien, monipuolisten sisältöjen ja kunnianhimoisten toimintatapojen myönteinen vaikutus yleiseen sivistys- ja osaamistasoon lienee

kirjastohankkeen toteutuksen tärkein tavoite. Hanke voi onnistuessaan vaikuttaa myös esimerkiksi keskustan elävyyteen ja kirjastoalan strategiseen kehittämiseen.

Keskustakirjaston rakentamisvaiheen työllisyysvaikutus koko kansantalouden tasolla on arviolta 1 200–1 500 henkilötyövuotta ja tuotannollinen vaikutus 200–230 miljoonaa euroa. Rakentamisvaiheen arvioitu verovaikutus on yhteensä 10–15 miljoonaa euroa, josta valtion osuus on noin puolet.

Laskelmia keskustakirjaston toimintavaiheen työllisyys-, vero- ja tuotannollisista vaikutuksista ei ole sisällytetty raporttiin, sillä toimintavaiheen euro-määräisten vaikutusten arvioidaan olevan suuruusluokaltaan vähäisiä. Hyvin karkeasti arvioituna vuotuiset työllisyysvaikutukset ovat alle viisikymmentä henkilötyövuotta ja tuotannolliset vaikutukset muutama miljoonaa euroa. Verovaikutusten suuruusluokan arvioidaan olevan alle miljoona euroa vuodessa.

Henkilötyövuosissa ja euroissa mitattavien taloudellisten vaikutusten lisäksi hanke synnyttää taloudellista arvoa, jonka suuruusluokkaa ei luotettavasti voida etukäteen arvioida. Raportissa on kuvattu hankkeella tavoiteltavia potentiaalisia hyötyjä, joiden kautta taloudellinen arvo syntyy.

Keskustakirjaston suunnitelmissa perheitä pidetään tärkeänä kohderyhmänä.

Keskustakirjasto luo mahdollisuuksia yrittäjyydelle tarjoamalla aloittaville ja yksinyrittäjille työtiloja. Kirjaston myötä lisääntyvät ihmisvirrat voivat vaikuttaa myönteisesti alueen yritysten toimintaedellytyksiin. Uusi kirjastotila lisänee muuta kuin lainaamiseen keskittyvää kirjastoverkoston kokonaiskäyttöä.

Hankkeen merkittävimmät riskit liittyvät haastavaan tekniseen toteutukseen ja rakennuskustannusten ylittymiseen. Hanke edellyttää kirjastolta muutosalmiutta ja onnistumista uusien toimintakonseptien toteutuksessa.

Hankkeen kuvaus

Helsingin keskustakirjasto on suunniteltu ei-kaupalliseksi, kaikille avoimeksi tilaksi, jonka on tarkoitus vastata kaupunkilaisten muuttuneisiin tarpeisiin.

Keskustakirjaston tavoitteena on tukea yksilöiden kulttuuri- ja muita harrastuksia, oppimista ja työntekoa. Hankkeen on tarkoitus edistää yhteisöllisyyttä, innovatiivisuutta ja matkailua. Uuden kirjastokonseptin myötä kaupunki pyrkii vahvistamaan kansalaisuutta ja edistämään osallistuvaa demokratiaa.

Keskustakirjaston yhteyteen on suunniteltu elokuvateatteritoimintaa, erilaisia luovia työtiloja, näyttelytiloja, lasten leikkipuistoa sekä kaupallista tilaa. Keskustakirjaston toimintakonsepti eroaa perinteisestä kirjastosta, joten hankkeella on todennäköisesti vielä tavallista kirjastorakennusta laajemmat positiiviset vaikutukset.

Keskustakirjasto palvelee koko kaupunkia ja pääkaupunkiseutua. Asemien läheisyyden ja laajojen aukiolojen ansiosta kirjaston tarjonta on hyvin saavutettavissa myös Helsingissä vieraileville kotimaisille ja ulkomaisille kävijöille.

Hankkeen tarkempi kuvaus on esitetty hankesuunnitelmassa. Alla on esitetty hankkeen keskeisiä tunnuslukuja.

Helsingin kirjastojen asukaskohtainen pinta-ala on alle valtakunnallisten suositusten ja keskiarvojen myös keskustakirjaston valmistumisen jälkeen. Kirjastopinta-alaa on Helsingissä nyt 61,05 m² tuhatta asukasta kohden ja valtakunnallisesti 92,55 m² tuhatta asukasta kohden. Keskustakirjaston valmistuttua Helsingin tunnusluku nousee 83 m²:iin per tuhat asukasta. Tiheään asutun Helsingin ja kaikkien Suomen kuntien kirjastopinta-aloja suhteessa asukaslukuun ei kuitenkaan tulisi suoraan verrata toisiinsa.

Kirjastopalvelujen käyttäjien määrä Helsingissä on 82 prosenttia asukkaista. Keskustakirjastossa arvioidaan vierailevan 2 500 000 kävijää vuodessa. Keskustakirjaston valmistumisen myötä kaupunginkirjasto luopuu Lasipalatsin ja Postitalon toimipisteistä.

Rakennushankkeen kokonaiskustannukset ovat yhteensä 98 miljoonaa euroa (alv. 0 prosenttia) kustannustasossa 7/2014 sisältäen muun muassa asemakaavan edellyttämän keskustatunneliin varautumisen kustannukset. Tarkempi kustannusjakauma on esitetty hankesuunnitelmassa. Mittava rakennushanke edellyttää systemaattista kustannusohjausta hankkeen eri vaiheissa.

Tarvittaessa kustannussäästöjen edellyttämiä toimia kohdistetaan ensisijaisesti kirjastoimen ulkopuolisiin tiloihin.

Rakennuksen kokonaisvuokrameno kaupunginkirjastolle on 436 000 euroa kuukaudessa ja 5 227 000 euroa vuodessa. Vuokra-ala on 12 116 m².

Kirjasto vuokraa tiloja ulkopuolisille ja uskoo muilta käyttäjiltä saatavan vuokria arviolta 42 000 euroa kuukaudessa, 509 000 euroa vuodessa. Mahdollisuuksien mukaan ulkoisia tuloja pyritään lisäämään. Merkittävä ulkopuolisen rahoituksen kerääminen edellyttää kirjastolta myönteistä suhtautumista myös kaupalliseen toimintaan ja kykyä tuottaa lisäarvoa kumppaneille.

Keskustakirjaston pääomavuokra on 351 000 euroa kuukaudessa (28,95 euroa/m²/kk), noin 4 200 000 euroa vuodessa ja ylläpitovuokra on 85 000 euroa kuukaudessa (7 euroa/m²/kk), noin 1 000 000 euroa vuodessa. Pääomavuokra sisältää tontin vuokran sekä rakennuskustannuksista 3 prosentin korolla ja 30 vuoden poistoajalla lasketun vuokran.

Keskustakirjaston myötä kaupunki luopuu Lasipalatsin Kaupunkiverstaasta ja Kirjasto Kypmistä, joiden toiminnat siirtyvät keskustakirjastoon. Tästä aiheutuu vuokratulujen säästöä yhteensä 508 000 euroa vuodessa. Kirjaston vuotuisten käyttömenojen lisäys on yhteensä 7 750 000 euroa, josta vuosi- vuokra on 5 230 000 euroa. Keskustakirjaston vuotuinen vaikutus kirjaston talouteen on 6 700 000 euron nettolisäys hankesuunnitelman mukaisilla kustannuksilla ja ilman muita toimenpiteitä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö saa myöntää Suomen itsenäisyyden 100-vuotiskirjaston rakentamiseen valtionavustusta Helsingin kaupungille yhteensä enintään 30 000 000 euroa vuosina 2014–2018. Valtio on ilmoittanut rahoitusosuuden saamisen ehtona olevan, että rakennustyöt aloitetaan vuoden 2015 kuluessa ja että rakennus on käyttöön otettavissa 6.12.2018.

Tavoitteena on että pohjarakentaminen alkaa syyskuussa 2015 ja maanpäällisten osien rakentaminen marraskuussa 2016 siten, että tilat ovat käyttöön otettavissa marraskuun 2018 loppuun mennessä.

Keskustakirjasto kaupungin strategiaohjelmassa

Kaupungin strategiaohjelmassa 2013–2016 todetaan, että keskustakirjastoa viedään eteenpäin yhteistyössä valtion ja muiden toimijoiden kanssa vaarantamatta lähikirjastoverkkoa. Hanke on kaupungin arvojen, erityisesti osallisuuden ja osallistumisen, mukainen, sillä keskustakirjastoa on suunniteltu alusta alkaen yhteistyössä kaupunkilaisten kanssa. Osallistamista on tarkoitus jatkaa myös hankkeen suunnitteluvaiheen jälkeen. Puurakentamisen ja kirjastorakennuksen energiaratkaisuiden osalta hanke toteuttaa myös ekologisuuden arvoa.

Strategiaohjelmassa todetaan, että kulttuuri- ja kirjastopalveluiden saatu vuutta edistetään kehittämällä sähköisiä palveluja ja viemällä niitä erilaisiin kaupunkitiloihin. Keskustakirjastohankkeen tavoitteena on edistää elinikäisen

oppimisen mahdollisuuksia, maahanmuuttajien aktiivisuutta kaupunkilaisina ja hauskan tapahtumakaupungin kehittymistä.

Yhteenveto hankkeen elinkeinovaikutuksista

a. Rakentamisvaiheen vaikutukset

Keskustakirjaston rakentamisvaihe ulottuu hankesuunnitelman mukaan vuoden 2018 loppuun. Koko rakentamisvaiheen yhteenlaskettu työllisyysvaikutus on arviolta 1 200–1 500 henkilötyövuotta ja tuotannollinen vaikutus 200–230 miljoonaa euroa. Yhteenlasketun verovaikutuksen arvioidaan olevan 10–15 miljoonaa euroa, josta valtion osuus on noin puolet. Rakennusalan osuus työllisyysvaikutuksista on noin 600 henkilötyövuotta.

Luvut perustuvat muiden investointihankkeiden vaikuttavuusarvioinneissa käytettyihin, Tilastokeskuksen aineistojen perusteella laskettuihin kertoimiin. Luvut sisältävät hankkeen suorat, epäsuorat ja välilliset vaikutukset koko kansantaloudessa.

Osa rakentamisvaiheen vaikutuksista kohdistuu alihankintaketjujen, työntekijöiden asuinpaikkojen ja työntekijöiden kulutuksen kautta muualla kuin Helsingin seudulle ja edelleen tuonnin ja Suomen ulkopuolella asuvien työntekijöiden myötä ulkomaille.

Edellä esitetyt vaikutukset eivät ole nettomääräisiä, sillä luvut eivät huomioi muualla taloudessa mahdollisesti tapahtuvia syrjäytymisvaikutuksia. Vastaava arviointitulos saataisiin mille tahansa samansuuruiselle julkisen sektorin rakennusinvestoinnille.

Valtion osallistuminen hankkeen rahoitukseen lisää investoinnin kannattavuutta Helsingin näkökulmasta. Sama vaikutus olisi hankkeeseen mahdollisesti sitoutuvalla yksityisellä rahoituksella.

Työmaavaihe vähentää alueen ihmisvirtoja, lisää alueelle kohdistuvaa raskasta liikennettä, aiheuttaa melua ja heikentää paikallisesti ilmanlaatua. Vaikutuksien voi olettaa kohdentuvan erityisesti alueen yritysten toimintaan. Vaikutuksien suuruuksia ei kuitenkaan ole tässä selvityksessä arvioitu. On todennäköistä, että ne eivät merkittävästi poikkea muista vastaavista rakennushankkeista.

b. Toimintavaiheen vaikutukset

Toimintavaiheen taloudelliset vaikutukset syntyvät vuodesta 2019 eteenpäin, kun kirjasto aukeaa. Alla on lueteltu keskeisiä kirjaston toiminnasta syntyviä vaikutuksia.

Keskustakirjaston ja kumppaniorganisaatioiden synnyttämän uuden kysynnän vaikutus

Keskustakirjaston vuotuisista toimintamenoista suurin osa on sisäistä pääoma- vuokraa kaupungin kiinteistövirastolle. Kaupunginkirjaston toimintamenojen nettolisäys kohdistuu lisäksi kiinteistön ylläpitoon, teknisen varustuksen

ylläpitoon, siivoukseen ja turvallisuuskuluihin, sähkөөn ja henkilöstökuluihin.

Kaupunginhallituksen talousarviokäsittelyn yhteydessä linjattiin, että vähintään puolet käyttötalouden toimintamenojen nousupaineesta katetaan kirjastotoimen toimintamenojen sisältä tai uusilla kirjastotoimen ulkopuolisilla tulolähteillä.

Käytännössä tämä aiheuttaa kirjastolle paineita supistaa kymmenen lisätyöntekijän palkkaamistavoitetta tai lisätä merkittävästi arvioituja ulkopuolisia vuokra- ja muita tuloja.

Laskelmia keskustakirjaston toiminnasta aiheutuvan lisääntyneen kysynnän työllisyys-, vero- ja tuotannollisista vaikutuksista ei ole sisällytetty tähän arviointiin, sillä toimintavaiheen euromääraisten vaikutusten arvioidaan olevan suuruusluokaltaan vähäisiä. Karkeasti arvioituna vuotuisten vaikutusten voidaan olettaa asettuvan muutamaa kymmeneen henkilötyövuoteen ja muutaman miljoonan euron tuotannolliseen vaikutukseen. Verovaikutusten suuruusluokan arvioidaan olevan muutaman satatuhatta euroa vuodessa. Verovaikutukset syntyvät arvonlisäverosta, työntekijöiden maksamasta tuloverosta ja yhteisöverosta. Kiinteistöveron osuutta ei ole tässä huomioitu.

Keskustakirjaston oman toiminnan lisäksi kirjastorakennuksessa toimivien kumppaniorganisaatioiden kautta syntyy elinkeinovaikutuksia. Ravintola- ja kahvilatoiminnan, elokuvateatterin sekä muiden pysyvien ja vaihtuvien sisältöjen työllisyys- ja tuotannollisia vaikutuksia ei ole erikseen laskettu, mutta karkean arvion mukaan työllisyys-, tuotannolliset ja verovaikutukset vastanavat suuruusluokaltaan edellä mainittuja keskustakirjaston toimintamenojen lisääntymisen vaikutuksia.

Toimintavaiheen henkilötyövuosissa ja euroissa laskettavat vaikutukset ovat joka tapauksessa suuruusluokaltaan pieniä, mikä on tyypillistä kirjastoinvestoinneille. Laskettavissa olevien vaikutusten lisäksi investointi synnyttää taloudellista arvoa, jonka mahdollisia syntymekanismeja on arvioitu jäljempänä. Taloudellisen arvon suuruusluokan määrittely ennakkoon riittävällä luotettavuustasolla ei ole mahdollista.

Vaikutukset matkailuun

Keskustakirjasto lisää Helsingin vetovoimaa. Rakennuksen arkkitehtuuri ja tekninen toteutus poikkeavat tavanomaisesta, minkä ansiosta keskustakirjasto voi nousta Helsingin suosituimpien matkailukohteiden joukkoon. On kuitenkin todennäköistä, että kirjastotoiminnan luonteen vuoksi vetovoima on suurinta paikallisesti sekä etenkin ensimmäisinä vuosina myös alueellisesti ja kansallisesti. Pelkkä kirjastorakennus tuskin houkuttelee Helsinkiin merkittävästi kokonaan uusia matkailijavirtoja.

Kuitenkin esimerkiksi Birminghamin uusi pääkirjasto on TripAdvisor-sivuston käyttäjien laatimassa listauksessa kaupungin yhdenneksitoista suositelluin matkailukohde kaikkiaan yli kahdestasadasta vaihtoehdosta. Birminghamin

kirjastossa on ensimmäisen toimintavuoden aikana käynyt 2,7 miljoonaa vierasta, mikä on puolet enemmän kuin kaupungin vanhassa pääkirjastossa.

Keskustakirjaston arkkitehtuurin ja sisältöjen voidaan olettaa kiinnostavan kansainvälistä mediaa, joskin huomio- ja vetovoimavaikutukset ovat suurimmat kirjastoalan sisällä. On odotettavissa, että kirjastossa vierailee ensimmäisten toimintavuosien aikana useampi tuhat ammattilaiskävijää vuosittain, mikä vahvistaa Helsingin matkailualan liiketoimintaa. Birminghamin viime vuonna avattu ja Århusin rakenteilla oleva kirjasto ovat tällä hetkellä keskustakirjastolle selkeimmät kilpailijat alan sisällä kansainvälisen huomion ja vierailukäyntien osalta.

Helsinki on kansainvälisesti tarkasteltuna maailman johtavia kirjastokaupungeja, ja keskustakirjaston, vuonna 2012 avatun Kaisa-kirjaston, remontoitavan Kansalliskirjaston sekä kattavan sivukirjastoverkoston myötä Helsingin on mahdollista hyödyntää kirjastoja matkailumarkkinoinnissa.

Lähialueen liiketilat ja kulttuuritoimijat

Kirjasto lisää ihmisvirtoja alueella, millä on positiivinen vaikutus alueen kiviljalkayritysten toimintaedellytyksiin. Lisääntyvistä ihmisvirroista syntyy potentiaalista hyötyä myös alueen muille kulttuuritoimijoille kuten Musiikkitalolle, Kiasmalle ja Finlandia-talolle. Kirjaston sijainti mahdollistaa sisällöllisen yhteistyön kulttuurilaitosten kesken. On mahdollista, että kirjastorakennus vahvistaa alueen vetovoimaa, tuo alueelle kävijöitä ja nostaa alueen profilia poikkeuksellisen arkkitehtuurinsa myötä.

Taloudelliset syrjäytymisvaikutukset ja vaihtoehtokustannukset

Keskustakirjastoinvestoinnilla on taloudellisia syrjäytymisvaikutuksia ja vaihtoehtokustannuksia. Syrjäytymisvaikutuksia syntyy esimerkiksi siitä, kun

Keskustakirjaston rakennusmateriaaleissa suositaan puuta.

kirjaston kävijät viettävät vapaa-aikaansa kirjastossa esimerkiksi kahviloiden asemesta, jolloin hanke syrjäyttää kahvilapalveluiden kysyntää.

Syrjäytymisvaikutusten voi kuitenkin arvioida jäävän hankkeessa vähäiseksi ja joka tapauksessa huomattavasti pienemmiksi kuin positiivisten vaikutusten.

Vaihtoehtokustannukset ovat niitä tuloja, jotka jäävät saamatta keskustakirjaston vuoksi. Tällaisia ovat tontinvuokraus- tai -luovutustulot sekä mahdolliset suuremmat tuotot investoinneista, jotka toteutettaisiin kirjaston sijaan. Keskustakirjaston tontin arvo toimitilarakentamisessa on 1 300 euroa/km². Mikäli tontille toteutettaisiin keskustakirjastorakennuksen (13 474 k-m²) verran toimitilarakentamista, olisi tontin arvo tällöin 17,5 miljoonaa euroa.

Kirjastojen taloudelliset vaikutukset tutkimuksessa

Kulttuuri-investoinneissa tulisi tarkastella taloudellisten vaikutusten ohella hankkeiden potentiaalista taloudellista arvoa. Investointilaskelmat eivät kuitenkaan huomioi esimerkiksi kirjastojen sosiaalisia vaikutuksia ja yksittäisille käyttäjille kohdentuvia hyötyjä, joilla on myös taloudellista arvoa.

Kansainvälisissä vaikutusarvioinneissa on laskettu olemassa olevien kirjastojen tuottamalle kokonaisarvolle tunnuslukuja. Tällaisia laskelmia on laadittu esimerkiksi Kanadassa, Espanjassa, Isossa-Britanniassa ja Norjassa.

Kansainvälisten tutkimusten perusteella ei voida arvioida keskustakirjastohankkeen potentiaalista arvoa. Ensinnäkin, on käytännössä mahdotonta erottaa yksittäisen kirjaston vaikutuksia muusta ympäristöstä. Toisekseen, vaikka kirjastoverkosto kokonaisuutena tuottaisi merkittäviä hyötyjä, ei voida sanoa, millainen on keskustakirjaston tapaisen lisäinvestoinnin rajahyöty etenkin, kun Helsingin kirjastoverkko on jo nyt kattava. Kolmanneksi, taloudellisen arvon laskentamenetelmät sisältävät runsaasti epävarmuutta ja -tarkkuutta erityisesti kun arvioidaan vasta suunnitteilla olevan hankkeen tulevia vaikutuksia.

Muita yhteiskunnallisia vaikutuksia

Mikäli keskustakirjasto onnistuu lisäämään merkittävästi kirjastoverkoston kävijä- ja lainausmääriä, kirjasto hyödyntää menestyksekkäästi uusia toimintatapoja, käyttäjät löytävät uuden kirjaston palvelut, laitteet ja tilat ja kiinnostus kirjaston sisältöjä kohtaan kasvaa, syntyy hankkeen ylivoimaisesti suurin hyöty luonnollisesti yleisen sivistys- ja osaamistason noususta. Alla on listattu muutamia selvitystyössä esille nousseita muita mahdollisia vaikutusalueita.

Kirjastotoiminnan strateginen muutos

Valmistuttuaan keskustakirjastosta pyritään kehittämään kaupunginkirjaston henkilökunnan oppimiskeskus, josta tehtäväkierron kautta jaetaan uutta osaamista muualle verkkoon. Vastaavasti koko kirjastoverkoston henkilökunnan

erityisosaamista on tarkoitus hyödyntää keskustakirjastossa. Keskustakirjaston tehtäväksi on määritelty uudenlaisen kirjastotoiminnan kehittäminen ja pilotointi. Hankkeen myötä tavoitellaan kirjastotoimen strategista, toiminnallista muutosta.

Kirjastot eivät tulevaisuudessa toimi kirjankierrätyskeskuksina, vaan lukeminen tapahtuu yhä enemmän verkossa olevan informaation ja digitaalisten päätelaitteiden kautta, jolloin kirjoille ei tarvita enää tilaa. Kirjaston tavoitteena on tukea jatkossakin lukemista ja lukutaitoa tärkeinä kansalaistaitoina ja avustaa käyttäjiä laadukkaiden sisältöjen löytämisessä. Lisäksi kirjasto pyrkii vahvistamaan yhteisöllisyyttä ja sosiaalista pääomaa, edistämään keskustelua ja tarjoamaan erilaisille yhteisöille mahdollisuuden tuottaa omaehtoista tietoa ja kulttuuria.

Keskustakirjastoon on tästä syystä suunniteltu tapahtumatiloja sekä tiloja oppimiselle ja tekemiselle.

Keskustakirjaston tuotekehitys- ja tutkimushankkeissa on tarkoitus etsiä ja kehittää tulevaisuuden kirjastoon parhaiten sopivia teknologisia ratkaisuja sekä uusia tapoja avata ja visualisoida julkaisujen kulttuurisia sisältöjä. Tavoitteena on päästä huippuyksiköksi kaikilla kirjastotoiminnan osa-alueilla. Mikäli tavoite saavutetaan, kasvaa keskustakirjaston vetovoima ammatillisena matkailukohteena.

Vaikutus kirjastoverkkoon ja kirjastopalveluiden käyttöön

Kaupunginkirjaston Gispositio Oy:llä keväällä 2014 teettämän arvion mukaan keskustakirjasto vähentää Kallion, Pasilan ja Töölön kirjastojen käyttöä.

Rikhardinkadun ja kauempana sijaitsevien kirjastojen käyttöön uudella kirjastolla ei näytä olevan vaikutusta. Lauttasaaren kirjaston kävijämäärät vähenevät myös, mutta pääasiassa Länsimetron valmistumisen mahdollistaman Tapiolaan suuntautuvan asioinnin vuoksi.

Gispositio Oy:n mukaan Helsingin kaikkien kirjastojen käyntimäärien nettokasvu olisi keskustakirjaston valmistuttua noin 1,25–1,45 miljoonaa. Sen mukaan keskustakirjaston kävijätavoite 10 000 käyntiä päivässä voi toteutua.

Turun, Seinäjoen ja Espoon kauppakeskuskirjastojen käyttötilastojen perusteella uusi kirjastotila lisää voimakkaasti muuta kuin lainaamiseen keskittyvää kirjastonkäyttöä. Seinäjoen vuonna 2012 avatussa pääkirjaston lisäosassa kävijämäärä nousi vuodessa yli 60 prosenttia ja lainat lähes 20 prosenttia. Turun vuonna 2007 avatussa uudessa pääkirjastossa käyntien määrä nousi yli kolmanneksella ja lainojen määrä neljänneksellä.

Vilkkaisesti käytetyn ja profiililtaan poikkeavan Kirjasto 10:n tulo Helsingin keskustaan vuonna 2005 ei vähentänyt muiden keskustan tuntumassa sijaitsevien kirjastojen käyttöä. Helsingin yliopiston Kaisa-kirjaston päivittäinen 6 500–8 000 kävijän määrä ylittää yli puolella niiden tiedekunta- ja laitoskirjastojen yhteenlasketun käyntimäärän, jotka Kaisa korvasi.

Turun keskustakirjastoa käyttää arkisin noin 5 000 henkilöä per päivä, lauantaisin noin 3 000 henkilöä ja sunnuntaisin noin 2 000 henkilöä. Turun keskustakirjasto on kooltaan 8 600 m².

Kumppanuudet

Uuden kirjastokonseptin keskeinen sisältö on kumppanuuksien hyödyntäminen. Tavoitteena suunnitteluvaiheessa on ollut, että keskustakirjasto tarjoaisi laajan yleisöpinnan ja tilat oheisresursseineen. Tällä houkutellaan erilaisia toimijoita tuomaan taloon omia sisältöjään.

Keskustakirjaston lisäarvo kumppaneille muodostuisi ainakin seuraavista viidestä osa-alueesta:

- keskustakirjaston symbolinen arvo (ks. jäljempänä kohta ”kansallismaise- ma ja näkymän symboliarvo)
- hyvä sijainti ja saavutettavuus päärautatieaseman, metroaseman ja bussiterminaalien sekä kevyen liikenteen väylien välittömässä läheisyydessä
- runsaat asiakasvirrat ja potentiaalisten kontaktien määrä (jopa 10 000 henkilöä vuorokaudessa)
- uudenaikaiset tilat ja varusteet
- tuoreet toimintakäytännöt.

Elinkeinovaikutusten vahvistamiseksi olisi erityisen tärkeää, että kaupungin- kirjasto hyödyntäisi keskustakirjastoa monipuolisesti ja ennakkoluulottomasti yksityisen ja julkisen sektorin yhteishankkeiden alustana.

Suunnitteluvaiheessa sovittuja yhteistyökumppaneita ovat Aalto-yliopisto, Tekniikan Akatemia TAF ja Valtiovarainministeriön Asiakaspalvelu 2014 -hanke. Kaupungin hallintokunnista kulttuurikeskus ja varhaiskasvatusvirasto tulevat hyödyntämään keskustakirjastoa toiminnassaan.

Ulkopuolisten kanssa kirjaston tiloja käytetään Living Lab- ja Makerspace -toimintaan. Kaupunginkirjaston Kaupunkiverstaassa on lokakuusta 2013 testattu yhteisöllistä Makerspace-työskentelytilaa erilaisine valmistamisen, mallintamisen, oppimisen ja ideoinnin työkaluineen ja -välineineen. Kaupunkiverstaan resurssien ympärille on syntynyt verkostoja, joista esimerkiksi yrittäjät ovat hyötyneet.

Tapahtumia ja näyttelyitä on tarkoitus tuottaa Kirjasto 10:n mallin mukaan eriasteisesti organisoituneiden käyttäjäryhmien ja myös yksittäisten käyttäjien toimesta. Monipuoliset tilat – elokuvateatteri, monitoimitila ja lasten maailman esitystila – mahdollistavat laajan yhteistoiminnan. Kesäkaudella tapahtumia järjestetään myös ulkotiloissa. Sisääntulokerroksen pop-up-infopisteissä on tarkoitus markkinoida muun muassa alueen muiden kulttuuritoimijoiden toimintaa ja tapahtumia. Kirjastoon tulee runsaasti oleskelutilaa sekä toimintaa tukevia oheispalveluja, kuten kahvila ja ravintola.

Elokuvateatteri ja yhteistyö sen suunnitellun päävuokralaisen Kansallisen audiovisuaalisen instituutin (Kavi) kanssa tarjoavat toiminnallisia ja sisällöllisiä synergiaetuja. Kavi, kuten myös kaupungin kulttuurikeskus, hyötyvät keskustakirjaston keskeisestä sijainnista ja runsaista kävijämääristä.

Varhaiskasvatusvirasto tarjoaa ulkoleikkitilaa kirjaston vierestä. Tällä edistetään pienten lasten vanhempien käyntejä kirjastossa, vahvistetaan keskustaluon puistoverkostoa ja lisätään lapsiperheille sopivaa oleskelutilaa

Yrittäjyyden ja innovaatioiden edistäminen

Kirjaston tiloja hyödyntävät erityisesti freelancerit ja aloittelevat yrittäjät. Kirjastot tarjoavat rauhallista työtilaa, tietokoneen ja tulostimen käyttömahdollisuuden, yhteydet tietokantoihin sekä opastusta tiedonhankinnassa. Kirjaston onkin mahdollista vahvistaa rooliaan innovaatiotoiminnan edistäjänä ja yritys-hautomotyyppisenä tilana.

Keskustakirjasto pyrkii edistämään kaupunkilaisten innovatiivisuutta. Toimistotyöskentelyn mahdollistavat työhuoneet sekä kokous- ja ryhmätyötilat. Lisäksi rakennukseen on suunniteltu studioita, työpajoja ja opetustiloja esimerkiksi uusien viestintäteknologioiden ja -välineiden käyttöön sekä sisällön tuottamiseen. E-aineistoja kuten kirjoja ja lehtiä voi tulevaisuudessa lukea, selata ja lainata sekä kirjaston digitaalisilta näyttöpinoilta että omilta mobiililaitteilta. Innovaatioita on tarkoitus edistää erityisesti edellä mainituilla Living Lab- ja Makerspace -toiminnoilla.

Sosiaalinen pääoma, syrjäytymisen ehkäisy ja terveys

Kirjastot ovat perinteisesti olleet matalan kynnyksen tiloja, jotka kohtelevat kaikkia käyttäjiä tasa-arvoisesti. Kirjasto ei tilana erottele erityisryhmiä. Keskustakirjaston uudenlainen konsepti pyrkii edistämään yhteisöllistä toimintaa ja verkostojen syntymistä. Sosiaalisella pääomalla on todettu yhteys terveyteen ja syrjäytymisen ehkäisyyn. Kirjaston käytön on havaittu kasvavan työttömyyden lisääntyessä.

Kirjasto integroi myös maahan muuttaneita suomalaisen yhteiskuntaan ja yhteisöihin sekä ehkäisee näin ulkopuolisuutta. Koko Suomea palveleva Monikielinen kirjasto siirtyy Pasilasta Keskustakirjastoon. Monikulttuuriset palvelut saadaan keskustakirjastossa näkyvälle paikalle.

Lapsiperheiden kannalta keskustakirjaston lasten maailma ja siihen liittyvä uusi keskustaleikkipuisto kirjastoon sijoittuvine tukikohtineen täydentävät Helsingin keskustan kulttuuritarjontaa. Nuorten erityistarpeet, kuten tarve ryhmäytymiseen, tilojen muokkaamiseen kalustuksella ja äänekkääseenkin toimintaan muiden häiriintymättä tullaan ottamaan keskustakirjaston ratkaisuissa huomioon.

Hanke pyrkii ehkäisemään digitaalista syrjäytymistä lisäämällä mahdollisuuksia tarjota ikääntyville ihmisille opastusta päätelaitteiden, ohjelmien ja Internetin käytössä.

Kansallismaisema ja näkymän symboliarvo

Kaupunkikuvallisesti keskustakirjasto viimeistelee Kansalaistorin itäreunan. Keskustakirjastolla ja siitä avautuvalla näkymällä on merkittävää symbolista arvoa suomalaisen yhteiskunnan kannalta. Kirjaston parvekkeelta avautuva näkymä ilmaisunvapautta, kulttuuria, demokratiaa ja itsenäisyyttä edustaviin rakennuksiin voi kehittyä jopa uudeksi kansallismaisemaksi.

Puurakentamisen kehittäminen

Keskustakirjaston suunnittelun ja toteutuksen yhteydessä tapahtuvalla puurakentamisen kehittämisellä edistetään suomalaisen puurakentamisen osaamista ja parannetaan sen kilpailukykyä. Rakennuksella on mahdollisuus nousta kotimaisen puurakentamisosaimisen mallihankkeeksi, mikä vahvistaisi keskustakirjaston elinkeinovaikutuksia. Puurakentamista on hankkeessa kehitetty yhteistyössä Aalto-yliopiston asiantuntijoiden kanssa.

Kehittämisen yksi tarkoitus on hankkeen puurakentamiseen, erityisesti laajaan puujulkisivuun liittyvien riskien hallinta, kuten suunnitteluratkaisujen kilpailukykyisyyden ja hyvien elinkaariominaisuuksien varmistaminen esimerkiksi puualan toimijoiden kanssa käytävällä markkinavuoropuhelulla.

Keskustakirjastohankkeen yhteydessä on tavoitteena kehittää yleisiä rakennusalan hankintamenettelyitä.

Keskustakirjaston toteuttamiseen ja tavoiteltavien hyötyjen toteuttamiseen liittyvät riskit

Keskustakirjastohanke on mittakaavaltaan ja poikkeavuudeltaan vaativa liittyen erityisesti haasteelliseen rakennuspaikkaan sekä arkkitehtikilpailun voitaneen suunnitelman teknisiin ratkaisuihin. Hankkeen kustannusarviossa pysyminen vaatii määrätietoista kustannusohjausta ja riskienhallintaa niin rakentamisen aikana kuin elinkaaren aikaisten käyttökustannuksien osalta.

Keskustakirjaston arvioidut tulot voivat jäädä toteutumatta, mikä vaikuttaisi negatiivisesti kirjastotoimen käyttötalouteen. Kansallisen audiovisuaalisen instituutin Kavin mukaan tulosta ei ole vielä sitovasti sovittu. Kavin poisjääminen vähentäisi hankkeen synergiahöyryjä ja kaupungin vuokratuloja.

On mahdollista, että keskustakirjaston myötä muun kirjastoverkon kävijämäärät vähenevät merkittävästi. Mikäli näin tapahtuu, joudutaan nykyistä kirjastoverkkoa mahdollisesti tarkastelemaan kriittisesti tulevaisuudessa.

Hankkeen tavoitteena on edistää kirjastotoimen toiminnan ja toimintakulttuurin muutosta. Hankkeen sisällölliset tavoitteet on asetettu korkealle, ja niiden saavuttaminen edellyttää tavoitteisiin johtavien vaikutusketjujen selkeyttämistä, kirjaston toimintatapojen muutoksen hallintaa ja toteutuneiden vaikutusten arvioinnin järjestämistä.

Raportti on julkaistu joulukuussa vuonna 2014.

6 Kirjastoihin syntyä jokamiehen innovaatiokeskuksia

Kirjastot ovat nykyään tärkeä osa elinvoimaista kuntaa. Kirjastot inspiroivat kansalaisia kokeilemaan uutta teknologiaa, mahdollistavat luovia kumppanuuksia ja rohkaisevat verkostoitumaan. Kirjastojen työskentelyyn soveltuvat tilat, tiedonhakupalvelut ja erilaiset aineistot ovat tärkeä osa etenkin uusien yritysten alkutaivalta.

Helsingin keskustakirjastoa suunniteltaessa ja muihin kirjastoihin vertailuja tehtäessä on konkretisoitunut, miten paljon sopivasti varustettu ja helposti saatavutettava julkinen tila voi lisätä kaupungin hyvinvointia, luovuutta ja yleistä kapasiteettia. Tämä artikkeli käsittelee tilannetta isoissa kaupungeissa, mutta pienemmilläkin paikkakunnilla kirjasto voi olla tärkeä uutta toimeliaisuutta ja kaupunkikulttuuria mahdollistava ympäristö.

Kirjastosta saa monipuolisia virikkeitä, siellä voi tavata tuttuja ja uusia ihmisiä sekä törmätä odottamattomiin ilmiöihin. Vastaavia inspiroimaan

Tarinoiden Inari -verkkosivusto on kirjaston kokoama suullinen perinnearkisto, joka sisältää tarinoita menneistä ajoista, kuten elinkeinoista, elintavoista ja kulttuurista – inarilaisten omalla äänellä kerrottuna. Tämän tyyppistä verkkoaineistoa voi käyttää hyväksi myös matkailun edistämisessä.

tarkoitettuja tiloja rakennetaan korkeakouluihin, yrityshautomoihin ja muihin rajattuihin ympäristöihin. Aidosti kaikille avoimena ympäristönä kirjastot ovat teeman jokamiesversioita. Matala kynnyks vetää oivallusten ja yhteistyön äärelle kaikki kansankerrokset. Yllättävien intressipiirien sekoittuminen synnyttää uutta.

Uudenlaista tilausta kirjastopalveluille

Yksintyöskentelijöiden ja pienyritysten määrä lisääntyy. He kerääntyvät kahviloiden ja toimistohotellien lisäksi kirjastoihin. Vuoden 2015 syksyllä päättyneessä Aalto-yliopiston joustavan työn tiloja selvittävässä CityWorkLife-tutkimusprojektissa havaittiin, että nimenomaan tämä ryhmä hakeutuu työskentelemään ja verkottumaan kirjastoissa. Tanskasta ja Hollannista kuullaan samaa viestiä: kirjastot ovat yhä enemmän resursseja myös uudelle elinkeinotoiminnalle. Tanskassa luotu malli tulevaisuuden kirjastosuunnittelulle jakaa kirjastotilan neljään ulottuvuuteen: inspiroiva tila, oppimisen tila, tapaamistila ja esitystila. Mallia on kehitetty rinnakkain kesällä 2015 avatun Århusin uuden pääkirjaston suunnittelun kanssa. Kirjaston johtajan Knud Schulzin mukaan kirjastoilla on jatkossa rooli muun muassa paikkakuntiansa kehityksen ja innovaatioiden moottoreina ja symboleina sekä osana kaupunkien tarinaa. Ne ovat myös esimerkkejä kaupunkien uusista ”mahdollistajan” ja ”verkottajan” rooleista. Kirjaston panoksia ovat tilan lisäksi aineisto, erityisesti ilmainen pääsy muutoin maksulliseen e-aineistoon sekä ammattiapu tietolähteiden etsinnässä

Kirjasto rakentaa yhteisöllisyyttä: Århusin uuden pääkirjaston suurin taideteos on Kirstine Roepstorffin iso gongi. Kun kaupungin sairaalassa syntyy uusi århusilainen, vanhemmat voivat painaa sairaalassa gongiin yhdistettyä nappia. Äänen kuultuaan kirjastossa olevat taputtavat käsiään. The Gongista tulee osa Århusin tarinaa.

Kaupunkiverstaan grafiikkatyöpiste on tarkoitettu piirtämiseen, 3D-mallintamiseen, kuvankäsittelyyn, sarjakuvien tekemiseen, taittamiseen, animointiin ja kaikkeen muuhun luovaan digitaaliseen tekemiseen.

ja käytössä. Kirjaston kannalta myös tilaa on alettava ajatella palveluna. Tämä ei ole kaikissa kirjastoissa vielä tuttu näkökulma.

Työelämän murros siis synnyttää uudenlaista tilausta kirjastolle nimenomaan tilana. Tätä murrosta pohtivat Suomessa myös Työterveyslaitoksen vanhempi tutkija, dosentti Anu Järvensivu sekä Åbo Akademin organisaation ja johtamisen professori Alf Rehn, joka puhuu ”sivuduunitaloudesta”. Järvensivun lanseeraama uusi termi on ”monityösuhteisuus”. Hänen mukaansa jo nyt mutta varsinkin tulevaisuudessa työtä tehdään erilaisissa rooleissa, ei enää pelkästään palkkasuhteessa. Nyt samaa työtä voidaan tehdä yrittäjänä tai harrastajana, usein myös itsepalveluna kuten on laita nettiin siirtyneiden palvelujen käytössä. Monityösuhteisuus tarkoittaakin, että ihminen on samaan aikaan työsuhteessa moneen työnantajaan ja saattaa osalta saada jotain muuta vastiketta kuin palkkaa. Esimerkiksi harrastuksiin liittyy usein vastikkeellista tekemistä. Tällöin koko ansaintalogiikka muuttuu. Sekä Järvensivu että Rehn painottavat työelämän sirpaloitumista ja erilaisia yrittäjyyden muotoja, mistä seuraa tarve uudentyyppisille työnteon tiloille. Helsingin perspektiivistä tilantarvetta ovat tutkineet Pia Houni ja Heli Ansio teoksessaan *Duunia kimpassa – yhteisölliset työtilat Helsingissä*. Heidän teoksessaan painottuu erityisesti uudenlaiseen yrittäjyyteen liittyvä verkottuminen.

Yrittämisen tukiketjussa kirjasto sijoittuu aivan alkuun, se sysää kiinnostuneita uusille poluille. Kirjastojen tarjoama lähdeaineisto, pääsy e-tietolähteisiin ja apu niiden käytössä on etu aloittelevalle yrittäjälle. Muun muassa pääkaupunkiseudun HelMet-verkkokirjaston ja muutamien muiden kirjastojen hankkima Zinio-tietokanta on ollut menestys tarjotessaan pääsyn päivantuuoreisiin kansainvälisiin aikakauslehtiin Newsweekistä The Economistiin. City-WorkLife-tutkimuksen yksi johtopäätös onkin, että työskentelytilan menestykseen vaikuttavat mukavuuden ja viihtyisyyden lisäksi olennaisesti palvelut

Espoon Kirjasto Omenan Pajassa voi hyödyntää sekä perinteisiä työkaluja että uutta teknologiaa.

ja varustus. Langatonta verkkoa tarjoavat kaikki kahvilatkin, mutta kirjaston tarjoamaa aineisto- ja tiedonhakuapua ei muilla toimijoilla ole.

Nämä ilmiöt tunnistetaan kaupungeissa, joissa jo on uudella reseptillä toteutettuja kirjastoja kuten Turun ja Seinäjoen laajennetut pääkirjastot ja Espoon kauppakeskuskirjastot. Tampereen 2014 avattuun Lielahden kirjastoon perustettu Urban Office -kaupunkitoimisto on osoittanut tarpeellisuutensa. Kaupunkitoimistoja on Helsingissäkin jo useita, ja ne ovat ahkerassa käytössä.

“Kirjasto on teonsana”

Kirjastoille on kehittymässä laaja kumppaniverkosto, jossa kirjaston laajeneva rooli tunnistetaan vaikeuksitta. Nämä kontaktit mutta myös käyttäjien suoraan ilmaisemat tarpeet ovat inspiroineet kirjastoja hahmottelemaan toimintoja, joiden avulla erilaisten ryhmien ja alojen ”törmäytyksiä” voidaan vielä tehostaa ja tehdä näkyvämmiksi. Espoossa toimii neljä Pajaa, ja Helsingissä ideoita testataan muun muassa kaupungin Innovaatorahaston tukemassa Kaupunkiverstaassa. Kaupunkilaisten itsensä ideoiman Kaupunkiverstaan iskulause ”Kirjasto on teonsana” kertoo laajennuksen suunnan: käyttäjät voivat tehdä ja kokeilla itse. Sen tarjoamat työtilat ja välineet kuten 3D-tulostin ja vinylileikkuri ovat tärkeä etu pienyrityksille. Lisäksi kuka tahansa kaupunkilainen pääsee kokeilemaan uusia teknologioita.

Kaupunkiverstaassa on syntynyt erilaisia yhteisöjä, joissa asiakkaat vaihtavat osaamista ja tukevat ja auttavat toisiaan. Käyttäjien keskinäisen verkottumisen nopeus, laajuus ja monipuolisuus ovat yllättäneet kirjastot, ja kaikki ennakkoodotukset on ylitetty. Verkostot voivat kantaa pitkälle: sekä Espoon Pajoista että Helsingin Kaupunkiverstaasta on lähtenyt eteenpäin yritysaihioita muun muassa Aalto-yliopiston yrityshautomoon.

Euroopan aluekehitysrahaston (EAKR) mahdollistama Huomisen arki-projekti puolestaan tarjosi toiminta-aikanaan mahdollisuuden kokeilla arkea helpottavia ratkaisuja, keksintöjä ja palveluja. Kokeilupisteet kiersivät Uudemaan kirjastoja kolmisen vuotta 2012–2014. Niissä sai tutustua kotimaisten pienyrittäjien tuotteisiin. Testattavana oli niin tavaroita, kuten aurinkopaneelireppu ja lääkekello, kuin verkon kautta käytettäviä palveluita, kuten Tavarakimppakyyti-sovellus. Vastavuoroisesti kehittäjäyrityksille kerättiin kirjastoissa palautetta heidän tuotteistaan. Helsinki on hakemassa EU-tukea idean eteenpäin kehittelylle ja kansainvälistämiselle Library-otsikolla yhdessä eräiden muiden Itämeren alueen kaupunkien kanssa.

Kaupunkiverstaan vinylleikkurilla voi tehdä kuvan ja lämpöprässillä painaa sen vaikka t-paitaan tai kangaskassiin.

Kirjastot ovat mukana tuottamassa ja ruokkimassa pöhinää, jota pidetään hyvällä syyllä kaupunkien ja muiden yhteisöjen elinehtona. Emme pysty jäljitämään läheskään kaikkea, mitä yrittäjät ja kansalaiset resurssillamme aikaansaavat, mutta sen tiedämme, että se koituu heidän omaksi hyvinvoinnikseen ja ympäröivän yhteisön elinvoimaksi.

Tuula Haavisto

kirjastotoimen johtaja

Helsingin kaupunginkirjasto – Yleisten kirjastojen keskuskirjasto

Lähteet

Baer, Titta 2014. Tanskan uusi kirjastomalli. Kirjastolehti 03.07.2014.

Houni, P. ja H. Ansio 2015. Duunia kimpassa – yhteisölliset työtilat Helsingissä. Helsingin kaupungin tietokeskus.

Model Programme for Public Libraries. Kulturstyrelsen & Realdania. <http://modelprogrammer.kulturstyrelsen.dk/en/> Luettu 20.10.2015

Järvensivu, Anu 2014. Tarinoita suomalaisesta työelämästä. Työterveyslaitos.

Järvensivu, Anu 2015. Työn muutos tutkimuksen näkökulmasta. Powerpoint-esitys Kirjastonjohtajien neuvottelupäivillä Lahdessa 2.10.2015.

Kokeilupiste – ideat kasvavat kirjastossa. Huomisen arki -hankkeen verkkosivusto, kokeilupiste.fi. Luettu 2.10.2015.

”Alf Rehn Tanner-seminaarissa: Sivuduunitalous yleistyy.” Pellervo, 25.9.2015.

Schulz, Knud 2015. Dokk1 Public Innovation Space. Powerpoint-esitys lokakuu 2015.

”Yksin työskentelevä saa samanhenkistä seuraa yhteisöllisestä työtilasta.” Helsingin kaupungin tiedote 26.8.2015.

Legorobottikerho kokoontui Sellon kirjaston Pajassa Espoossa.

7 Kirjastopalveluiden vaikuttavuutta tutkitaan tilastollisilla työkaluilla

Vaikuttavuutta koskevat uudet tilastomittarit, analyysityökalut ja niiden visualisointi tuovat uusia näkökulmia kirjastojen kehittämiseen ja markkinoimiseen.

Kirjastoala on palvelutuotannon tehokkuuden ja vaikuttavuuden arvioinnin suhteen rinnastettavissa muihin toimialoihin ja etenkin muihin kulttuuripalveluihin. Tiedolla johtaminen on tärkeä tavoite kirjastoalan johtamisen, kehittämisen ja arvioinnin perustaksi. Tähän asti toiminnan seuraamisen pääasiallisia välineitä ovat olleet lähinnä tilastot ja asiakaskyselyt, joten päätöksentekoa tukeva tietämyksenhallinta sekä tiedolla johtaminen vaativat alalla vielä kehitysaskelia. Tiedolla johtamisen välineitä on aiheellista laventaa ja kohdentaa huomiota vakiintuneen toiminnan seurannasta kohti toimintaympäristön muutosten järjestelmällisempää analyysiä, palveluiden kilpailukyvyn arviointia digitaalisessa informaatioympäristössä sekä ylipäänsä tulevaisuuden ennakkointiin.

Kirjastopalveluiden vaikuttavuuden arvioinnin kriteereitä ja menetelmiä on määritetty opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) Yleisten kirjastojen laatusuosituksessa (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:2) sekä ISO 16439:2014 -standardissa (Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries).

Yleisten kirjastojen laadullista vaikuttavuutta on tutkittu jonkin verran, lähinnä asiakaskyselyihin ja -haastatteluihin perustuen. Tuoreimpina näistä voi mainita Turun kaupunginkirjaston ”Käytsä täällä usein” – Käyttäjätutkimus Turun pääkirjaston käytöstä 2012, Yllättävän hyvä kirjasto! – Ehdotus Hämeenlinnan, Kouvolan ja Lahden kirjastojen laatukäsikirjaksi 2014 sekä Sami Serolan ja Pertti Vakkarin tutkimus Yleinen kirjasto kuntalaisten toimissa; Tutkimus kirjastojen hyödyistä kuntalaisten arkielämässä, 2011.

Kirjastot.fi-verkkopalvelukokonaisuus vastaa kirjastotoiminnan vaikuttavuuteen liittyvistä palveluista: yleisten kirjastojen toimintatilastot ja niiden visualisointi, yleisten kirjastojen hankerekisteri ja sen visualisointi sekä yleisten kirjastojen raportointipalvelu. Kirjastot.fi:n palvelut rahoittaa opetus- ja kulttuuriministeriö ja tuottaa Yleisten kirjastojen keskuskirjasto.

Toimintatilastoja kaikista kirjastoista

Kirjastotoiminnan tilastollisiin tunnuslukuihin perustuvalla arvioinnilla on pitkä vuosikymmeniä sitten alkanut perinne. Kirjastotoiminnan laajentuessa tilastoitavia asioita on tullut lisää, mutta perustilastot ovat pysyneet samoina: kirjastojen kokoelmat, hankinnat, lainaus, kävijät ja talous muodostavat arvioinnin ja analysoinnin ytimen. Uusimpia tilastoitavia asioita ovat e-aineisto-kokoelmat ja niiden käyttö sekä kirjastoissa järjestettävien tapahtumien, koulutustilaisuuksien ja näyttelyjen määrät ja niiden osallistujat.

Aiemmin tilastot kerättiin lomakkeilla kirjastoilta. Vuodesta 1999 lähtien lomakekeruun on korvannut tilastotietokanta Suomen yleisten kirjastojen tilastot, jonne jokainen kunnan- tai kaupunginkirjasto on veloitettu täyttämään vaadittavat tilastotiedot. Aluehallintovirastojen kirjastotoimentarkastajat tarkastavat kirjastojen täyttämät tilastotiedot, ja OKM julkistaa keväisin edellisvuotta koskevat viralliset kirjastotilastot.

Tilastotietokannan käyttöliittymä on kolmikielinen: suomi, ruotsi ja englantia. Tilastotietokannan osoite on tilastot.kirjastot.fi.

Luotettavat tilastolliset yhteenvedot ja vertailut edellyttävät, että kirjastoilta vuosittain kerättävät tilastotiedot kuvaavat mitattavaa asiaa eli tunnuslukuja

Taulukko 1. Koko Suomi, kokoelmat, hankinnat ja lainaus 2014.

Kokoelmat ja toiminta

Kokoelmat	Kpl	%	Hankinnat	Kpl	%
- Kokoelmat	37 427 120	100,00 %	- Hankinnat	1 632 326	100,00 %
- Kokoelmat: Kirja-aineistot	33 217 425	88,75 %	- Hankinnat: Kirja-aineistot	1 561 349	95,21 %
- Kokoelmat: Kirjat yhteensä	32 361 406	86,47 %	- Hankinnat: Kirjat yhteensä	1 540 251	94,06 %
- Kokoelmat: Nuotti ja parttuurit	856 019	2,29 %	- Hankinnat: Nuotti ja parttuurit	21 096	1,15 %
- Kokoelmat: Muut kuin kirja-aineistot	4 209 695	11,25 %	- Hankinnat: Muut kuin kirja-aineistot	270 979	14,79 %
- Kokoelmat: Musiikkilähteet	2 335 301	6,24 %	- Hankinnat: Musiikkilähteet	97 075	5,30 %
- Kokoelmat: Muut äänitteet	549 293	1,47 %	- Hankinnat: Muut äänitteet	46 631	2,54 %
- Kokoelmat: Videot	94 115	0,25 %	- Hankinnat: Videot	60	0,00 %
- Kokoelmat: CD-ROM -levyt	61 721	0,16 %	- Hankinnat: CD-ROM -levyt	2 506	0,14 %
- Kokoelmat: DVD ja Blu-ray -levyt	888 116	2,37 %	- Hankinnat: DVD ja Blu-ray -levyt	107 139	5,85 %
- Kokoelmat: Muut aineistot	281 162	0,75 %	- Hankinnat: Muut aineistot	17 546	0,96 %
Lainaus	Kpl	%			
- Kokonaislainaus	90 670 108	100,00 %			
- Lainaus	80 721 049	99,85 %			
- Lainaus: Kirja-aineistot	69 717 185	76,84 %			
- Lainaus: Kirjat yhteensä	66 547 619	73,55 %			
- Lainaus: Nuotti ja parttuurit	1 169 566	1,29 %			
- Lainaus: Muut kuin kirja-aineistot	21 013 864	23,16 %			
- Lainaus: Musiikkilähteet	4 350 569	4,64 %			
- Lainaus: Muut äänitteet	2 379 726	2,62 %			
- Lainaus: Videot	32 505	0,04 %			
- Lainaus: CD-ROM -levyt	172 756	0,19 %			
- Lainaus: DVD ja Blu-ray -levyt	7 237 495	7,98 %			
- Lainaus: Muut aineistot	6 801 311	7,50 %			
- Saadut kaukolainat	139 099	-			
- Lähetetyt kaukolainat	134 670	-			

yhdenmukaisin perustein. Kirjastotoimintaa kuvaavia tunnuslukuja tilastotietokannassa on jo lähes sata, ja niitä voi tarkastella perustilastojen tai tilastohaun kautta.

Perustilastoissa tarkasteltavaksi alueeksi voi valita erilaisia alueita kuten kunnan, maakunnan tai koko maan. Tunnuslukujen arvot näytetään ryhmiteltyinä taulukoihin. Tilastohaun puolella kuntia ja alueita voi tarkastella ja vertailla valitsemiensa tunnuslukujen pohjalta. Tilastohaussa on mahdollista laatia myös aikasarjoja.

Tunnuslukujen avulla voidaan luoda uusia tunnuslukuja suhteuttamalla niitä toisiinsa tai vaikkapa tuhatta asukasta kohden. Tunnuslukuja voidaan myös laskea yhteen, vähentää ja jakaa. Tällä menetelmällä on muodostettu taloudellisuusmittari. Parhailaan on kehitteillä kirjaston vaikuttavuuteen ja tehokkuuteen liittyviä mittareita, jotka pohjautuvat tulos–panos-ajatteluun. Asiakkaiden lainat ja käynnit kirjastossa ovat selkeitä tuloksia, ja niitä peilataan kirjaston panostuksiin kuten kokoelmiin, hankintoihin, aukioloaikoihin ja budjettiin. Näiden uusien mittareiden toivotaan valmistuttuaan tuovan uusia näkökulmia kirjastotoiminnan kehittämiseen, markkinointiin ja tiedottamiseen.

Tilastot kaikkien saatavilla

Valtion ja kuntien tietohallintoa koskevat JHS-järjestelmän mukaiset suositukset edellyttävät, että julkishallinnon tuottama tieto on avointa ja että sitä voidaan käyttää vapaasti ja yhdistellä ja linkittää muuhun tietoon. Tilastotietokanta on alusta saakka noudattanut näitä suosituksia. Sen käyttö ei vaadi kirjautumista, ja koko tietosisältö on kenen tahansa saatavilla Excel- tai XML-tiedostoina.

Tilastotietokannan verkkokäyttö on vilkkaimmillaan silloin, kun uudet vuositilastot julkaistaan. Kirjastojen lisäksi käyttäjiä ovat muun muassa tiedotusvälineiden edustajat, kuntien päättäjät ja kirjaston asiakkaat.

Tilastotietokannan käyttäjien tarpeet ovat moninaiset. Usein tilastotietokannan valmiit taulukot ja aikasarjat eivät riitä, vaan käyttäjä tarvitsee muokkauksia varten ”raakadatan” omalle työasemalleen. Siitä ei ole tietoa, onko jokin kirjaston ulkopuolinen taho ladannut tilastotietokannan koko tietosisällön ja muokannut siitä uusia käyttötapoja ja tulkintoja. Jos näin on, niin silloin tilastodatan avoin käyttö on edesauttanut uuden innovaation luomista.

Korkeakoulukirjastot ja ammattikorkeakoulukirjastot ovat tallentaneet toimintatilastonsa Kansalliskirjaston ylläpitämään Yhteistilastoon vuodesta 2002 lähtien. Yhteistilaston uusi versio (KITTT2) on Kansalliskirjaston kehittämä avoimen koodin sovellus, joka sopii myös yleisille kirjastoille.

Yleiset kirjastot räätälöivät oman versionsa KITTT 2:sta unohtamatta kuitenkin tiivistä koordinoituyhteistyötä Yhteistilaston kanssa. Yleisten kirjastojen

KITT 2:lle tulee oma Kirjastot.fi-ilmettä noudattava käyttöliittymänsä, ja siihen integroidaan visualisointitoimintoja. Myös ylläpitoliittymä muokataan yleisten kirjastojen tarpeisiin sopivaksi. Tavoitteena on, että yleisten kirjastojen vuoden 2015 toimintatilastot tallennetaan uuteen tietokantaan vuoden 2016 alussa.

Kirjastotilastojen visualisointi

Kirjaston tilastotietokannassa olevan tiedon visualisointi valmistui alkuvuodesta 2015, jolloin koko tietosisältö 15 vuoden ajalta sai oman kolmikielisen visuaalisen käyttöliittymän. Visualisointisovellus on, kuten tilastotietokantakin, kaikille avoin eikä vaadi kirjautumista. Visualisoinnin tarkoitus on ennen kaikkea havainnollistaa tilastotunnuslukuja, jolloin tarvitaan vähemmän selitettävää tekstiä.

Kirjastotilastojen visualisointia voi käyttää osoitteessa visualisointi.kirjastot.fi/tilastot.

Visualisointi toteutettiin, jotta kirjastot voivat oman toiminnan kehittämisen lisäksi havainnollisemmin kertoa toiminnastaan kunnan päättäjille, tiedotusvälineille ja asiakkailleen. Tilastotietojen visualisoinnissa lähestymistapoja on kaksi: aluevertailut ja alueen sisäinen vertailu. Aluevertailut ovat kartta-pohjaisia ja mahdollistavat kirjastojen vertailun keskenään yhden tilastoitavan tunnusluvun suhteen, esimerkiksi vaikkapa fyysiset käynnit tuhatta asukasta kohden tai kokonaishankinta. Tilastovertailuja voi tehdä myös maakunnittain, ja aina voi peilata tilastoja koko maan vastaavaan lukuun.

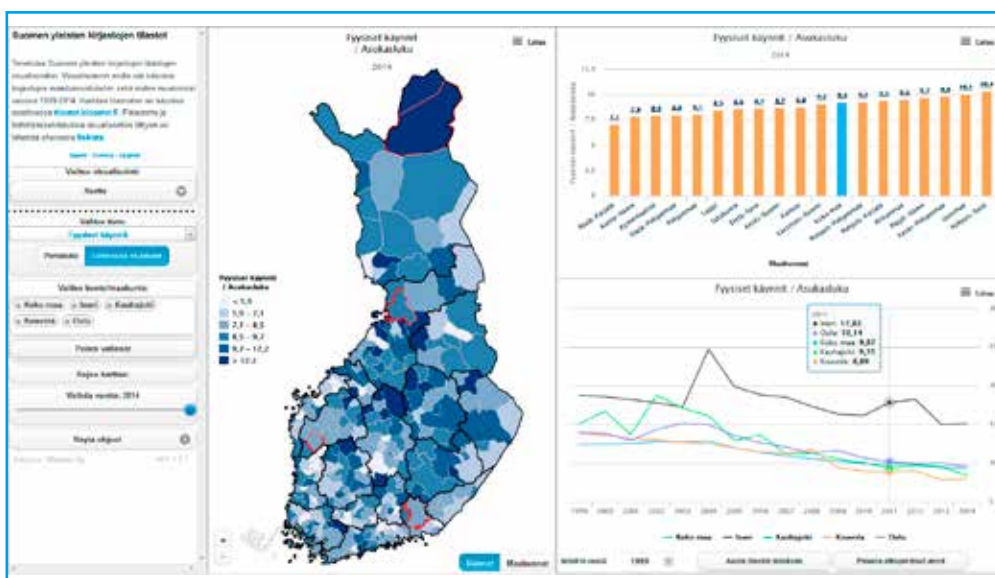
Tarkasteluun otettavat kunnat tai maakunnat käyttäjä voi valita suoraan kartasta tai aluelistauksesta. Kuntia voi valita useita, mutta tulosten graafisen esittämisen kannalta kannattaa välttää liian monen kirjaston samanaikaista tarkastelua.

Valitun tilastotunnusluvun arvot näkyvät kartalla, graafisena viivakuviona sekä maakunnittain eriteltyinä pylväskaavioina. Erillisellä liukusäätimellä voi vaihtaa tarkasteltavan vuoden.

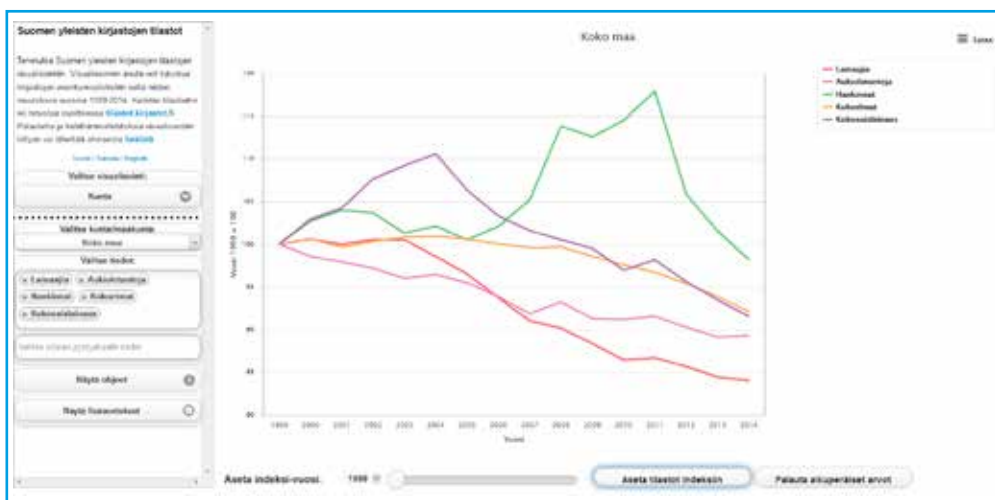
Vertailussa on huomioitava, että tilastotunnusluvut ovat hyvinkin erisuuruisia isojen ja pienten kirjastojen välillä ja ero kasvaa, jos koko maa on tarkastelussa mukana. Epäsuhtaa helpottaa se, että graafisessa viivakuviossa saadun tuloksen voi indeksoida valitsemalla lähtövuodeksi esimerkiksi 1999=100, jolloin viivakuviokuva kertoo trendin tarkasteltavan asian suhteen kirjastoittain.

Alueen sisäisessä vertailussa tarkasteluun voi valita kerrallaan yhden kunnan, maakunnan tai koko Suomen. Valittuaan alueen käyttäjä poimii kirjastojen toimintaa kuvaavien lähes sadan tilastotunnuslukujen joukosta ne, jotka hän haluaa tarkasteluun mukaan. Muuttujia voi olla useita, mutta tulosten esittäminen ja tulkinta havainnollistuu paremmin, jos tarkasteltavia tilastotunnuslukuja on alle kymmenen. Saadut tulokset käyttäjä voi, samoin kuin kartta-

pohjaisessa käyttöliittymässä, indeksoida, jolloin vertailtavuus on helpompaa. Käyttäjä voi lisäksi tehdä olemassa olevista tilastotunnusluvuista uusia muuttujia (mittareita).

Kuva 1. Fyysiset käynnit tuhatta asukasta kohden koko maassa, Inarissa, Oulussa, Kauhajoella ja Kouvolassa.

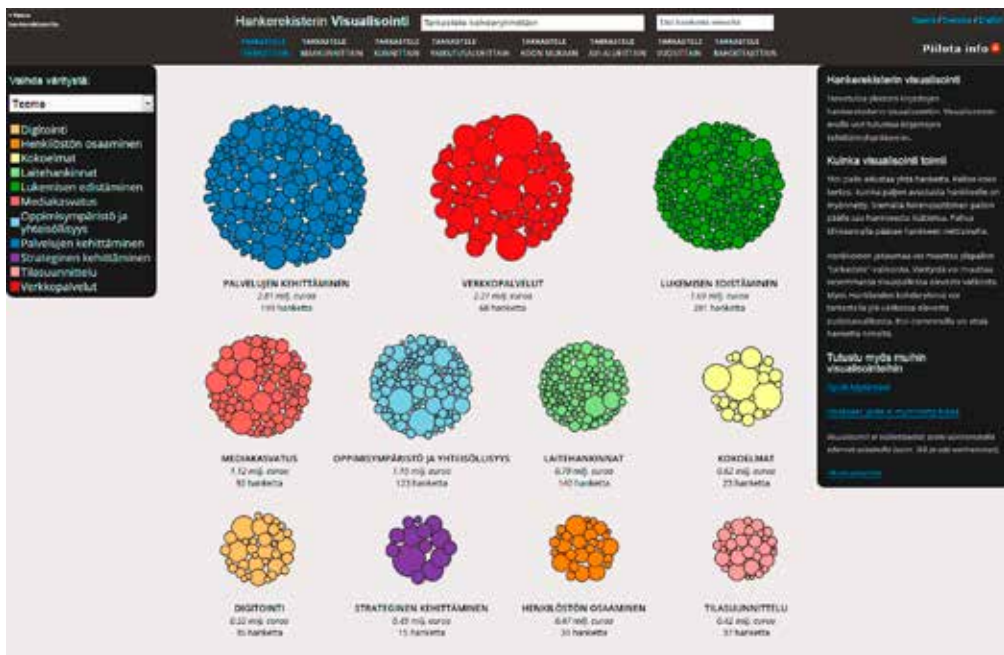
Kuva 2. Koko maan lainaajien, aukiolotuntien, hankintojen, kokoelmien ja kokonaislainauksen määrien kehittyminen, indeksointivuosi 1999=100.

Visualisointisovellus on alusta alkaen ollut menestys, ja sen kehittämistä tullaan jatkamaan. Mahdollisuuksia on paljon. Tilastoja voisi esimerkiksi käsitellä ja jalostaa kehittyneemmillä tilastomatematiikan välineillä, jolloin tarkasteluun saataisiin esimerkiksi asioiden välisiä riippuvuuksia ja yhteyksiä, korrelaatioita.

Yleisten kirjastojen hankerekisteri

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja aluehallintovirastot ovat jo useamman vuoden ajan myöntäneet rahoitusta valtakunnallisiin ja alueellisiin kehittämissankkeisiin. Rahoituksen mahdollistaa kirjastojen osuus vuosittaisista veikkausoittovaroista. Avustushakemuksia varten kehitettiin vuodesta 2012 alkaen toiminut Hankerekisteri, jonne kirjastojen pitää vuosittain lokakuun loppuun mennessä tehdä mahdolliset rahahakemuksensa. Hanke pitää perustella, ja sille pitää laatia budjetti. Rahoitusanomusta ei voi lähettää ennen kuin kirjasto julkaisee hankesuojunsa Hankerekisterissä, jonka verkkosivut ovat kaikille avoimet.

Hankerekisterissä on hankkeita jo lähes 1 300, ja niiden sisällöt ovat monipuolisesti tutkittavissa hakutoiminnolla. Haettavuutta ja analysointia helpottamaan Hankerekisterille on tehty oma visualisointisovellus, jossa hankkeita voi ”pallosovelluksen” avulla lajitella erilaisiin teema-, alue- tai vuosiryhmiin.

Kuva 3. Hankerekisterin hankkeet ryhmiteltyinä teemoittain.

Pallojen koko määräytyy sen mukaan, kuinka paljon hankkeelle on myönnetty rahoitusta.

Vaikuttavuuden kannalta Hankerekisteri kertoo, mihin teemoihin kirjastojen hankkeet pitkällä aikavälillä tai kunakin vuonna painottuvat ja mihin kirjastoihin ne keskittyvät. Samalla se antaa vinkkejä siitä, mitä asiakkaat toivovat kirjastoilta ja mihin suuntaan palveluja on kehitettävä.

Hankerekisterin osoite on hankkeet.kirjastot.fi. Hankerekisterin visualisoinnin osoite on visualisointi.kirjastot.fi/hankkeet.

Palveluympäristön raportointipalvelu kirjastotoimelle

Kirjastot.fi-palvelukokonaisuuteen avataan vuoden 2015 lopulla Palveluympäristön raportointipalvelu kirjastotoimelle. Raportointipalvelu yhdistää lainausdataa maantieteellis-sosioekonomiseen dataan ja tekee niiden pohjalta kirjastopalveluiden paikallisen ja alueellisen vaikuttavuuden perusanalyysin.

Raportointipalvelu perustuu tutkija Jaani Lahtisen monivuotiseen ja kirjastoalalla uraa uurtavaan tutkimustyöhön Helmet- ja Vaski-kirjastojen lainausdataalla. Tutkimusmenetelmää sekä tutkimustyön tuloksia esitellään tarkemmin tässä julkaisussa Jaani Lahtisen, Jouni Juntumaan ja Kalle Varilan artikkeleissa.

Jaani Lahtisen tutkimustyö herätti yleisten kirjastojen johtajien keskuudessa siinä määrin kiinnostusta, että Kirjastot.fi päätti toteuttaa Jaanin kanssa opetus- ja kulttuuriministeriön tuella kaikille yleisille kirjastoille tarjottavan perustason analytiikkatyökalun verkkopalveluna.

Raportointipalvelu tuo kirjastoalalle useilla muilla toimialoilla käytössä olevan business intelligence -mallin, jossa yhdistetään eri datalähteitä analytiikan ja päätöksenteon tarpeisiin. Verkkotilastopalvelut, kuten Google Analytics, kirjastojärjestelmien ja esimerkiksi kokoelmanhallinnan ja -kellutuksen (kirjastoverkon yhteinen kokoelma, jossa aineisto jää palautuskirjastoon) tai logistiikan seurantatyökalut tarjoavat ajantasaista tietoa lainaus toiminnasta tai tietyiltä muilta osa-alueilta. Kirjastoalalla on kuitenkin harvemmin yhdistetty dataa eri lähteistä samaan näkymään ("kojelautaan"). Edellä esitelty yleisten kirjastojen tilastojen visualisointiliittymä mahdollistaa jo toiminnanohjauksen kannalta hyvin olennaisen datan yhdistelyn, mutta ei vielä varsinaisesti tuota tilastotiedon analysointia.

Toimintaympäristön paikallisista eroista huolimatta kirjastopalveluiden tuotanto on perusteiltaan kaikkialla samanlaista. Myös toimintaympäristöissä on yhteneväisiä piirteitä. Näiden piirteiden avulla saadaan kerättyä automaattisesti tietoa asiakkaiden tavoista käyttää kirjastopalveluita. Asiointitottumusten kautta voidaan luoda kuva siitä, miten toimipisteet ovat vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa ja mitä aluetta kunkin toimipisteen tulisi ensisijaisesti palvella. Lainausdatan mallintaminen alueelliseksi antaa paikallista tietoa väestön rakenteesta, väestöryhmien tavoittamisesta sekä kokoelman vastaavuudesta kysyntään.

Raportointipalvelun arkkitehtuuri koostuu kolmesta osasta:

- kirjastojärjestelmien tuottaman lainausdatan otosta
- datan anonymisoinnista
- anonymisoidun datan analyysistä ja näyttämisestä graafisessa käyttöliittymässä.

Kirjastojärjestelmistä saatavaan lainausdataan yhdistetään Tilastokeskuksen Ruututietokannan tilastoaineistoa. Ruututietokannassa olevat tiedot alueen asukasrakenteesta, koulutuksesta, asumisesta, tuloista ja työpaikoista on koottu kokonaisuudeksi, joka on saatavissa koko Suomen alueelta esimerkiksi 250 m x 250 m -karttaruuduittain.

Raportointipalvelun tietomallin rakentaminen aloitettiin vuonna 2014. Sitä muokattiin tutkimustyön ja paikallisen pilottihankkeen kokemusten perusteella. Sen jälkeen määritettiin raportointipohjat eri kirjastojärjestelmiin ja testattiin rajapintoja. Tämä vaihe kesti paljon arvioitua kauemmin. Raportointipalvelun siirto tuotantoon on sidoksissa siihen, millä aikataululla lainausdataa saadaan eri kirjastojärjestelmistä. Avainasemassa tässä ovat järjestelmätoimittajien yhteistyövalmiudet. Avoimen koodin Koha-kirjastojärjestelmä, jonka monipuoliset rajapintatyökalut ovat kirjaston hallinnassa, on osoittautunut tässäkin joustavimmaksi ratkaisuksi.

Tuotantovaiheessa kirjastojärjestelmistä otetaan neljä kertaa vuodessa nidekohtaiset lainaustiedot sekä koko kokoelman tiedot sijainti- ja luokitustietoineen. Nidekohtaiset lainaustiedot kattavat otantahetkellä ulkona olevat lainat ja niteitä lainanneiden osoite- ja muut tiedot (nimi, osoite, ikä, sukupuoli ja yksilötunnus eli id). Lainausdata kootaan kirjastojärjestelmistä suojattua tiedonsiirtoväylää pitkin Helsingin kaupunginkirjaston hallitsemaan palvelinympäristöön (”viranomaispalvelin”), joko lähettämällä data manuaalisesti valmiita raportointipohjia hyödyntäen tai rajapintojen välityksellä.

Nidekohtaisen lainaustietojen vastaanoton jälkeen data anonymisoidaan. Toisin sanoen datasta ei voi tunnistaa henkilöitä. Lisäksi data validoidaan, eli sen rakenne tarkastetaan. Jäljelle jäävät sukupuoli, syntymävuosi, karttaruututason sijaintitiedot sekä lainatun niteen kuvailutiedot. Alkuperäinen data hävitetään. Tämän jälkeen anonymisoituun dataan yhdistetään Ruututietokannan tilastoaineistoa (ruututunnus ja ruudun koordinaatit) ja tallennetaan se Kirjastot.fi:n palvelinympäristöön. Dataa täydennetään myös asiointivirroista johde-
tuilla vaikutusalue tiedoilla. Valmis tietokantarakenne haetaan datavarannosta raportointipalvelun käyttöliittymään näytettäväksi.

Keskitetty lainausdatan kokoaminen ja anonymisointi mahdollistavat lainausdatan kumuloituvan varastoinnin kansallisesti yhteen varantoon. Yhteinen varanto helpottaa muun muassa trendianalyysien ja kansallisen vertailun tekoa. Näin vältetään myös kirjastojärjestelmäkohtaisten anonymisointisovellusten ja -prosessien rakentaminen.

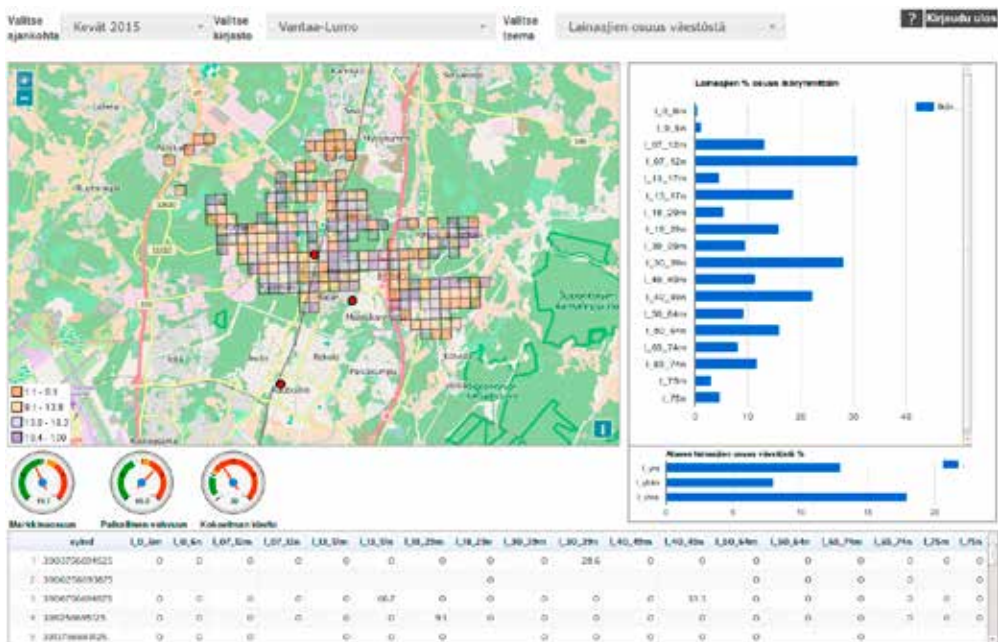
Kirjastot.fi ja Yleisten kirjastojen keskuskirjasto tekevät kirjastojen kanssa sopimuksen siitä, että lainausdataa voidaan luovuttaa kirjastojärjestelmistä tutkimustarkoitukseen eli raportointipalveluun.

Raportointipalvelun sivutuotteena syntyy potentiaalinen mahdollisuus avata kirjastojen yhteinen lainausdata avoimena datana. Jos avaamiseen päädytään, anonymisoitua dataa ei kuitenkaan todennäköisesti voida avata sellaiseen, vaan pelkästään tietyiltä osilta.

Kukin kirjasto pääsee raportointipalvelun käyttöliittymässä vain omaan ja alueensa yhteiseen näkymään. Käyttöliittymässä näytetään ensi vaiheessa perustiedot (ks. kuva 4):

- toimipisteen ensisijainen vaikutusalue perustuen todelliseen asiointiin
- toimipisteen ensisijaisen vaikutusalueen sosiodemografinen rakenne
- toimipisteen lainaajien sosiodemografinen rakenne
- toimipisteen markkinaosuudet väestöryhmittäin
- toimipisteen tarjonnan ja kysynnän kohtaaminen.

Ruututietokannan tietoja, kuten asukkaiden koulutus-, ammatti- ja varallisuustietoja, voidaan myöhemmin lisätä raportteihin. Käyttöliittymässä testataan myös valmiita ”suorituskyvyn” mittareita. Aluksi mittareiden muodossa

Kuva 4. Esimerkki palveluympäristön raportointityökalusta ja suorituskyvymittareista.

näytetään markkinaosuus, paikallinen vahvuus sekä kokoelman kierto. Raportointipalvelu on ensi askel siihen suuntaan, että myös kirjastopalveluiden tuotantoa ja palveluiden vaikuttavuutta voidaan arvioida ajantasaisin, useita datalähteitä yhdistävin analytiikkavälinein.

Erkki Lounasvuori

johtava suunnittelija, Yleisten kirjastojen keskuskirjasto

Matti Sarmela

johtava suunnittelija, Kirjastot.fi-toimitus, Yleisten kirjastojen keskuskirjasto

8 Kirjaston vaikuttavuuden ulottuvuuksia lainausdatan ja kyselytutkimusten valossa

Lainausdatan tutkiminen auttaa kirjastoja kehittämään toimintaansa niin, että se palvelee strategisia tavoitteita ja kirjaston käyttäjien tarpeita entistä paremmin.

Pääkaupunkiseudun kaupunginkirjastojen (HelMet-kirjastot) anonyymia lainausasiointidataa on kerätty systemaattisesti vuodesta 2008 saakka. Lainadata on kerätty läpileikkauksina HelMet-kirjastojen integroidusta kirjastojärjestelmästä puolivuositain. Jokainen yksittäinen lainatietue sisältää informaatiota asiakkaan sijainnista (katuosoite), lainaajakirjaston sijainnista, nideinformaatiota (kytkettävissä teoksen kuvailutietoihin, muun muassa aihealuokka ja asiasanat), lainaajan sukupuolesta ja iästä. Sijaintitieto on geokoodattu 250x250 metrin tilastoruutuun, joten yksilöllinen tunnistetieto on häivytetty. Dataa kertyy puolivuositain noin 750 000 tietuetta. Siihen sisältyy yleensä noin 100 000 yksittäistä lainamatkaa.

Toinen datakokonaisuus käsittää informaatiota kirjastoista. Mukana on saavutettavuustietoja, sijainti, kokoelmien suuruus ja koostumus kirjaston käyttämän aihealuokituksen mukaan. Lainataan on yhdistetty kolmas datakokonaisuus, joka sisältää tilastoja pääkaupunkiseudun kuntien väestöstä ja sen sosioekonomisesta rakenteesta myös 250x250 metrin ruututasolla. Väestörakennetietoja on haettu kulloisenkin tarpeen ja saatavuuden mukaan eri aineistolähteistä.

Neljäs datakokonaisuus on tuotettu Helsingin yliopiston Geotieteiden ja maantieteen laitoksen MetropAccess -projektissa hyödyntämällä Helsingin seudun julkisen liikenteen reittijärjestelmän rajapintaa. Tuloksena on ruutu-kohtaista saavutettavuustietoa, joka perustuu julkisen liikenteen, polkupyöräilyn ja jalankulun matka-aikoihin. Viides datakokonaisuus on Liikenneviraston ylläpitämä kansallinen Digiroad-tie- ja katutietojärjestelmä. Kuudennen datakokonaisuuden muodostavat erilaiset kyselytutkimukset, joiden sisältöä on mallinnettu aluekohtaiseksi informaatioksi. Näiden kuuden datakokonaisuuden avulla kirjastoasiointeja voidaan analysoida monipuolisesti.

Datan avulla on kehitetty asiointimalleja, joissa otetaan huomioon kirjastojen vaikutusalueet, paikallinen väestörakenne, kirjaston käytön aktiivisuus suhteessa väestöön, ympäristövaikutukset ja saavutettavuus. Mallinnuksen

taustalla on maantieteellinen inhimillisen vuorovaikutuksen teoria ja metodologia. Vuorovaikutuksella tarkoitetaan tässä sitä, mitä tapahtuu yksilöllisen lainaajan ja yksittäisten, palveluja tarjoavien kirjastojen välillä. Yksilöt voivat valita vapaasti, mitä kirjastoa käyttävät. Yksilötasolla ei ole siis mahdollista ymmärtää asioinnin taustoja mutta kollektiivisesti asiakkaat muodostavat käyttäytymismallin, jossa on ennakoitavuutta. Sama logiikka mahdollistaa myös muutostilanteiden simuloinnin kirjastoverkoston kannalta.

Vaikutusaluekartta kertoo kirjastoverkon toimivuudesta

Kirjastoverkoston analyysi perustuu dominanssi- eli vaikutusalueisiin, jotka on muodostettu kirjastojen käyttäjien asiointimallien perusteella. Alueen muodostuminen on siten sidoksissa niihin yksittäisten ihmisten asiointipäätöksiin, joita he tekevät toisistaan tietämättä, mutta yhtenevällä logiikalla. Asiointimatkojen suuntautumisen enemmistö määrittelee, minkä kirjaston vaikutusalueelle yksittäinen tilastoruutu kuuluu.

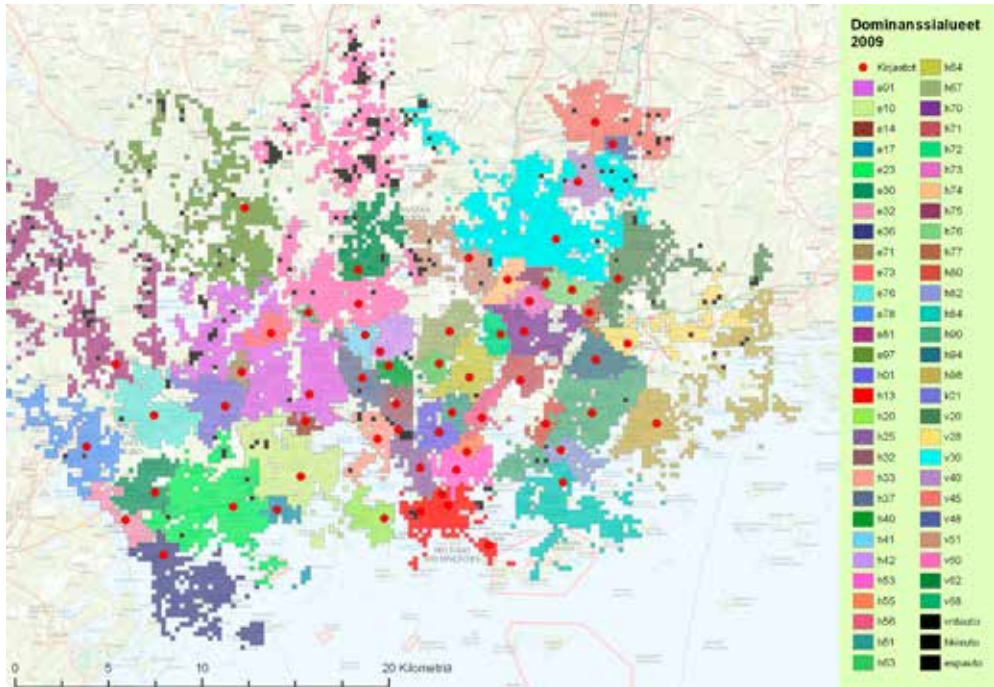
Vaikutusalue perustuu todelliseen käyttäytymiseen, ja se on riippumaton hallinnollisista alueista. Mikään ei siis takaa sitä, että jokainen kirjasto ”dominoisi” omaa aluettaan. Vaikutusalueiden määrittäminen on useimpien jatkoanalyysien perusta. Se on mielekäs tapa tarkastella kirjaston yhteyttä ympäristöönsä.

Vaikutusalueiden rajat eivät pysy vakioina, vaan muuttuvat otoksesta toiseen. Selvimmin muutoksia näkyy silloin, kun kirjastoverkko on muuttunut esimerkiksi kirjaston sulkemisen takia tai jos alueen väestömäärä tai rakenne on muuttunut nopeasti. Suurten kirjastojen vaikutusalueajat vaihtelevat enemmän kuin pienten, selvärajaisten kaupunginosien kirjastojen.

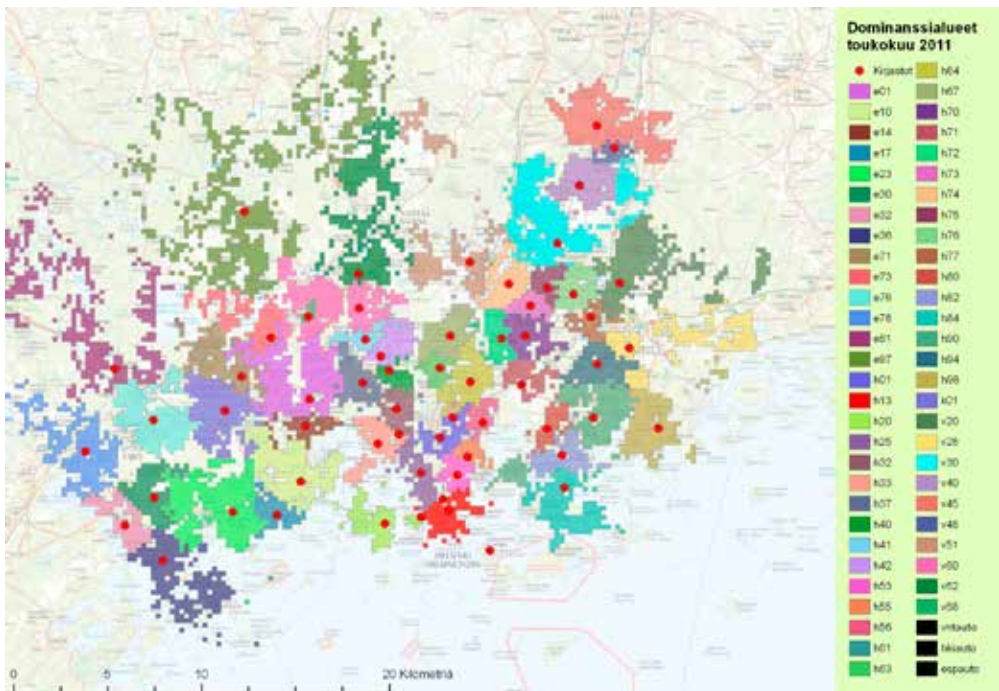
Vaikutusaluekartta on sinänsä merkittävä löydös, sillä se kertoo kirjastoverkon vahvuudesta. Lähes jokainen toimipiste on kyennyt luomaan itselleen luontevan vaikutusalueen. (Vain pienet lastenkirjastot sekä Helsingin rautatieaseman vieressä sijaitseva pieni Kirjasto 10 jäävät vaille vaikutusaluetta.) Suuret toimijat eivät ole ajaneet pienempien yli. Se kertoo palveluverkon läheisyyden ja saavutettavuuden suuresta merkityksestä käyttäjille. Samalla se kertoo, että verkko ei millään kohdin ole ylitieheä. Jokaisen vaikutusalueen vaihtumisvyöhykkeillä ollaan kaukana saturaatiotasosta.

Paikallinen vahvuus ja lainausaktiivisuus

Kirjastoverkoston toimivuuden seuraamiseen tarvitaan mittareita. Aiemmin ei ole kehitetty systemaattisesti sellaisia indikaattoreita, jotka kuvaavat kirjaston yhteyttä siihen ympäristöön, jota ne palvelevat. Nyt muodostettu tarkastelutapa mahdollistaa mittareiden luomisen ja aktiivisen seurannan aineisto-otantojen yhteydessä.

Kartta 1. HelMet-kirjastoverkoston dominanssi- eli vaikutusalueet vuonna 2009.

Kartta 2. HelMet-kirjastoverkoston vaikutusalueet toukokuussa vuonna 2011.

Mittareiden kehittäminen aloitettiin kirjastotoimen paikallisesta markkinaosuudesta ja kirjaston paikallisesta vahvuudesta. Paikallisella markkinaosuudella mitataan sitä, miten iso osa vaikutusalueen väestöstä lainaa kirjastosta jotain. Luku ilmaistaan prosentteina ja lasketaan ikä- ja sukupuoliryhmittäin. Kirjastojen on hyödyllistä ymmärtää, miten aktiivista tai passiivista väestö niiden vaikutusalueilla on. Se antaa perusteen miettiä keinoja väestön osallistumisen parantamiseen.

Paikallisen kirjaston vahvuus mitataan sillä, miten suuri osa kaikista vaikutusalueelta lähtevistä lainamatkoista suuntautuu paikalliseen kirjastoon. Ihmiset voivat päättää asiointimatkojensa kohteen vapaasti. Siksi kirjaston on tärkeä tietää, miten suuri osa sen vaikutusalueen ihmisistä valitsee kohteekseen juuri paikallisen kirjaston. Paikallinen vahvuus on osaltaan alisteinen yhdyskuntarakenteelle ja muille arjen asiointivirroille, minkä mukaan kirjaston on pyrittävä sovittamaan toimintansa.

Yhdessä nämä kaksi mittaria kertovat kirjastotoimelle, miten hyvin se kykenee nykyisellä kirjastoverkostolla aktivoimaan ihmisiä. Mitä sitten yksittäiset kirjastot voisivat alueella tehdä paremmin, jotta vaikuttavuus paranisi? Syksyllä 2015 pilottikäyttöön avattu raportointityökalu on kehitetty tätä tarvetta varten.

Kirjastojen väliset kuljetusmatkat ja lainaajien matkasummat

Lainaustietueeseen tallentuu sekä kukin lainattavan niteen omistava kirjasto että se kirjasto, jonka kautta nide on lainattu asiakkaalle. Näiden tietojen avulla voidaan laskea, kuinka paljon kirjastoverkon sisällä siirretään lainattavaa materiaalia toimipisteestä toiseen ja kuinka pitkiä siirtojen aiheuttamat matkat ovat tieverkkoa käyttäen. Jos matkasumma muuttuu otantakertojen välillä, on analysoitava muutoksen syyt. Taulukko 1:stä näkyy sisäisten lainasiirtojen määrä ja matkasumma toukokuussa 2014 ja toukokuussa 2015. Kasvu selittyy sillä, että varausmaksut poistettiin Espoossa ja Helsingissä vuoden 2015 alussa. Varaukset kohdistuvat usein niteisiin, jotka eivät sijaitse lainaajan kotikirjastossa.

Taulukko 1. Kirjastojen väliset siirrot ja siirtojen aiheuttamat matkat.

Otanta-aika	Siirtojen määrä	Muutos (%)	Siirtojen matkasumma	Muutos (%)
Toukokuu 2014	89 590		1 126 551 km	
Toukokuu 2015	95 940	7,1 %	1 243 310 km	10,4 %

Aivan vastaavalla menetelmällä voidaan laskea tarkasti myös asiakkaiden tekemien lainamatkojen määrät, pituudet tieverkkoa käyttäen sekä näiden summa. Jos lainamatkojen määriin suhteutettu matkasumma vähenee, voidaan tulkita

kirjastopalvelun onnistuneen vähentämään lainaajan matkavaivoja, kun käyttäjät ovat aikaisempaa useammin onnistuneet saamaan teoksen lainaksi lähempänä sijaitsevasta kirjastosta. Se on palvelu, jonka kirjasto on tuottanut ylemmän taulukon osoittamalla ”hinnalla”. Se on ekologista, sillä useankin aineistoyksikön siirtäminen kirjastosta toiseen aiheuttaa pienemmän hiilijalanjäljen kuin henkilön kuljettaminen vastaavan matkan. (Taulukoissa ei ole otettu huomioon, että asiakas lainaa useita aineistoyksikköjä samalla matkalla eikä sitä, että kirjasto kuljettaa aineistoa erissä.)

Taulukko 2. Asiakkaiden tekemät lainat ja lainamatkat.

Otanta-aika	Lainojen määrä	Muutos (%)	Lainamatkojen matkasumma	Muutos (%)
Toukokuu 2014	448 868		1 718 832	
Toukokuu 2015	427 426	- 4,8 %	1 634 994	- 4,9 %

Miten hiilijalanjälki heijastaa kirjastoverkon tehokkuutta ja vaikuttavuutta?

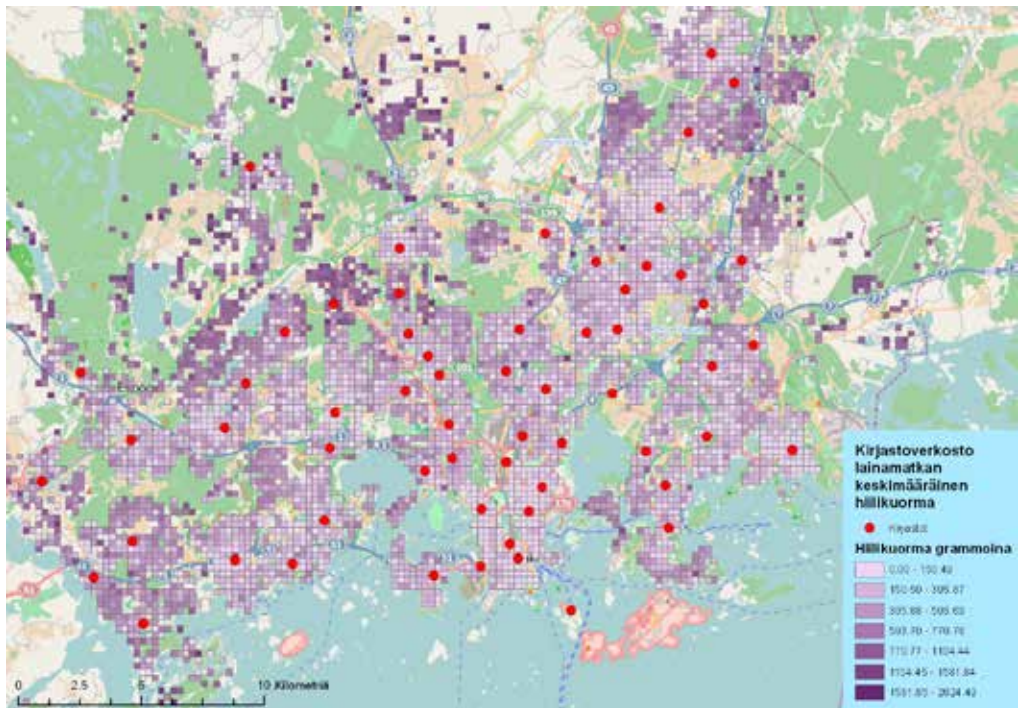
Kirjastoasioinnin aiheuttamaa hiilijalanjälkeä asiointien matkojen ja kulkumuotojen kautta analysoitiin vuonna 2012. Analyysi perustui toukokuun 2011 lainausdataan. Tuloksista näkyy, että kolmen kirjastoverkon (Espoo, Helsinki ja Vantaa) rakenne luo erilaisia asiointimalleja. Tuloksissa on mukana myös Kauniaisten kirjastolaitoksen yksi toimipiste. Kirjastoverkko on toisaalta kunnan yhdyskuntarakenteen heijastumaa, toisaalta kirjastolaitoksen toteuttaman strategian tulosta.

Uusia huomioita tutkimuksesta:

- hiilijalanjäljen laskeminen todennäköisimmin valituilla kulkumuodoilla kuljettujen kilometrien mukaan
- verkoston kattavuus on merkittävä osa kirjastojen vaikuttavuutta
- verkostoa supistavat säästötoimet eivät ole säästöä sellaisenaan vaan kustannusten siirtoa käyttäjille ja ympäristölle.

Tiheä kirjastoverkko tukee lihasvoimaista asiointia (jalankulku ja pyöräily), kun taas harvempi verkko ohjaa käyttäjiä julkiseen liikenteeseen tai omaan autoon nojautuvaan asiointimalliin. Analyysissa otettiin huomioon kunkin tilastoruuuden väestörakenne ja sen arvioitu kulkumuotojakauma, jonka perustiedot hankittiin kirjastoissa tehdyllä haastattelututkimuksella.

Jokaisen palvelun on suostuteltava ihmiset näkemään vaivaa saadakseen kulloinkin tarvitsemansa ja tarjotun palvelun. Mikäli palvelun saavutettavuus on

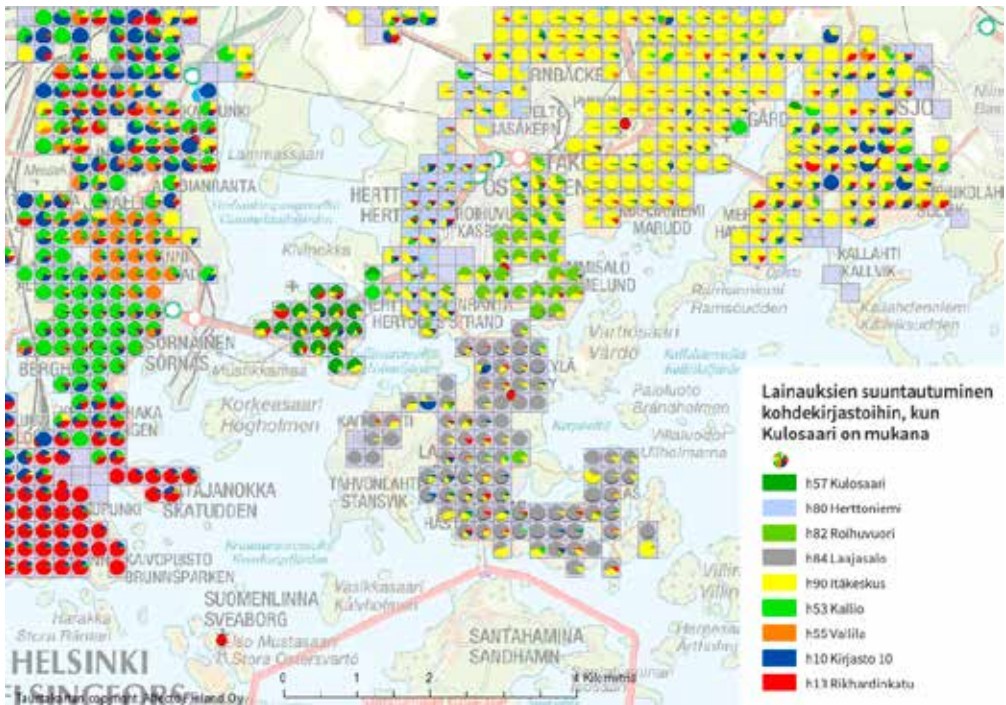
Kartta 3. HelMet-kirjastoverkoston lainamatkan hiilikuorma.

huono, lisää se käyttäjien kustannuksia ajan ja energian muodossa. Ympäristö taas kantaa asiointivirtojen rasitteet.

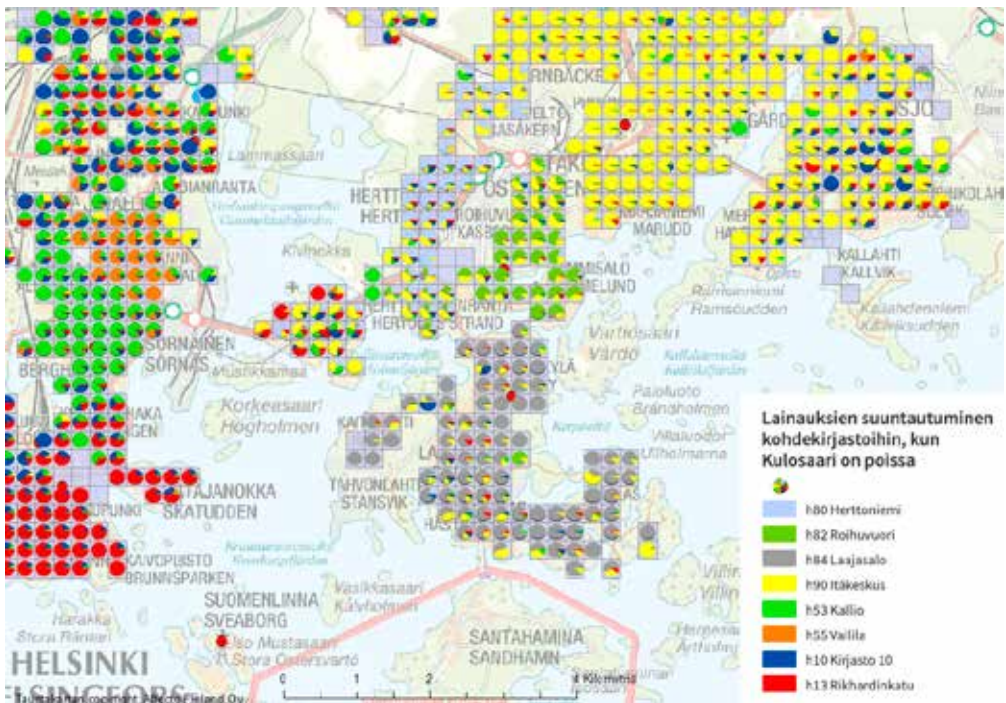
Asukastiheytensä ansiosta Helsingin kirjastoverkkoon kohdistuvat asiointimatkat aiheuttavat keskimäärin 213 gramman hiilikuorman, kun Espoossa vastaava luku on 337 grammaa ja Vantaalla 273 grammaa. Kauniainen pääsee lähelle Helsingin keskiarvoa.

Taulukko 3. HelMet-verkoston kaupunkien kirjastojen asiointimatkojen hiilikuorma.

Kaupunki	Keskimääräinen hiilikuorma (g)
Espoo	336,56
Helsinki	212,89
Kauniainen	225,34
Vantaa	272,73

Kartta 4. Lainauksien suuntautuminen kohdekirjastoihin, kun Kulosaari on mukana.

Kartta 5. Lainauksien suuntautuminen, kun Kulosaari on poissa.

Kirjastoverkoston muutosten simulointi

Puolivuositaisia lainadataotoksia on analysoitu usean vuoden ajan. Helsingin kirjastoverkko on muuttunut kyseisellä aikavälillä. Kulosaaren kirjasto suljettiin loppuvuonna 2009. Käpylän kirjasto suljettiin remontin vuoksi 2010 ja avattiin yli vuoden suljettuna olon jälkeen. Töölön kirjasto suljettiin kesällä 2014, ja se tullaan avaamaan vuonna 2016.

Sulkemiset antavat mahdollisuuden analysoida ja simuloida palveluverkon muutosten vaikutusta asiointivirtoihin. Kulosaaren kirjastoa on käytetty esimerkkikirjastona. Se oli avoinna ensimmäisten aineisto-otantojen aikana, mutta sulkeutui sittemmin. Aukiolon aikana poimittujen aineistojen avulla oli mahdollista ennakoita, mihin asiointivirrat tulevat suuntautumaan paikallispalvelun sulkeuduttua ja arvioida sitä, miten suuri osa lainaajista passivoituu kokonaan kirjastopalveluiden käyttäjien joukon ulkopuolelle.

Kulosaaren kirjaston vielä toimissa suurin osa asioinneista suuntautui paikalliseen kirjastoon (kartta 4:n vihreät sektorit).

Kun Kulosaaren kirjasto on poistunut kartalta, asioinnit suuntautuvat Itäkeskuksen (kartta 5:n keltaiset sektorit) tai Rikhardinkadun kirjastoihin (punaiset sektorit). Samalla kuitenkin kirjaston käytön kokonaisaktiivisuus Kulosaaren alueella on lähikirjaston sulkeuduttua laskenut.

Aineiston kysynnän ja tarjonnan tasapainon tarkastelua

Vaikutusalueet tarjoavat kehikon myös kysynnän ja tarjonnan tasapainon ohjaamiselle. Kirjastojen hyllymateriaalin jakauma tiedetään moniulotteisen luokittelun avulla täydellisesti, mikä tarjoaa mahdollisuuden kuvata jakaumaa esimerkiksi teoksen aiheuokittelun kautta. Toisaalta vaikutusalueen väestön tekemien lainojen vastaavat jakaumat tiedetään, ja tämä antaa vastinparin tarjonnalle. Lainaaajat voivat vapaasti valita kirjaston, josta tekevät lainansa. Jotkut heistä valitsevat muun kuin paikallisen kirjaston. Osa heistä tekee niin, koska paikallisen kirjaston tarjonta ei tyydytä heitä.

Tiettyyn rajaan asti on järkevää tavoitella sitä, että mahdollisimman moni asiakas löytää heitä kiinnostavaa materiaalia mahdollisimman läheisestä kirjastosta. Silloin minimoidaan kirjastoverkoston sisäiset kuljetuskustannukset ja samalla säästetään käyttäjien vaivoja. Kehitetty menetelmä tarjoaa työkalun kokoelmatyöhön kysynnän ja tarjonnan epätasapainon tarkastelun kautta.

Raportointipalvelu kaikkien käyttöön

Vaikutusalueanalyysin avulla on vuosien mittaan saatu runsaasti kirjaston johtamista ja kirjastoverkon suunnittelua palvelevaa aineistoa. Se on kuitenkin jäänyt hankalasti hyödynnettävään muotoon. Tutkimusprosessi on tuotteistettu

siten, että sen avulla voidaan säännöllisesti luoda datapaketti suoraan hyödynnettäväksi karttakäyttöliittymän kautta. Se on avattu pilottikäyttöön osana Kirjastot.fi:n verkkopalvelukokonaisuutta. Pilottivaiheessa raportointipalveluun on tuotu HelMet- ja Vaski-kirjastojen lainadata. Raportointipalvelua käsitellään tarkemmin tässä julkaisussa Erkki Lounasvuoren ja Matti Sarmelan artikkelissa.

Jaani Lahtinen
tutkija, Gispositio Oy

Jouni Juntumaa
erikoissuunnittelija, Helsingin kaupunginkirjasto – Yleisten kirjastojen keskuskirjasto

9 Käyttäjätilastojen monipuolinen tarkastelu kohentaa kirjastojen vaikuttavuutta

Kirjastot ovat edelläkävijöitä siinä, miten digitaalista aineistoa voidaan hyödyntää oman toiminnan kuvaamisessa ja toiminnan arvioinnissa. Vaski-kirjastot Turun seudulla ovat hyödyntäneet kirjastojärjestelmänsä lainadataa yhteistyössä tutkija Jaani Lahtisen kanssa.

Lainadatan hyödyntäminen lähti liikkeelle pääkaupunkiseudun kirjastoissa, kun tutkija Jaani Lahtinen aloitti yhteistyön HelMet-kirjastojen kanssa vuonna 2009. HelMet-kirjastoissa saatuja tuloksia esiteltiin Turussa Suomen IFLA-konferenssin (International Federation of Library Associations and Institutions) satelliittikokouksessa vuonna 2012. Turun silloinen kirjastotoimenjohtaja Inkeri Näätsaari kiinnostui menetelmästä, ja Lahtisen yhteistyö Turun seudun Vaski-kirjastojen kanssa alkoi.

Vaski eli Varsinais-Suomen kirjastot

- Axiellin Aurora-kirjasto – pilottina tässä hankkeessa vuodesta 2013
- 42 kirjastoa ja 5 kirjastoautoa
- noin 2 miljoonaa aineistoyksikköä
- yli 100 000 musiikkiäänitettä
- yli 40 000 dvd- ja Blu-ray-levyä
- nuotteja ja lehtiä
- e-kirjoja, e-lehtiä, tietokantoja, musiikkia
- 345 000 asukasta
- 130 000 lainaajaa
- 3,25 milj. fyysistä kirjastokäyntiä
- 5,65 milj. lainaa.

Käyttäjät ja kokoelmat

Vaski-projekti käynnistyi lokakuussa 2013. Sen tavoitteena oli käyttäjien ja kokoelmien osuvampi kohtaaminen. Kirjastokohtaisten raporttien avulla tarkastellaan kirjastojen vaikutusalueita, näiden alueiden väestörakenteita sekä kirjastojen kokoelmien suhdetta käyttäjien ikärakenteeseen ja kiinnostuksen kohteisiin.

Vaski-kirjastojen aineistotietokannasta on otettu läpileikkaus puolivuositain. Otanta on sisältänyt nide-kohtaiset tiedot kokoelmasta, lainassa olevan aineiston lainaajien ikäryhmän, sukupuolen ja karttaruudun.

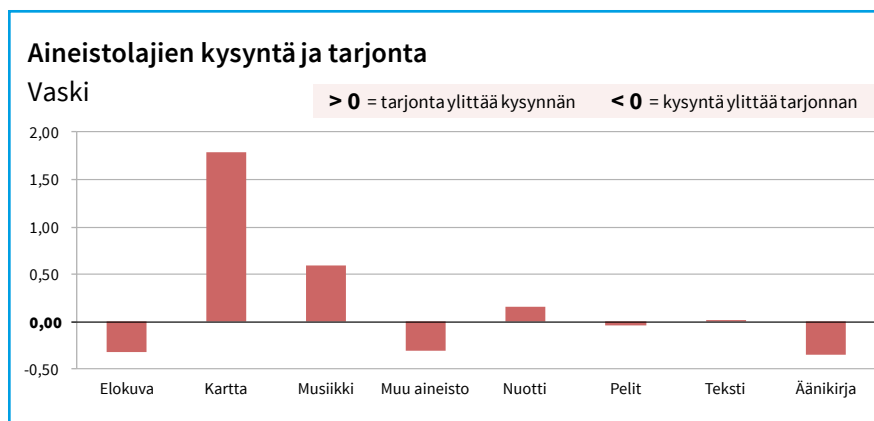
Dataa on käsitelty kulloisenkin kysymyksenasettelun edellyttämällä tavalla. Tulokset on visualisoitu graafeina ja teemakarttoina. Kysymyksenasettelu on ollut alkuvaiheen suurimpia haasteita. On tärkeää kehittää päätöksenteon tukemisen kannalta olennaisia tiedon tuottamis- ja visualisointitapoja.

Tähän mennessä dataa on perusraporttien lisäksi tarkasteltu muun muassa seuraavista näkökulmista:

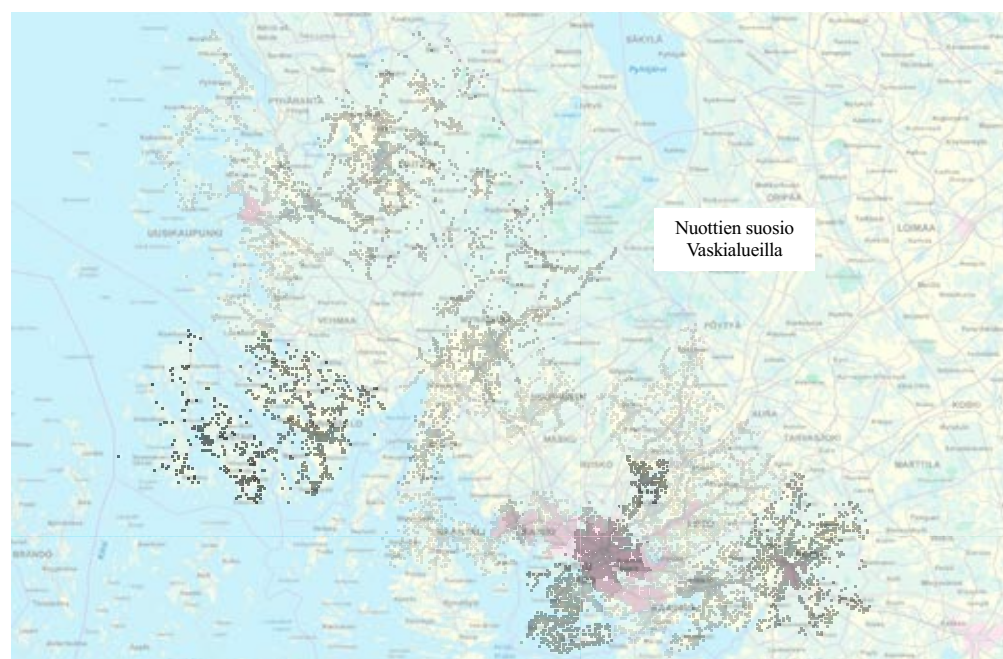
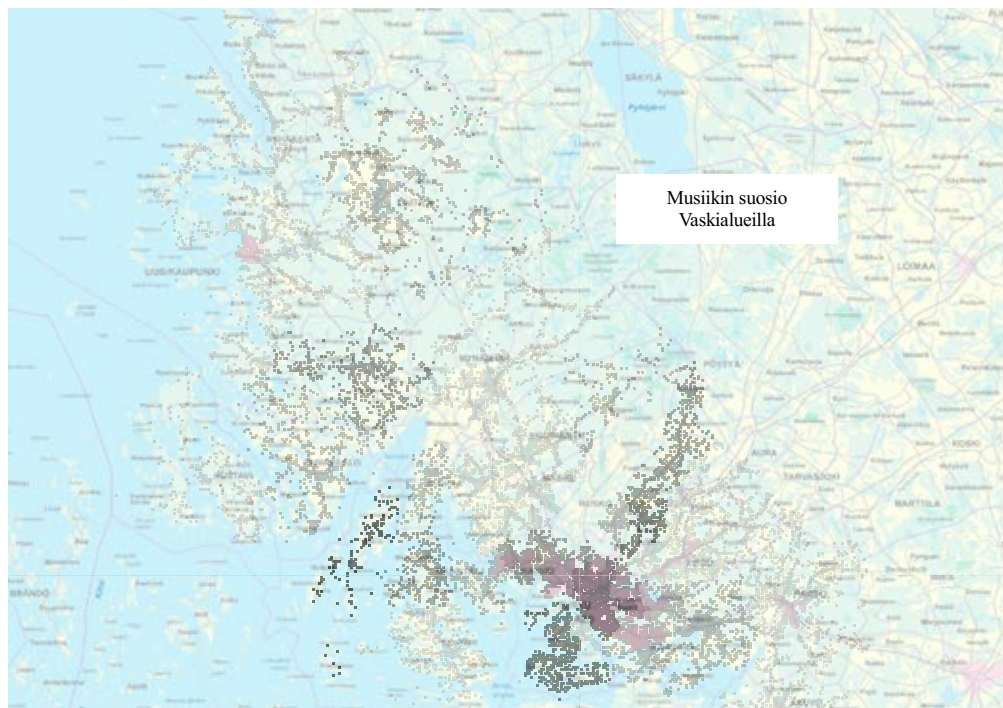
- kokoelmien keski-ikä ja kirjastojen vetovoimaisuus
- kahta vuotta vanhemman aineiston kuljetukset kunnittain
- kaunokirjallisuuden genret ja niiden kysyntä ja tarjonta
- aineistolajien kysyntä ja tarjonta
- muunkielisten aineistojen käyttö alueittain.

Alla on taulukko aineistolajien kysynnästä ja tarjonnasta Vaski-kirjastoissa keskimäärin. Vastaavat graafit tehtiin jokaisen kirjaston osalta.

Taulukko 1. Aineistolajien kysyntä ja tarjonta Vaski-kirjastoissa keskimäärin.

Tilastoja käytetään ensisijaisesti toiminnan suunnitteluun, mutta toinen tärkeä osa-alue on medially tai päättäjille suunnattu viestintä. Seuraavalla sivulla on kaksi kuvaa, jotka voisivat hyvinkin herättää keskustelua: ylempi kartta kertoo, missä musiikkia kuunnellaan, alempi kartta puolestaan, missä sitä soitetaan ja lauletaan itse. Viestinnälliset mahdollisuudet ovat toistaiseksi jääneet toimintasuunnittelun kannalta olennaisen tiedon tuottamisen varjoon, mutta työ viestinnän kehittämiseksi on aloitettu.

Kartta 1. Musiikin ja nuottien suosio Vaski-verkoston alueilla.

Tietoa lainaajien mieltymyksistä

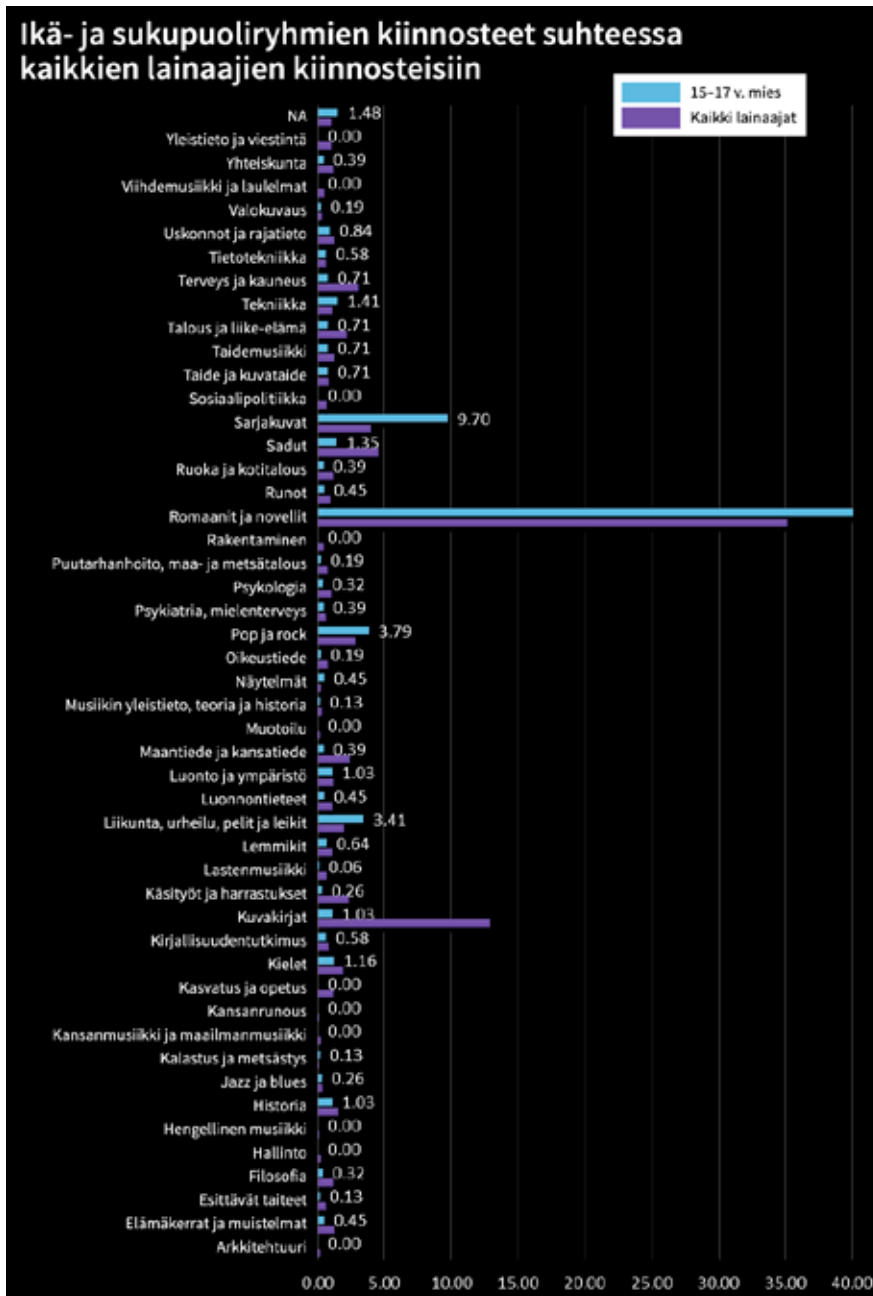
Lainassa olevaa aineistoa tutkimalla määrittelimme aluksi, mistä aihepiireistä alueemme ihmiset ovat kiinnostuneita minäkin ikäkautena. Aineisto on ryhmitelty noin 50 aihepiiriin. Ikäkausijakomme on molemmille sukupuolille sama: 0–6-vuotiaat, 7–14-vuotiaat, 15–17-vuotiaat, 18–29-vuotiaat, 30–49-vuotiaat, 50–64-vuotiaat, 65–74-vuotiaat ja yli 75-vuotiaat.

Graafeista voimme nähdä esimerkiksi, että teini-ikäisiä nuoria miehiä kiinnostaa sarjakuvien lisäksi rock'n'roll ja liikunta, hieman iäkkäämpiä rouvia puolestaan esimerkiksi käsityöt, matkailu ja elämäkerrat. Ikä- sukupuolikohdattaiset kiinnostuksen kohteet ovat hyödyllistä informaatiota, jos samat ryhmät potentiaalisista ja nykyisistä laina-asiakkaista saadaan selville alueittain.

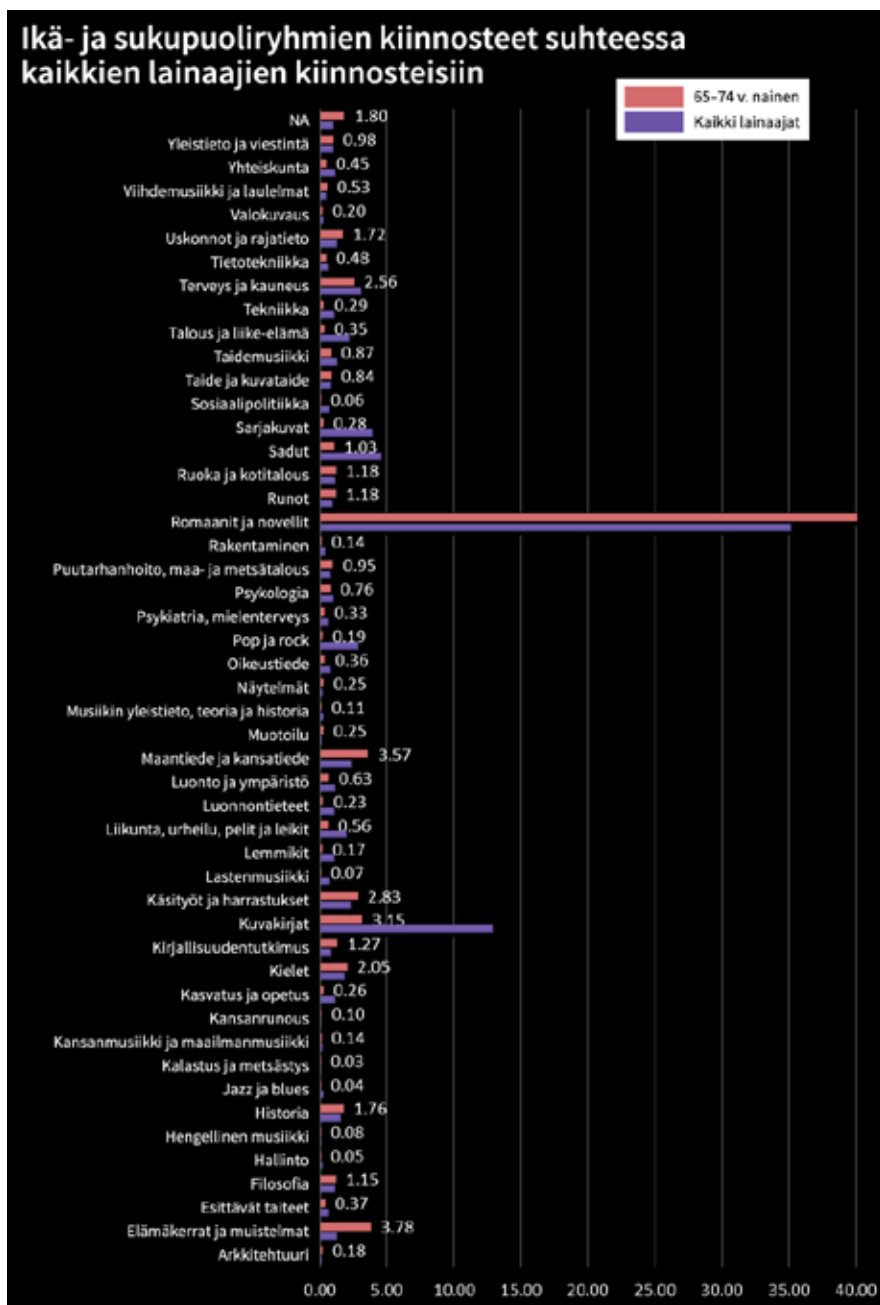
Seuraavaksi määriteltiin jokaisen Vaski-kirjaston vaikutusalue ja tutkittiin sen väestörakennetta sekä kirjastonkäyttäjien aktiivisuutta: mitkä ikäryhmät paikallinen kirjasto tavoittaa, mitkä puolestaan etsivät kirjastopalveluja laajemmalti. Peruseräraportoinnin tavoitteena on tuottaa ajantasaista tietoa kunkin kirjaston vaikutusalueen nykytilasta päätöksenteon ja suunnittelun tueksi.

Kirjaston perustiedot raportointia varten

- asiointialue
- lainamatkat (kirjaston vaikutusalue)
- väestömäärä
- väestön ikäjakauma
- väestörakenne
- väestön aktiivisuus
- väestön aktiivisuus paikalliskirjastossa.

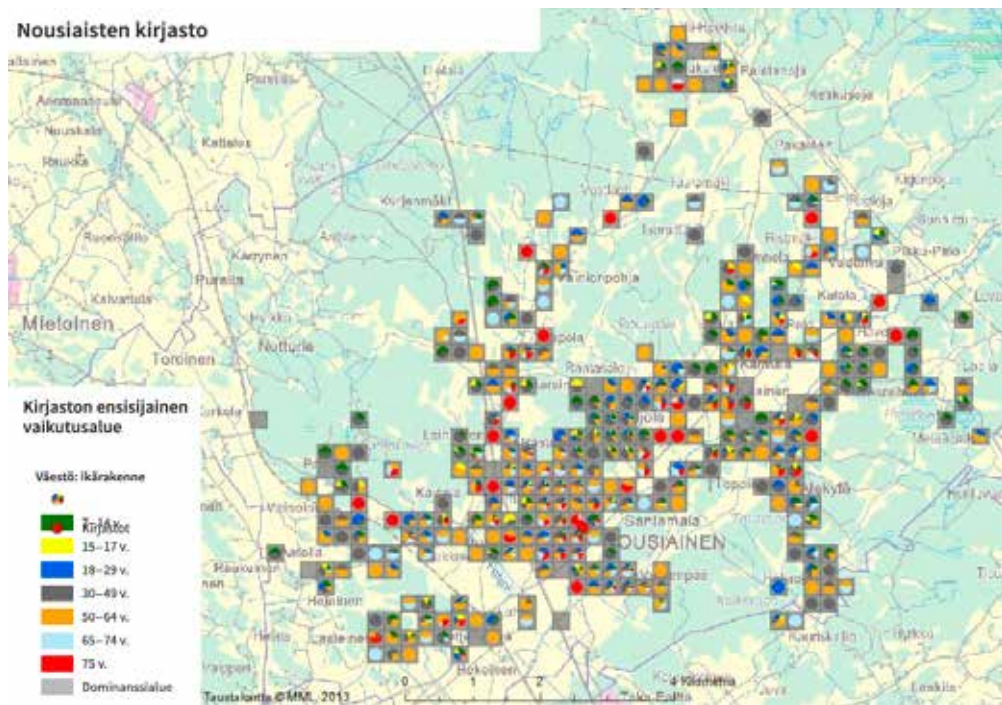
Kuva 1. 15–17-vuotiaiden nuorten miesten kiinnostukset suhteessa kaikkiin lainaajiin.

Kuva 2. 65–74-vuotiaiden naisten kiinnostet suhteessa kaikkiin lainaajiin.

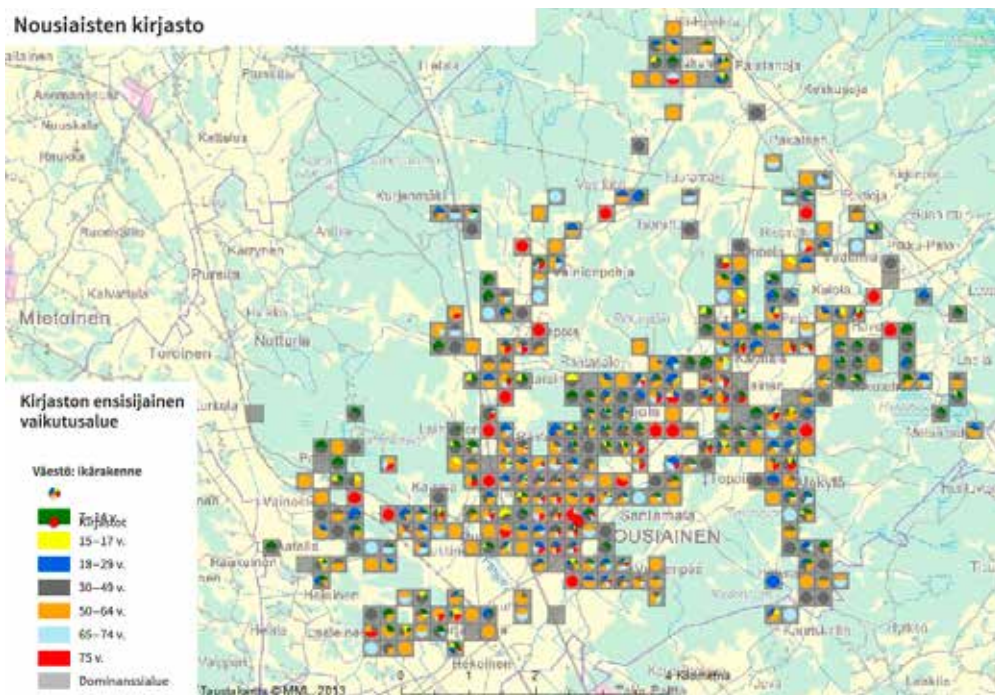
Kirjastokohtaiset raportit, esimerkkinä Nousiainen

Kirjaston vaikutusalue muodostuu niistä karttaruuduista, joilla tehdyistä lainoista suurin osa kohdistuu Nousiaisten kirjastoon. Kartassa 2 näkyy väestön määrä jokaisella vaikutusalueen ruudulla.

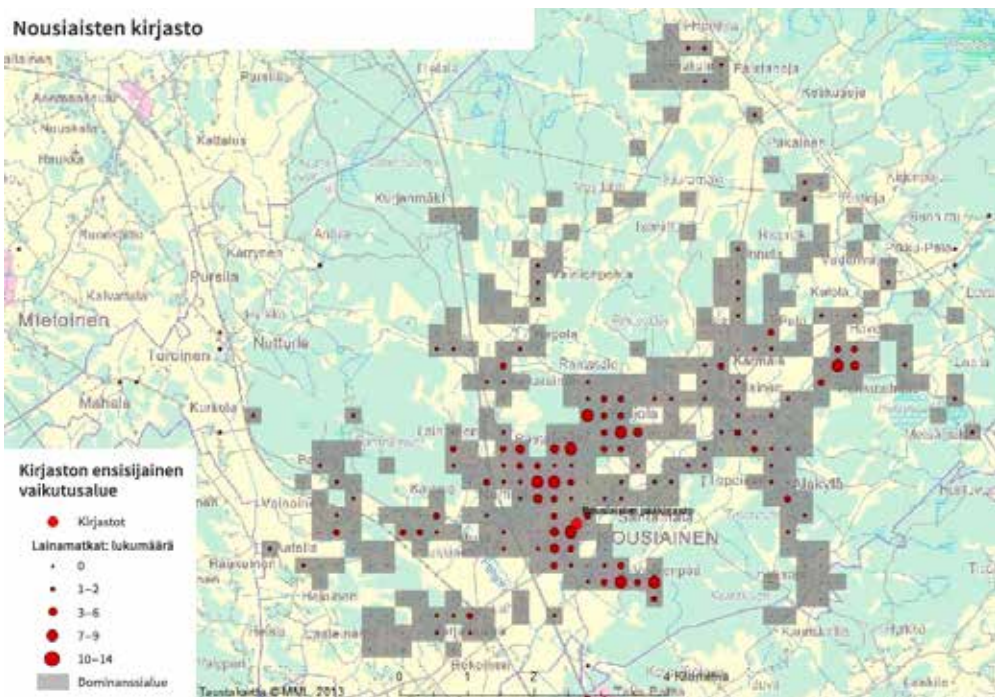
Kartta 2. Vaikutusalueen väestön ikärakenne ruuduittain.

Nousiaisten kirjasto

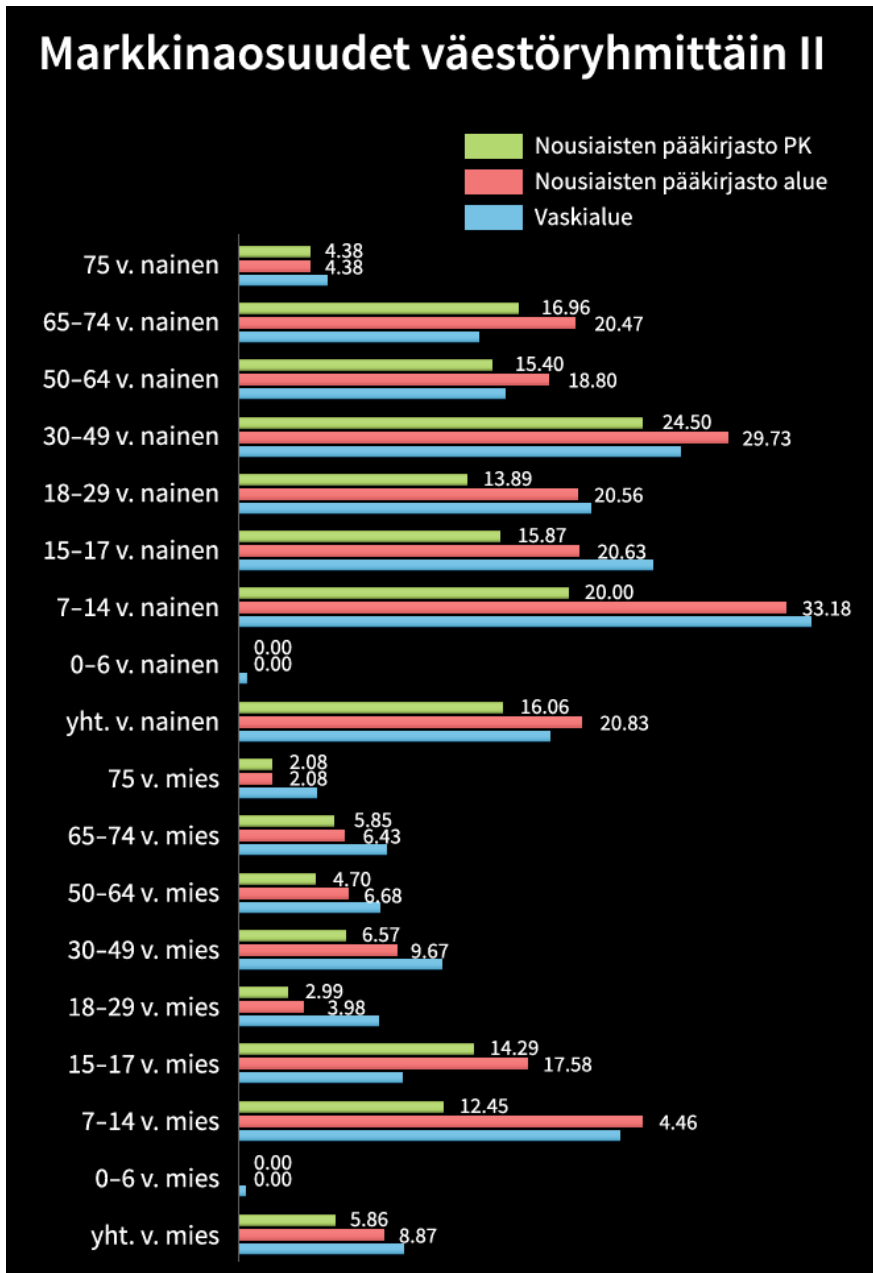

Kartta 3. Kirjaston tavoittamat ikäryhmät ja toisaalta ne, jotka etsivät palvelua myös muualta.

Nousiaisten kirjasto

Kartta 4. Lainamatkojen lukumäärä karttaruudittain.

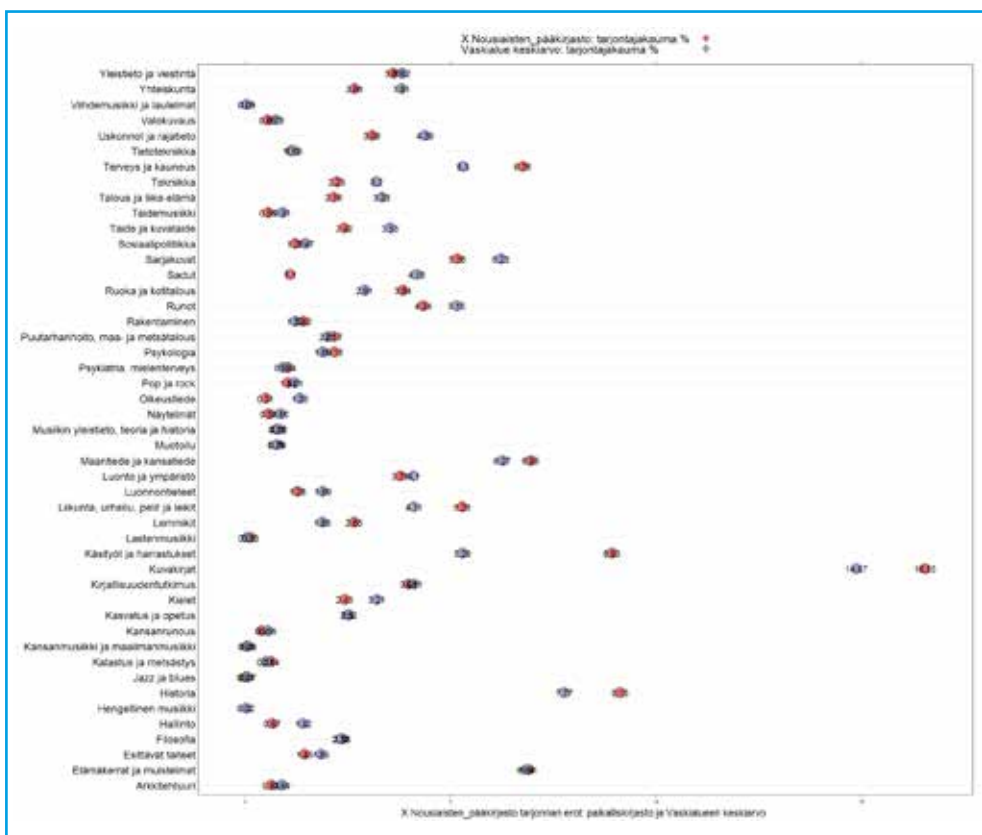

Kuva 3. Väestön eri ikäryhmien aktiivisuus paikalliskirjastossa.

Kuva 3 kertoo oman kirjaston vaikutusalueen väestöryhmien aktiivisuudesta suhteessa alueen ikäryhmän kokoon. Vihreä pylväs kertoo Nousiaisten pääkirjaston vaikutusalueelta omaan kirjastoon asioineen lainaajajoukon ikäryhmittäiset markkinaosuudet. Punainen pylväs kertoo Nousiaisten pääkirjaston vaikutusalueelta mihin tahansa verkoston kirjastoon suunnanneen lainaajajoukon ikäryhmittäiset markkinaosuudet. Sininen pylväs kertoo koko Vaski-alueen ikäryhmittäiset markkinaosuudet. Pylväitä vertailemalla voi päätellä, mitkä väestöryhmät omalla vaikutusalueella ovat aktiivisia paikallisen kirjaston ja kirjastoverkoston lainapalveluiden käyttäjiä ja mitkä väestöryhmät ovat passiivisia.

Nousiaisten pääkirjasto näyttää tavoittavan erityisen hyvin 15–17-vuotiaita nuoria miehiä sekä 65–74-vuotiaita naisia. Muut ikäryhmät etsivät enemmän tai vähemmän palveluja myös muista Vaski-alueen kirjastoista.

Projektimme ensisijaisena tavoitteena oli antaa työkaluja kokoelmatyön avuksi. Niinpä kartoitimme vielä aihepiireittäin kunkin kirjaston kokoelma-

Kuva 4. Aineistolajien tarjonta Nousiaisten kirjastossa suhteessa Vaski-alueen keskiarvoon.

tarjonnan suhteessa Vaski-kirjastojen keskimääräiseen tarjontaan. Ovatko kirjastot kenties profiloituneet jollakin tavoin tai näkykö yhteisiä trendejä kokoelman muodostamisessa?

Sitten tutkimme kunkin kirjaston kokoelmatarjontaa suhteessa sen kysyntään – eli siihen, mitä aineistoja vaikutusalueen ihmisillä on lainassa. Vertailemalla ikäryhmittäisiä kiinnostuksen kohteita kirjaston tarjoaman aineiston painopisteisiin ja kysynnän korostumiin voimme pohtia, mihin suuntaan kokoelmia tulisi kehittää.

Nousiaisten pääkirjaston osalta näyttää, että siellä on tarjolla keskimääräistä enemmän liikuntaa ja urheilua sekä kädentaitoja käsittelevää aineistoa. Sarjakuvien ja rockin tarjonta ja kysyntä näyttäisivät olevan tasapainossa, matkailualan kirjallisuutta on hyvin tarjolla mutta käsityö- ja urheilukirjallisuuden kysyntä on suurempaa kuin tarjonta. Löytyisikö tästä selitys siihen, miksi kirjasto on kourkuttanut nuoria miehiä ja iäkkäitä naisia?

Mietittäväksi jää myös, kannattaako kirjaston panostaa jo saavutettujen ryhmien tarpeisiin vai kenties kehittää niiden aihe ryhmien tarjontaa, joita nyt haetaan enimmäkseen muista kirjastoista.

Voimme huomata, että tieto lisää tuskaa: valmiiden vastausten sijaan saamme uusia kysymyksiä pohdittavaksi. Olennainen kysymys onkin, miten lisätä kokonaisuutena kirjastopalveluiden käyttöä ja mikä on yksittäisen kirjaston mahdollisuus vaikuttaa kokoelmallaan aktiivisuuden kasvuun. Kirjastopalveluita kehitetään joka tapauksessa koko ajan, ja nyt luotu tarkastelutapa mahdollistaa tehtyjen päätösten tuloksellisuuden seurannan.

Työpajat jatkavat kehitystyötä

Olemme siis tehneet otannan tietokannasta puolivuositain ja saaneet niiden perusteella Gispositiolta aina uudet raportit. Olemme tallentaneet ne Vaski-ekstranettiin projektin omalle sivulle kaikkien käyttöön.

Aina raporttien valmistuttua olemme kokoontuneet pohtimaan niitä yhdessä eritasoisissa työpajoissa – milloin kokoelmatyötä tekevien kesken, milloin kirjastotoiminnasta vastaavien. Aluksi mietimme paljon, mihin kysymyksiin ylimalkaan voi etsiä vastauksia näillä uusilla työkaluilla, ja muokkasimme esimerkiksi HelMetin käyttämän aihepiirijaon enemmän omia tarpeitamme vastaavaksi.

Työpajoissa on keskusteltu raporttien taustoista ja tulkinnoista, tarkennettu datan käsittelytapoja, etsitty keinoja kirjaston vaikuttavuuden esittämiseen ja löydetty uusia kysymyksenasetteluja analyysien kohteeksi.

Vaski-verkoston tarkastelua

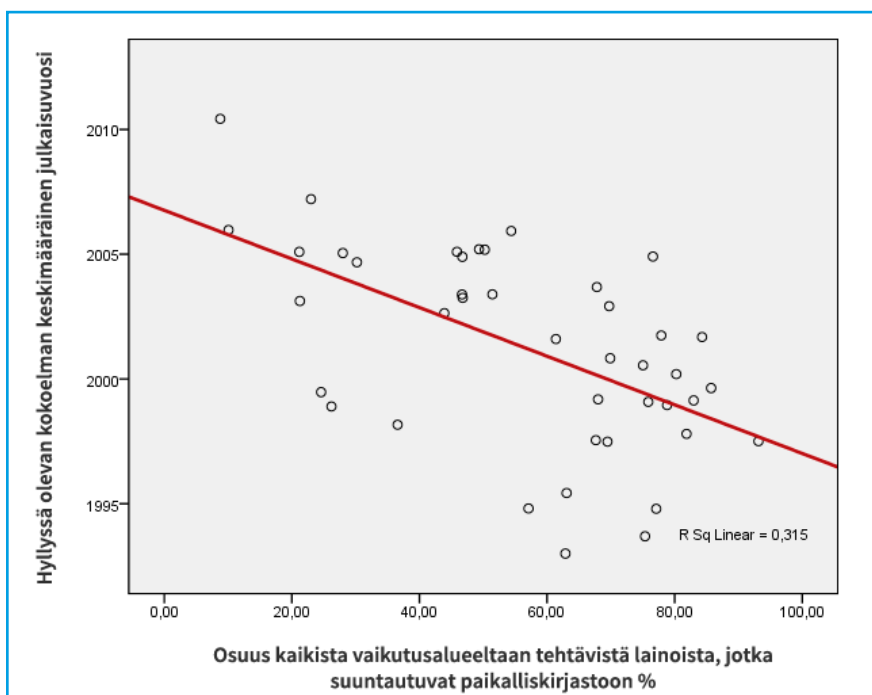
Tilastotyökalua voidaan hyödyntää myös koko kirjastoverkoston tutkimisessa. Kirjastojen paikallista vahvuutta koko Vaski-verkoston alueella voidaan tarkastella teemakarttana. Se esittää värisymbolilla sen, kuinka suuri osuus lainoista kunkin kirjaston ensisijaisella vaikutusalueella suuntautuu paikalliseen kirjastoon. Luku kuvaa paikalliskirjaston vetovoiman vahvuutta omalla alueellaan. Kartasta 5 havaitaan, että paikallisen vahvuuden erot ovat suuria, alle 10 prosentista yli 90 prosenttiin.

Kuva 7 havainnollistaa kokoelman iän (julkaisuvuosi) suhdetta siihen, kuinka suuri osa lainoista suuntautuu paikalliseen kirjastoon. Aineisto kertoo kunkin kirjaston hyllyssä olevan kokoelman keskimääräisen julkaisuvuoden.

Trendi on selvä: Mitä vanhemmasta aineistosta on kyse, sitä paremmin paikallinen kirjasto kykenee palvelemaan. Mitä tuorempi tai ohuempi kokoelma, sitä enemmän asiointivirrat menevät jonnekin muualle kuin paikalliseen kirjastoon.

Kartta 5. Kirjastojen ensisijainen vaikutusalue ja paikallinen vetovoima.

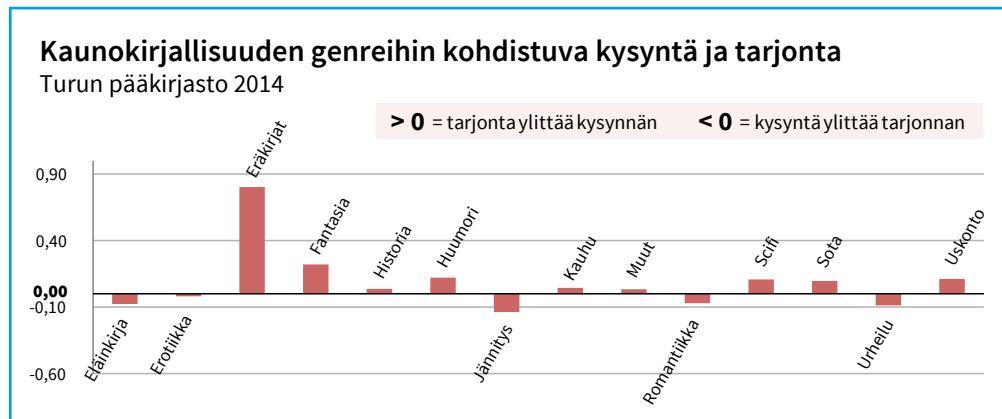
Kuva 7. Aineiston julkaisu vuosi suhteutettuna paikalliskirjaston lainausmääriin.

Kaunokirjallisuuden genret

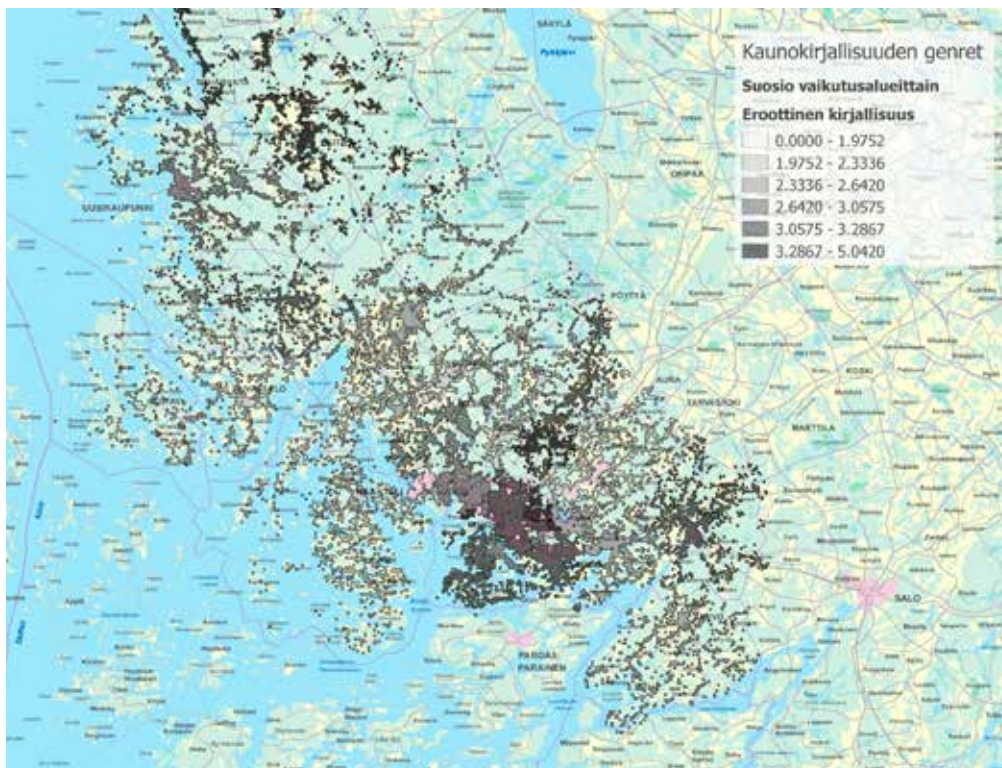
Kaunokirjallisuutta on tilastoissa tarkasteltu yhtenä suurena kokonaisuutena, kun tietokirjallisuuden käyttöä on voitu tutkia yksittäisen luokan tarkkuudella. Eräässä työpajassa nousi esiin ajatus, että voisimme analysoida kaunokirjallisuuden käyttöä tarkemmin Suomen kirjastoseuran fiktioyryhmän tekemän luokittelun pohjalta. Genret eivät ole systemaattisesti käytössä Vaski-kirjastoissa eikä niitä ole systemaattisesti tietokannassa. Suomen- ja ruotsinkielinen kaunokirjallisuus on kuitenkin asiasanoitettu kattavasti vuodesta 2000 lähtien, joten määrittelimme genret niiden avulla.

Kuvassa 8 on esimerkkinä genreihin kohdistuva kysyntä ja tarjonta Turun pääkirjastossa syksyn 2014 otannan perusteella. Nollan alapuolella kysyntä on tarjontaa suurempi. Katso kuva 8 seuraavalta sivulta.

Asiaa voidaan tietenkin esitellä myös mediaystävällisemmässä muodossa – seuraavalla sivulla olevassa kartassa 10 on kuvattu eroottisen kaunokirjallisuuden suhteellinen suosio Vaski-alueella.

Kuva 8. Kaunogenreihin kohdistuva kysyntä ja tarjonta Turun pääkirjastossa syksyllä 2014.

Kartta 10. Eroottisen kaunokirjallisuuden suosio Vaski-alueilla.

Aineistokuljetukset kirjastojen välillä

Vaski-kirjastoilla on yksi ja yhteinen varausjono, ja aineistoja kulkee alueella ristiin rastiin merkittäviä määriä. Halusimme selvittää, mitä kuljetetaan, mistä ja minne, jotta voisimme pohtia Vaski-kirjastojen kokoelmia kokonaisuutena. Olisiko taloudellisempaa hankkia paljon kuljetuksessa olevaa aineistoa lisää sinne, missä on kysyntää? Jätimme uutuudet, parin vuoden ikäisen aineiston, analyysin ulkopuolelle, koska niitä varataan uutuutensa vuoksi.

Kävi esimerkiksi ilmi, että Raisiosta kuljetetaan Turkuun runsaasti yhteiskunnallista ja filosofista kirjallisuutta ja Turusta puolestaan Raisioon kuvakirjoja ja romaaneja. Kuinka yksioikoisesti ja voimallisesti uskaltaisimme alkaa muuttaa hankintamääriä näillä aihealueilla? Katso kuvat 9–11 sivuilta 104–105.

Muunkielisten aineistojen käyttö

Yhdeksi mielenkiinnon kohteeksi nousi muun kuin suomenkielisen aineiston käyttäjät ja kokoelmat. Esimerkkinä on Nummen kirjaston ruotsinkielinen kokoelma. Nummi on Turun suurin lähikirjasto ja Vaskin neljänneksi suurin kirjasto kaiken kaikkiaan.

Yllättäen kävi ilmi, että Nummen vaikutusalueen lainaajilla on enemmän ruotsinkielistä aineistoa lainassa kuin kirjastolla on kokoelmissaan.

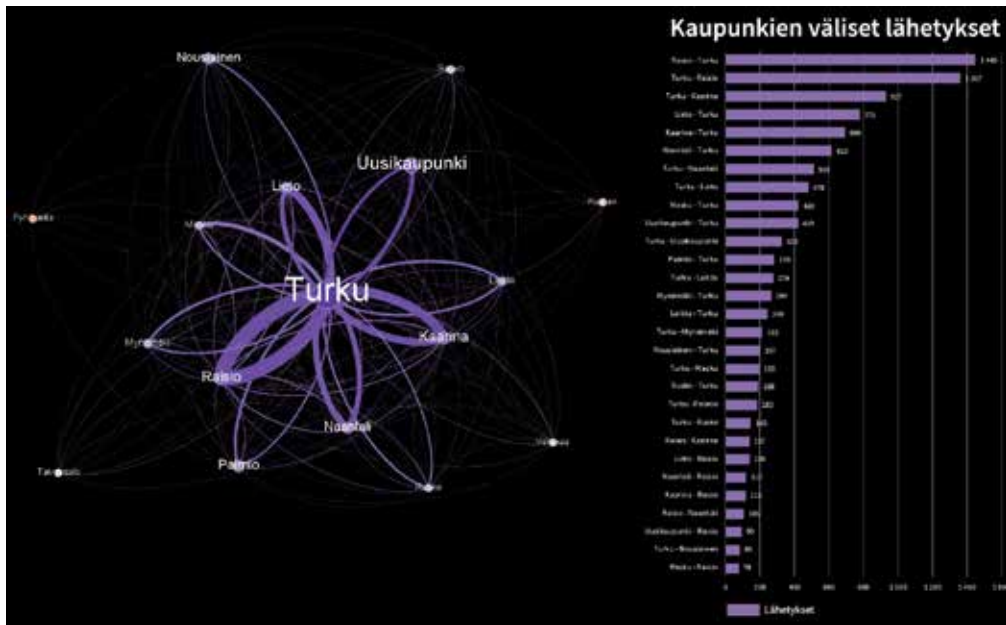
Näistä suuren osan asiakkaat ovat itse hakeneet muista kirjastoista, mutta suuri osa on myös varattu ja toimitettu kuljetuksina. On tärkeää mainita, että Nummi on opiskelijoiden suosima kirjasto, joka sijaitsee suhteellisen lähellä Turun pääkirjastoa. Valtaosa ruotsinkielisestä aineistosta oli myös peräisin sieltä. Katso kartat 11–13 sivuilta 106–107.

Tilastotyökalun hyödyntämistä jatketaan

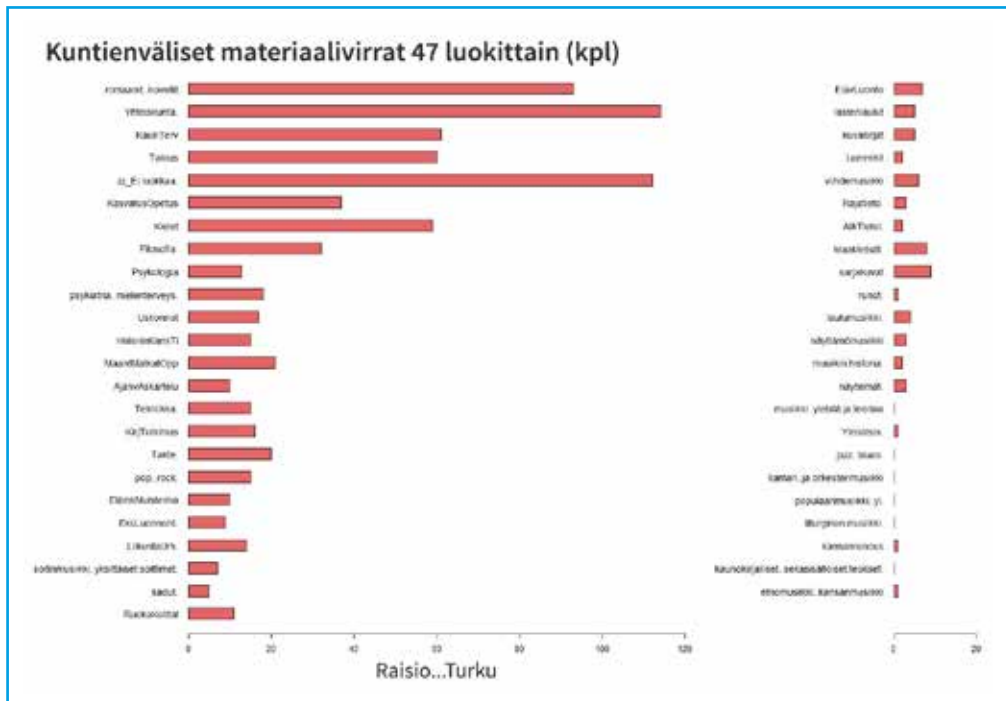
Tänä vuonna väestökartta-aineistot on siirretty Kirjastot.fi-palvelimelle omaan portaaliin, jonka kautta ne ovat kätevästi kirjastojen käytettävissä. Ikäkausiryhmittäiset kiinnostet ja kirjastokohtaiset kysynnän ja tarjonnan raportit toimitetaan edelleen erikseen. Raportointipalvelua käsitellään tarkemmin tässä julkaisussa Erkki Lounasvuoren ja Matti Sarmelan artikkelissa.

Sivustoon on myös lisätty kolme vaikuttavuusmittaria:

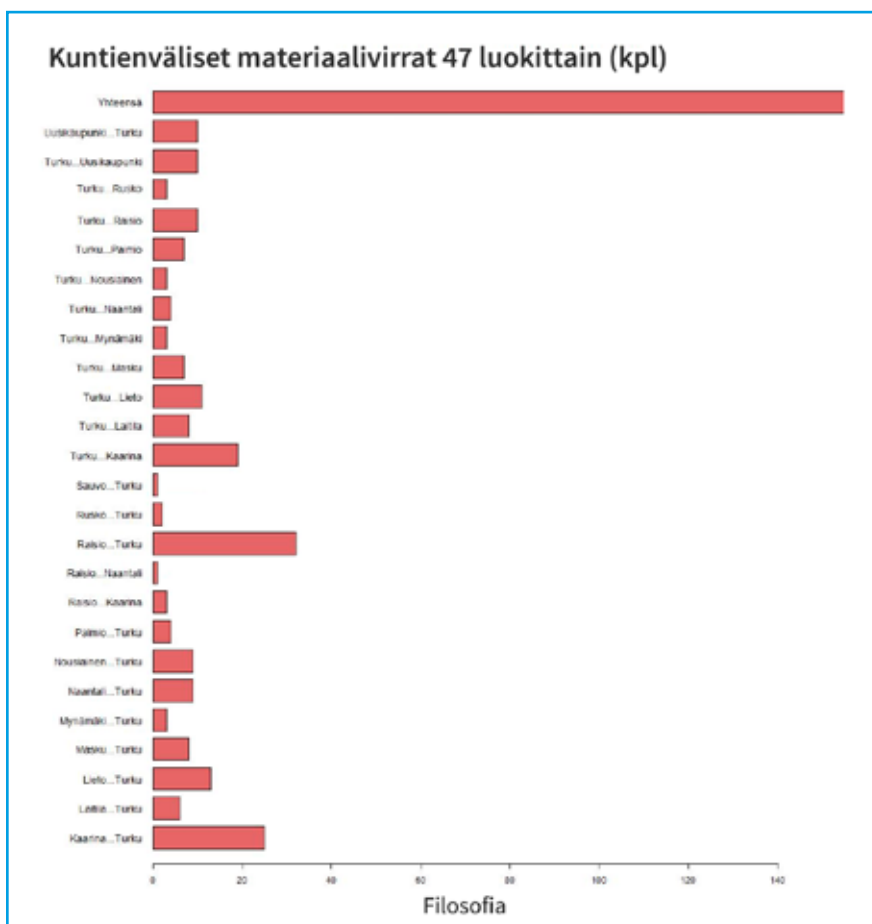
- markkinaosuus: miten hyvin paikallinen väestö on aktivoitunut kirjastopalvelujen käyttäjäksi
- paikallinen vahvuus: miten iso osa kirjaston käytöstä kohdistuu paikalliseen kirjastoon
- kiertonopeusmittari: miten iso osa kirjaston aineistosta oli otantahetkellä lainassa.

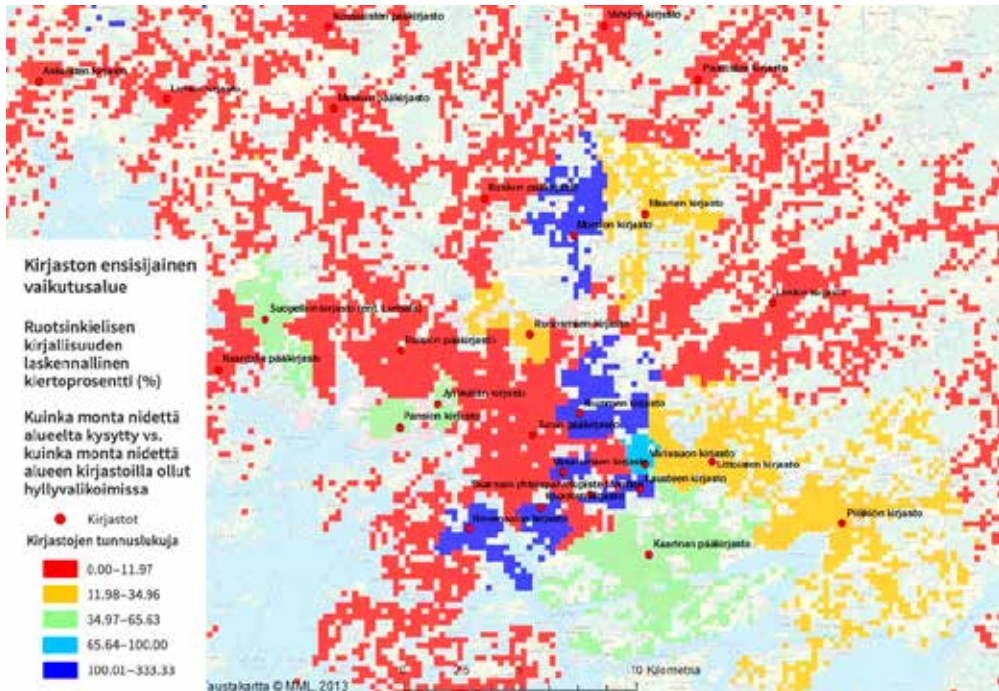
Kuva 9. Kaupunkien väliset lähetyksmäärät Vaski-alueilla.

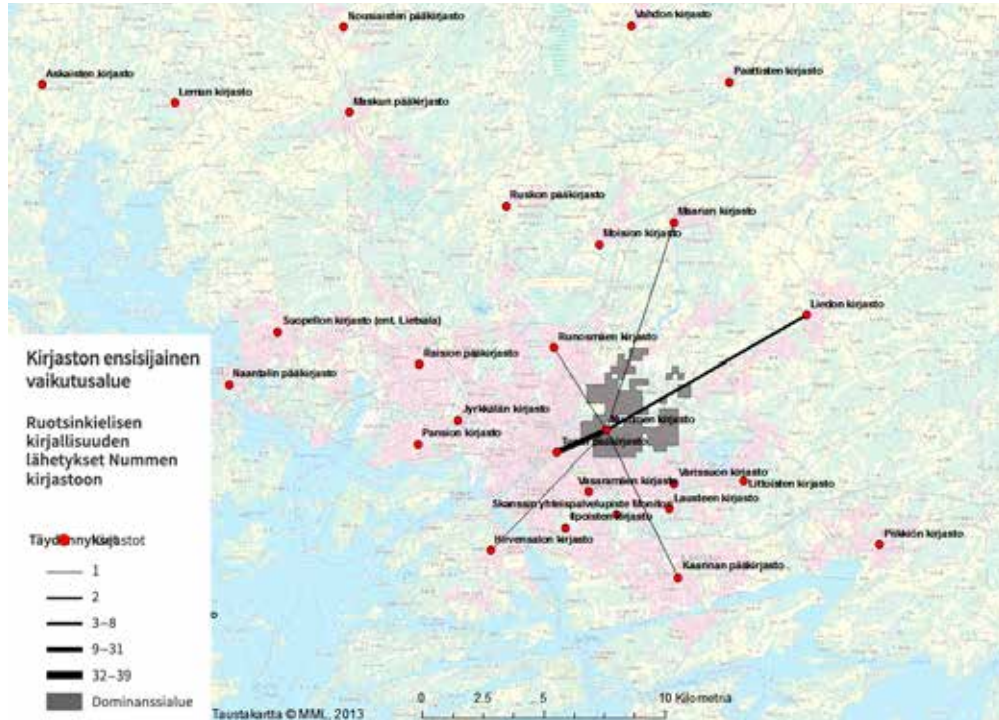
Kuva 10. Kuljetukset Raisiosta Turkuun aihealueittain.

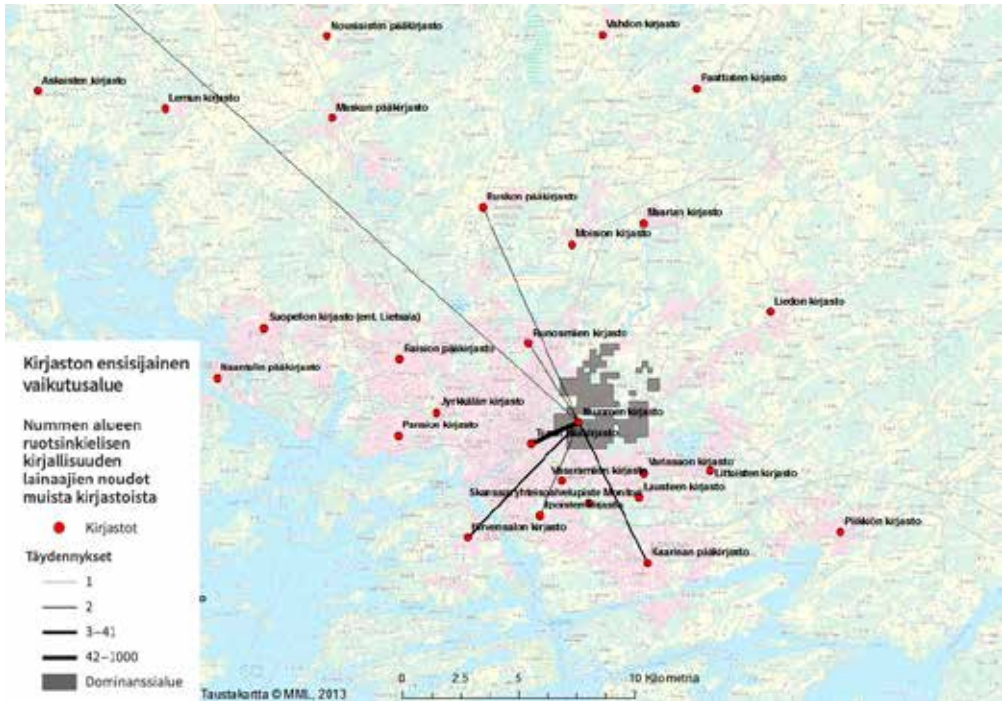
Kuva 11. Filosofisen aineiston kuljetukset kunnasta toiseen.

Kartta 11. Nummen ruotsinkieliset lainat suhteessa Nummen kirjaston ruotsinkieliseen kokoelmaan.

Kartta 12. Ruotsinkielisen kirjallisuuden lähetykset Nummen kirjastoon.

Kartta 13. Nummen ruotsinkielisen kirjallisuuden lainaajien noudot muista kirjastoista.

Vuonna 2016 Vaskissa paneudutaan muun muassa kirjaston kehityksen ja muutoksen visualisoimiseen aikajanalla. Helmetin piirissä tutkaillaan tarkemmin kellutuksen eli kirjastokohtaisista kokoelmista luopumisen vaikutuksia kirjastojen toimintaan ja aineistojen liikkumiseen.

Vaskissa uusi tilastosovellus on otettu käytännön työkaluksi eritoten kokoelmatyössä. Jatkossa sovellamme sitä enenevässä määrin myös johtamisen, suunnittelun ja viestinnän apuneuvona.

Jaani Lahtinen
 tutkija, Gispositio Oy

Jouni Juntumaa
 erikoissuunnittelija, Helsingin kaupunginkirjasto

Kalle Varila
 palvelupäällikkö, Turun kirjasto

Sadesäällä perheiden satupiknik siirretään Apilan lukuportaikkoon.

10 "Mahtava kirjasto!"

Seinäjoen kirjaston uudisosa Apila kutkuttaa lasten ja nuorten mielikuvitusta ja kutsuu käyttäjiä osallistumaan kirjaston toimintaan. Seinäjoella pidetään myös huolta lasten lukuinnosta.

Suomessa kaikki osaavat lukea sujuvasti ja ymmärtävät lukemaansa. Ei pidä paikkaansa. Nuorten asenne lukemiseen on käynyt yhä kielteisemmäksi. Taso on edelleen hyvä, mutta se laskee. Ero poikien ja tyttöjen lukutaidossa on suurempi kuin missään muussa OECD-maassa ja kasvaa koko ajan. Suomalaisia poikia uhkaa syrjäytyminen lukutaidosta puhuttaessa. Sama sukupuolten ero on havaittavissa maahanmuuttajien keskuudessa.

Lukutaito on kuitenkin ihmisen perusvalmius, jota tarvitaan läpi elämän. Se vaikuttaa opinnoissa ja arjessa pärjäämiseen ja antaa edellytykset hyvään elämään. Lukuharrastuksen ja sitä kautta myös lukutaidon tukeminen onkin kirjaston perustehtävä, jota emme saa unohtaa. Siksi se onkin kirjattu Seinäjoen kaupunginkirjaston toiminta-ajatukseen.

”Kaupunginkirjasto-maakuntakirjasto edistää vaikutusalueellaan yksilöiden tiedollisia ja sivistyksellisiä perusoikeuksia. Kirjasto tarjoaa myös virkistystä ja elämyksiä sekä tukee erityisesti kaikenikäisten lukuharrastusta ja mediataitoja.”

Lukemisesta pitää tehdä houkuttelevaa. Kirjaston tiloillaan ja toiminnoillaan täytyy houkutellessa lapsia, aikuisia ja vanhuksia kirjallisuuden ja lukemisen ääreen. Tämä ajatus mielessämme uudistimme Seinäjoen pääkirjaston.

”Upeaa, että Apila on suunniteltu käyttäjää ajatellen, niin isoja kuin pieniä.”

Seinäjoen pääkirjasto, 1965 valmistunut Alvar Aallon suunnittelema rakennus, oli jäänyt kirjastotoiminnan kannalta pieneksi jo vuosikymmeniä sitten. Kun Seinäjoen pääkirjaston laajennusosaa Apilaa alettiin suunnitella vuonna 2008, sain olla hankkeessa mukana alusta asti.

Yritimme miettiä tulevaisuuden kirjaston toimintaa ja tarpeita, pohdimme työprosesseja ja logistiikkaa, ergonomiaa, turvallisuutta ja viihtyisyyttä. Esteettiset seikat jätettiin pääsääntöisesti arkkitehtien huoleksi. Apilan suunnitteli JKMM-arkkitehdit, pääarkkitehtinä Asmo Jaaksi, projektiarkkitehteina Teemu Toivio ja Aaro Martikainen sekä sisustusarkkitehtinä Päivi Meuronen. Apilan valmistuttua vanha pääkirjasto remontoitiin ja entistettiin sekä avattiin yleisölle keväällä 2015. Peruskorjauksen suunnitteli Arkkitehdit Mustonen Oy. Apilassa neliöitä on 3 500, Aallossa noin 1 600.

Vanhustenviikon kirjabingo keräsi monenikäisiä osallistujia.

Kun Apila valmistui ja avattiin yleisölle elokuussa 2012, suosio oli valtava. 300–400 päivittäisen kävijän määrästä hyppäsimme yhtäkkiä päiviin, jolloin kirjastossa kävi yli 2 000 asiakasta. Myös lainausten määrä lisääntyi. Uuden pääkirjaston valmistuminen kasvatti lainoja 40 prosenttia. Oli hienoa huomata, että kun kirjastotilasta tehtiin houkutteleva, tilava, sunnuntaiaukiolojen myötä entistä saavutettavampi sekä moniin tarpeisiin vastaava, lisäsi se myös ihmisten lukuharrastusta. Kokoelmia ei uuden rakennuksen myötä kasvatettu, vaan päinvastoin karsittiin.

“Tää Apilan lastenosasto on aivan kamala, kun eihän täältä saa lapsia pois millään.”

Erityisesti perheiden kirjastonkäyttö lisääntyi ja muuttui Apilan myötä. Aiemmin kirjastossa lähinnä piipahdettiin. Apilan lastenosasto Piilomaa on sen vuoksi suunniteltu lukemiseen, oleiluun ja leikkiin kutsuvaksi. Lähtökohtamme oli, että halusimme osastolla kunnioittaa jotain kotimaista lastenkirjalliskokoa. Keskusteluissa esiin nousi Lea Pennasen Piilomaan pikku aasi. Se oli ilmestymisensä aikaan poikkeuksellinen kirja. 1960-luvun lopussa lastenkirjat olivat pääasiassa arkirealistisia ja niiden tarkoitus oli ennen kaikkea kasvattaa. Mielikuvituksen riemua, jännittävää seikkailua ja hyvän ja pahan taistelua pursuava Piilomaan pikku aasi oli ilmestyessään radikaali poikkeus. Kirjailija Lea Pennasen luvalla nimesimme lastenosaston Piilomaaksi ja annoimme kirjan arkkitehdeille luettavaksi.

Arkkitehtuurin ja sadun törmäys oli hedelmällinen. Lastenosastoltamme, kirjatalojen sisältä, löytyy nyt pikku aasin seikkailun tapahtumapaikkoja. Voidakseen nauttia Piilomaasta asiakkaiden ei kuitenkaan tarvitse tuntea kirjan tarinaa, mutta se antaa lisäviehätystä kirjastokäyntiin. Erillinen satuhuone, pitkä sohva erikorkuisine istumapaikkoineen ja hyllyjen vitriinit tuovat lastenosastolle lisäviihtyisyyttä, jonka ansioista perheet viettävät kirjastossa pitkiäkin aikoja. Isät ja äidit lapsineen ja isovanhemmat lapsenlapsineen saapuvat yhdessä tarinoiden, lorujen ja laulujen ääreen. Ja melkein joka ilta kello seitsemän joku nyhkyttää, kun on lähdeävä kirjastosta kotiin.

“Makeita juttuja, lukuluolat ja kaikki!”

Aikaisemmin nuorten aineistot sijaitsivat lasten- ja nuortenosastolla. Kysyimme nuorten toiveita ja tutustuimme vastaaviin maailmalla tehtyihin kyselyihin. Päätimme taustatyön perusteella, että nuoret tarvitsevat oman osaston. Apilassa se sijoitettiin musiikin ja elokuvien kanssa samaan tilaan, alakertaan. Osasto sijaitsee maan tason alapuolella, yhdystilassa, joka johtaa Apilasta Aallon kirjastoon.

Apilan lastenosasto kirjataloineen kutsuu viihtymään ja lukemaan.

Aikaisemmin kirjastossa kävi joitakin nuoria, jotka lukivat paljon. He piihahtivat hakemaan lukemista, mutta eivät jääneet viettämään aikaa kirjastoon. Nykyään kirjastossa oleileva nuori ei ole harvinainen näky. Päinvastoin, he ovat valloittaneet osastonsa ja viihtyvät kirjastossa.

Apilan nuortenosastoa elävöittävät lukukolot. Erimuotoiset ja -väriset tekstiilimatolla päällystetyt lukukolot kutsuvat sisäänsä. Iltapäivisin koulujen loppuminen näkyy juuri lukukolojen asuttamisena. Lukukolossa on hyvä paitsi lukea ja tehdä läksyjä, myös pelailta lautapelejä tai vain viettää aikaa kaverien kanssa.

Seinäjoen pääkirjaston nuorille suunnattu toiminta ja nuorten osallistuminen on monipuolista. Kouluyhteistyö sisältää niin vinkkausta eli kiinnostavien teosten esittelyä ja suosittelua, tiedonhallintataitojen opastusta kuin mediakasvatustakin sekä vaikkapa vanhempainilloissa vierailua. Lisäksi nuoret osallistuvat vapaa-ajallaan kirjaston tapahtumien tuottamiseen, kuten cosplay-tapahtuman ja -näyttelyn tekemiseen syksyllä 2015. Nuoret myös pyörittävät kirjaston teatteritilassa omaehtoista näytelmä-improvisaatiokerhoa. Yhteistyö kaupungin nuorisopalvelujen kanssa on lisääntynyt monikäyttöisten tilojen myötä. Nuorten hyvinvointi on sekä kirjaston että nuorisopalvelujen yhteinen missio.

”Kiitos, että sain pitää näyttelyn.”

Erityisesti Apilan, mutta myös Aallon kirjastotalon remontissa pyrittiin huomioimaan asiakastoiveet ja asiakkaiden osallistaminen palvelujen tuottamiseen. Palautteen ja toiveiden systemaattisen keräämisen lisäksi teetimme opinnäytetyö Seinäjoen ammattikorkeakoulussa nuorten toiveista uutta kirjastoa kohtaan. Lisäksi luimme tutkimuksia ja artikkeleita kirjastosuunnittelusta maailmalla ja järjestimme keskustelutilaisuuksia eri asiakasryhmien kanssa.

Osallistamisen sijasta pidän kuitenkin enemmän sanasta yhteistyö, sillä sen pohjalle rakentuu paljon. Apilassa on kaksi näyttelytilaa asiakkaiden omille näyttelyille, ja tilat ovat jatkuvasti varattuina. Aallon kirjastotaloon valmistui kolmas näyttelytila, Kässärin Galleria, johon näyttelyjä tuotetaan pääasiassa yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Erityisesti yhteistyötä tehdään kaupungin kulttuuripalvelujen ja maakuntamuseon kanssa.

Apilan myötä kirjaston tapahtumien määrä suorastaan räjähti. Konsepti toimivaan yhteistyöhön tapahtumajärjestelyissä on ollut yksinkertainen. Kirjaston toiminta-ajatuksen mukaisesti, asiakkaille ilmaisiin tapahtumiin tarjoamme tilat ja markkinointiapua ilmaiseksi. Tarjonta on monipuolista: Yliopistokeskuksen tiedeluennot, yhdistysten avoimet elokuvaillat, lasten yliopiston luennot, erilaiset konsertit, eriaiheiset esitelmät ja jopa väitöstilaisuudet ovat löytäneet tiensä kirjastoon. Uskallan jopa väittää, että osaa näistä tilaisuuksista ei olisi ilman kirjastoa ja sen tarjoamia mahdollisuuksia järjestetty lainkaan. Hyllyjen välissä ja Apilan kuuluisissa kiikkutuoleissa tapahtuu myös spontaaneja kohtaamisia. Siellä pidetään palaverreja, tavataan tuttuja ja keskustellaan ventovieraiden kanssa. Tila kannustaa yhteisöllisyyteen.

Aallon kirjastotalon remontin valmistuminen lisäsi entisestään yhteistyön mahdollisuuksia. Pienessä teatteritila Studiassa on entistä helpompi järjestää elokuvanäytöksiä, teatteritaiteen pienimpien oppilaiden ryhmät harjoittelevat siellä ja paikallinen 4H-yhdistys pitää Harry Potter -kuuntelupiiriä. Erityisen yllpeitä olemme soittotila Pommarista. Vanha väestönsuoja on saanut olla monena, menneinä vuosina jopa henkilökunnan tupakkahuoneena. Nyt se raivattiin romuista ja remontoitiin äänieristetyksi soittotilaksi, jonne hankittiin runsaasti soittimia. Yhteistyö paikallisen lastenkulttuurikeskus Louhimon kanssa on ollut loistavaa, ja monenikäiset ovat saaneet opastusta niin kitaroiden kuin äänentoistolaitteistojen käyttöön. Opastusten ulkopuolella soittotila instrumentteineen on asiakkaiden itsenäisesti käytettävissä ilmaiseksi.

”Lukusujuvuus, lukunopeus ja lukutaito ovat kehittyneet paljon!”

Kirjasto toimii kuntalaisten hyväksi myös kirjastojen ulkopuolella. Seinäjoki on kunnostautunut erityisesti lasten ja nuorten lukemis- ja mediakasvatus-

hankkeissa. Kirjasto on tehnyt systemaattisesti, kattavasti ja työllistävästi yhteistyötä peruskoulujen ja varhaiskasvatuksen kanssa.

”Lukusia kerhoja Etelä-Pohjanmaalle” on viime vuosien hankkeista mittavin. Se kattoi lähes kaikki maakunnan kunnat. Kohderyhmänä olivat tois- ja kolmasluokkalaiset lapset, jotka tarvitsevat erityistä tukea lukemaan oppimisessa. Kirjaston toiminta kohdistuu usein niihin, jotka jo ennestään lukevat hyvin. Tutkimusten mukaan kuitenkin juuri he, joilla on lukivaikeuksia, hyötyisivät lukemisen harrastamisesta. Ongelmallista on se, että he, joille lukeminen on vaikeaa, eivät yleensä sitä harrasta.

Ajattelimme, että erityinen tilanne vaatii erityisiä toimenpiteitä ja pitkäjänteistä, toistuvaa toimintaa. Haimme hankerahaa ELY-keskukselta ja perusimme 17 heikoille lukijoille kohdennettua lukukerhoa. Kerhot kokoontuivat lukuvuoden ajan kerran viikossa. Hanketta veti osa-aikainen kerhokoordinaattori, joka myös koosti hankkeen jälkeen menetelmäoppaan lukukerhon pitämisestä. Hankkeen tavoitteena oli, että koordinaattorin kouluttamat kerhonvetäjät vievät lukukerhosanomaa eteenpäin ja että kerhoja jatketaan myöhemmin koulujen omalla kerhorahoituksella. Monissa kunnissa näin on tapahtunutkin. Seinäjoella kerhot jatkuvat koulun omana, kirjaston tukemana toimintana.

Palautteet lukukerhoista olivat rohkaisevia. Vaikka meillä ei ole esittää tutkimuksellista näyttöä kerhojen vaikutuksesta esimerkiksi lukusujuvuuteen, oli se monissa palautteissa mainittu. Kerhojen tärkein tavoite oli positiivisen asenteen luominen lukemista kohtaan, ja kerhonvetäjien mielestä kerholaisten asenteissa todella tapahtui muutoksia lukuvuoden mittaan. Hankkeen materiaalit ovat jaossa ja toivottavasti helposti käyttöönotettavissa Opinkirjon verkkosivuilla. Painettua Kerhosta lukukipinä -menetelmäopasta on pyynnöstä lähetetty ympäri Suomea. Tukemalla heikosti lukevien lasten lukuharrastusta esimerkiksi kerhotoiminnan avulla yhdessä koulujen kanssa ollaan kirjastotyön tärkeässä ytimessä, jossa ovat sekä lukutaito että tasa-arvo.

”Här var vi! Första stoppet i Finland, bara fantastisk.”

Apila-kirjasto edustaa modernia, korkeatasoista arkkitehtuuria. Se myös sijaitsee arkkitehtonisesti kansainvälisesti merkittävän Aalto-keskuksen vieressä. Pääkirjaston kokonaisuudessa on onnistuneesti yhdistetty laajennusosa tarkasti suojeltuun rakennukseen. Ei ihme, että turisteja ympäri maailmaa riittää. Olemme ottaneet vastaan ja opastaneet kirjastolaisten ryhmiä niin Kanadasta, USA:sta kuin Australiastakin, monista Euroopan maista puhumattakaan. Vieraskirjaa lukemalla huomaa, että myös itsenäisiä kävijöitä on ollut ympäri maailmaa. Kirjastoihmisten lisäksi Aallon ja Apilan kokonaisuus kiinnostaa myös arkkitehtuurin ystäviä. Olisikin mielenkiintoista tutkia Aalto-keskuksen ja Apilan merkitystä alueen matkailulle – ja sitä kautta alueen yrittäjille.

Kun seinäjokisille tulee vieraita joko ulkomailta tai muualta Suomesta, he tuovat vieraansa tutustumaan kirjastoon. Asiakaspalvelussa ei voi välttyä kuulemasta keuhuvia lauseita ja niistä välittyvää ylpeyttä, jolla paikalliset esittelevät omaa kirjastoaan. Apila on heidän mielestään kuin Eurooppa keskellä Seinäjokea, kuten eräs asiakas avajaispäivänä totesi. Myös TripAdvisor-matkailusivustolla matkailijat ovat itse määritelleet Seinäjoen mielenkiintoisimmaksi matkailukohteeksi kirjasto Apilan. ”Best place in Seinäjoki!”

Artikkelin sitaatit on poimittu asiakaspalautteista.

Mervi Heikkilä

Seinäjoen kirjastotoimenjohtaja

Kirjasto Apilan aikuistensalin katto nousee aina 12 metriin saakka. Iso, pohjoiseen avautuva ikkuna tuo luonnon ja Aalto-keskuksen lähelle.

11 Määrätietoisen kirjastokansan vaellus eteläsavolaisessa korvessa

Joroisten, Juvan ja Rantasalmen kunnissa kirjastotoimi on järjestetty yhteistyössä. Toenperän maalaiskirjasto toteuttaa perustehtävänsä asiakaslähtöisesti käyttäjien hyvinvointia edistään ja paikallista identiteettiä vaalien.

Turun yliopistossa ylikirjastonhoitajana toiminut Volter Kilpi kirjoitti aikanaan alaiselleen työtodistuksen, jossa luki: Neiti N. N. on osoittanut työssään olleensa valpas ja sitkeä. Nämä ovatkin verrattomia ominaisuuksia, jotta jaksaa sietää huonoa palkkausta ja jatkuvaa pilkantekoa.

Kommentti Kirjastot.fi-sivuston verkkokeskustelussa

Eräänä tavallisena työpäivänä Joroisten, Juvan ja Rantasalmen (JJR) kirjastonjohtajat ryhtyivät kirjastonjohtaja Päivi Lehmusvuoren aloitteesta valmistelemaan yhteistä kirjastostrategiaa. Tuloksena oli – strategia jos toinenkin.

JJR Aluekirjastostrategia 2005–2015 työstettiin vuosina 2005–2006, ja se hyväksyttiin kuntien lautakunnissa keväällä 2006. Toiminta-ajatuksena oli kustannustehokkaiden ja tasa-arvoisesti saatavien kirjastopalvelujen tuottaminen JJR-kunnissa.

Strategian tavoitteena oli yksi kirjasto, jolla on kolme kiinteää toimipistettä sekä yhteinen kirjastoauto, joka palvelee kahdessa vuorossa kolmen kunnan alueella. Toimipisteiden henkilökunta, kirjastojärjestelmä, hallinto ja hankinta olisivat yhteisiä. Henkilökunnan määrä olisi lähellä opetusministeriön asettamia vähimmäistavoitteita.

Jo ennen kaikkien kunnan toimialueiden JJR-palvelutuotannon alkamista vuonna 2008 kirjastotoimet ryhtyivät toimiin tavoitteiden saavuttamiseksi. Vuonna 2006 päätettiin, että henkilöstökoulutuksia järjestetään kolmesti vuodessa. Vuonna 2007 toteutettiin yhteinen tietokanta, yhteinen tietotekninen infrastruktuuri ja uusi yhteinen kirjastoauto Jasso Toenperä. Työnjako sovittiin kirjaston johtotiimissä vuonna 2007 ja vuonna 2008 perustettiin työttiimit ja henkilökunta siirtyi Joroisten kunnan palvelukseen. Samana vuonna Joroisissa ja Juvalla otettiin käyttöön lainausautomaatit.

Kuinkas sitten kävikään...

Kunnallisvaaleissa 2008 Joroisten valtuuston voimasuhteet muuttuivat ja valtaan tulivat ryhmät, jotka ajoivat eroa JJR-yhteistyöstä. Syntyi JJR-kuntien kirjastostrategia 2010–2012 ja toimintasuunnitelma 2013–2015, missä toiminta-ajatuksena oli taata kustannustehokkaat ja tasa-arvoisesti saatavat kirjaston peruspalvelut JJR-allianssikuntien asukkaille. Uusina asioina esitettiin, että kirjasto on myös kohtaamispaikka ja että kestävä kehityksen periaatteet huomioidaan kaikessa toiminnassa.

Poliittisen päätöksenteon paineissa visiota ja tavoitetta oli vaikeampi muotoilla. Strategiassa esitettiin kolme vaihtoehtoista visiota: JJR-kirjasto jatkaa, JJR-kirjasto jatkaa osana suurempaa seutukirjastoa tai JJR-kirjastoa hajoaa.

Toimenpiteissä vuosina 2010–2012 keskityttiin henkilöstön ja tiimityöskentelyn, senioripalvelujen, ekologisuuden, automaation, koulun ja kirjaston yhteistyön sekä kuntalaisten yhteisen tilan kehittämiseen. Päätöksen uudesta aineistotietokannasta ja mahdollisesti myös uudesta yhteistyön suunnasta ennakotiin syntyvän vuonna 2013.

JJR-ero sitten tulikin vuoden 2012 lopussa.

Kirjastohenkilöstö ilmoitti, että heidät saa eroon toisistaan vain moottorisahalla. Yhteisen kirjastoauto Jasso Toenperän kohtaloa myös pohdittiin. Joroinen olisi todennäköisesti saanut keskiosan.

Kirjaston johtotiimi sivistysjohtaja Sinikka Häyriselle kokouksessa

Kunnat eivät pilkkoneet kirjastokansaansa moottorisahalla

JJR-palvelutuotantoyhteistyö päättyi vuoden 2012 lopussa. Kirjastotoimi sai kuitenkin jatkaa yhteistä palvelutuotantoa Joroisten kunnan toimiessa tuottajakuntana. Joroinen solmi kahdenkeskiset palvelutuotantosopimukset Juvan ja Rantasalmen kuntien kanssa, ja vuoden 2013 alussa syntyi Toenperän kirjasto.

Eteläsavolaiset kirjastonjohtajat pohtivat yhdessä kirjastojen tulevaisuutta, ja näistä pohdinnoista syntyi Toenperän kirjaston toimintasuunnitelma vuoteen 2017. Sen tavoitteena on eteläsavolainen kirjastoasiakkuus. Eteläsavolaisella kirjastoasiakkuudella tarkoitetaan sitä, että kiinteämmällä yhteistyöllä Etelä-Savon kirjastojen asiakkaita voidaan palvella paremmin paikallisesti. Yhdessä kirjastot pystyvät turvaamaan kattavat fyysisten aineistojen kokoelmat ja logistiikkaa kehittämällä nämä aineistot saadaan tehokkaasti asiakkaiden käytettäväksi. Yhteinen verkkokirjasto mahdollistaa tehokkaan verkkoaineistojen käytön kaikille asiakkaille.

Toimenpiteet vuosina 2013–2017 ovat Etelä-Savon yhteinen kirjastojärjestelmä, yhteinen kokoelma ja logistiikka eli eteläsavolainen kirjastoasiakkuus.

Lisäksi Toenperän kirjaston tulisi kehittää kirjastopalvelujen laadun arvioinnin työkalu, joka toimisi myös ostosopimusten arvioinnin apuvälineenä.

Tähän mennessä tavoitteista on toteutumassa Etelä-Savon (ja Pohjois-Savon eteläosan) kirjastojen toteuttamana yhteinen avoimen lähdekoodin kirjastojärjestelmä. Se otetaan käyttöön hankkeeseen osallistuvissa kirjastoissa portaittain loppuvuoden 2015 aikana.

Korpitaipaleemme opetuksia

Kirjastoammattilaisten on osattava kertoa päättäjille, miten kirjastopalveluja pitää kehittää, mitä kehittäminen vaatii ja mitä seuraa ja kenelle, ellei kirjastoa kehitetä. Tietotulvan vuoksi jatkuva täsmätiedotus on välttämätöntä.

Kirsti Kekki: Menestystarina nimeltä kirjasto

Kirjastohenkilöstön on syytä olla tarkkana tavoitteita asettaessaan, sillä luottamushenkilöiden hyväksymät tavoitteet on usein helppo saavuttaa. Kirjastohenkilöstön ennakoiva, verkostomainen toimintatapa ja tiedon jakaminen nimittäin helpottavat taivalta kohti tavoitteita. Kannattaa hankkia tai kasvattaa kirjastoille myötäsukainen sivistysjohtaja ja luottamushenkilöstö. Kannattaa myös hankkiutua eroon kirjastonhoitajien pahimmista vioista: kiltteydestä ja nöyryydestä.

Luottamushenkilöiden kannattaa luottaa motivoituneisiin ja ennakoiviin kirjastoammattilaisiin kirjastopalvelujen toteuttamisessa. Tunnuslukuja kannattaa seurata, jottei matkaan satu vapaamatkustajia. Vapaamatkustajaksi voitaneen kutsua kuntaa, joka ei käytä aineiston hankintaan ja kirjastopalvelujen tuottamiseen suurin piirtein samaa summaa kuin muut palvelutuotantoon osallistuvat kunnat. Toenperän kirjaston tunnuslukuja on seurattu koko yhteisen taipaleen ajan:

Taulukko 1. Toenperän kirjaston tunnuslukuja verrattuna yleisten kirjastojen keskiarvoon.

	Keski-arvo Suomi	Joroinen			Juva			Rantasalmi		
		2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Kirjasto-käynnit/as.	9,29	8,36	8,34	9,12	12	11,32	11,39	12,55	12,76	12,09
Lainat/as.	16,76	15	15,89	13,58	18,7	17,59	18,32	18,81	19,42	17,67
Kirjasto-aineistokulut €/as.	6,90	9,39	10,51	9,92	11,1	11	10,94	10,54	9,81	8,97
Taloudellisuusluku	1,48	1,68	1,68	1,68	1,42	1,59	1,47	1,53	1,58	1,70

Taloudellisuusluku = (henkilöstökulut + kirjastoaineistokulut) / (fyysiset käynnit + kokonaislainaus)

Joroisten kirjaston asiakkaat ovat kokoontuneet kuulemaan yleisöluentoa.

Vertailukohtana on pidetty Suomen yleisten kirjastojen keskiarvoa samoissa tunnusluvuissa (tilastot.kirjastot.fi).

Palvelujen laatua on seurattu ja arvioitu kulloisenkin OKM:n antaman yleisten kirjastojen laatusuosituksen perusteella. Kirjastojen talousarviot on tuotteistettu eli kaikki palvelun tuottamiseen käytetyt eurot sisältyvät kirjaston tuotteen (aukiolotunti) hintaan.

Vaikuttavuus, panokset, laatu, tuloksellisuus

Kirjastonhoitaja: Arvoisa Toenperän kirjaston asiakas Matti, kuinka sinun mielestäsi pitäisi arvioida kirjastopalvelujen vaikuttavuutta?

Asiakas Matti: Minusta kirjastopalvelujen vaikuttavuutta tulisi arvioida suhteessa kuntalaisen psykofyysiseen kokonaishyvinvointiin.

Kirjastonhoitaja: ???!

Dialogi perustuu tositapahtumiin, asiakkaan nimi muutettu

Toenperän kirjaston toimintaa on arvioitu kuntien talousarvioissa ja kirjaston toimintasuunnitelmissa taloudellisten panosten ja suoritteiden näkökulmasta. Kuntatalouden säästöpainneiden vuoksi muissa yhteyksissä on tarkasteltu koelman, henkilöstön ja tilojen merkitystä kirjastopalvelujen laatuun. Yleensä lopputulema päätöksenteossa on ollut, että yhden osa-alueen panoksen ja laadun laskeminen vaikuttaa välittömästi kirjastopalveluiden laatuun kokonaisuudessaan. Siksi suuret leikkaukset on jätetty tekemättä.

Panos–tuotos-analyysi on tehty ainoastaan kirjastoautotoiminnan osalta säästötoimien uhatessa kesällä 2015. Kirjastonjohtaja Jenni Jorun selvityksen mukaan kirjastoauto Jasso Toenperän tuotos vuonna 2014 oli 713 prosenttia, kun tuotoslaskelma on puutteellinen, mutta kaikki menot on laskettu mukaan. Laskelma perustuu aineiston keskimääräiseen hankintahintaan, joka kerrotaan lainauskierrolla. Tuotoksesta vähennetään menot ja erotus jaetaan menoilla.

Vaikuttavuuden arviointia kuntatasolla ei Toenperällä ole tehty. Edellä esitetyn asiakkaan mielipiteen perusteella tehtävä saattaa ylittää keskiverron maalaiskirjaston resurssit. Asiakaslähtöisesti toimiva maalaiskirjasto vaikuttaa myönteisesti yhteisönsä sosiaaliseen yhteenkuuluvuuteen ja hyvinvointiin.

Kirjasto ehkäisee syrjäytymistä tarjoamalla ilmaisia verkkoyhteyden ja verkotyöasemia. Lisäksi kirjasto edistää lukutaitoa.

Koululaiset tutustuvat lukudiplomiin.

Yleiset kirjastot toimivat maaseutumaisissa kunnissa paikallisen identiteetin ylläpitäjinä ja lähes ainoina paikallisen tiedon ja kulttuurin tallentajina. Maalaiskirjastotkin ovat osaltaan vaikuttamasta sivistyksellisten perusoikeuksien toteutumiseen, kulttuurisen perustan vahvistumiseen sekä hyvinvoinnin, osaamisen ja kilpailukyvyyn lisääntymiseen.

Kuinka tätä sitten mitattaisiin? Kuvittele kuntasi ilman yleistä kirjastoa.

*Kirjastonhoitajat ilahtuvat yleensä erikoisista tehtävistä. He nauttivat päästes-
sään pyydystämään jotakin. Vapaa-ajallaan monet heistä lukevat laadukkaita
dekkareita. Useimmat ovat myös kissaihmiisiä, mitä on jo vaikeampi selittää.*

Karen Joy Fowler: Jane Austen -lukupiiri

Jaana Sopanen

kirjastotoimen johtaja ja maalaiskirjastonhoitaja
Toenperän kirjasto, Joroinen

12 Sähköinen hyvinvointikertomus – kuntien tiedolla johtamisen väline

Hyvinvointikertomus tuottaa tietoa kunnan toiminnan arvioinnin ja päätöksenteon tueksi. Se tekee näkyväksi myös kirjastotoimen kaltaisen pienen toimialan merkityksen kuntalaisten hyvinvoinnin edistäjänä.

Sähköinen hyvinvointikertomus (SHVK) on verkossa toimiva kuntien tiedolla johtamisen työväline. Se tukee hyvinvoinnin näkökulmien kytkemistä kunnan toiminnan ja talouden suunnitteluun, seurantaan ja arviointiin erityisesti strategisella tasolla.

Työväline ohjaa kunnan johdon toteuttamaa hyvinvointikertomuksen valmisteluprosessia. Sähköinen hyvinvointikertomus jakaantuu päättyvän valtuustokauden tai vuoden arviointiin, tulevan valtuustokauden tai vuoden suunnitteluun sekä kunnanvaltuuston käsittelyyn ja hyväksymiseen.

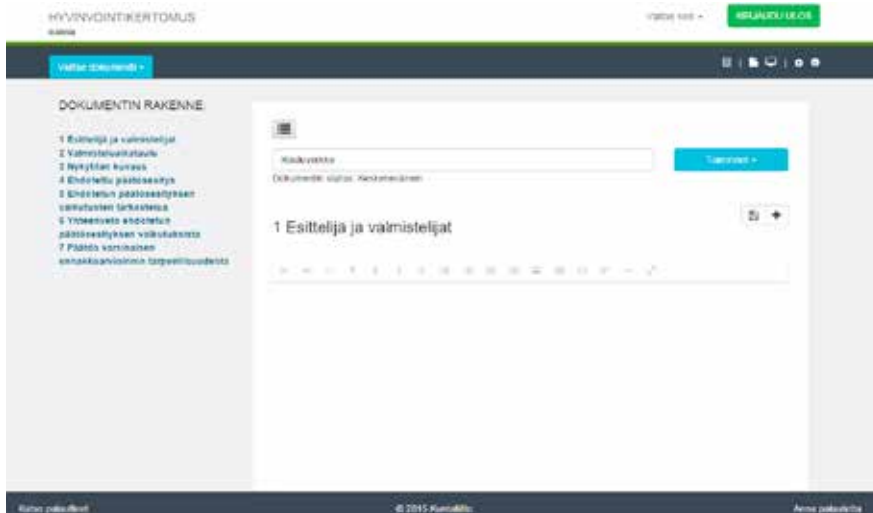
Sähköinen hyvinvointikertomus on kehitetty vuosina 2009–2014 Terveempi Pohjois-Suomi 2 (TerPS2) -hankkeessa Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehitysohjelman (KASTE) rahoituksella. Työväline tukee terveydenhuoltolain (1326/2010) toimeenpanoa. Laki velvoittaa kuntia valmistelemaan kerran valtuustokaudessa laajemman hyvinvointikertomuksen. Kunnanvaltuustolle tulee raportoida kuntalaisten hyvinvoinnin tilasta vuosittain.

Työvälineen omistajuus siirtyi marraskuussa 2014 Suomen Kuntaliitolle. Mukana kumppanina on Kuntaliitto Konserniin kuuluva Finnish Consulting Group (FCG). Työväline on parhaillaan uudistumassa, ja uusi versio avautuu kuntien käyttöön loppuvuodesta 2015.

Uusi sähköinen hyvinvointikertomus mahdollistaa suurten tietomassojen yhdistelyn. Siihen on yhdistelty kaikki keskeiset kuntakohtaisesti saatavissa olevat indikaattorit, joita kerätään kansallisesti. Lisäksi kunnalla on mahdollisuus itse lisätä indikaattoreita, joiden avulla voi arvioida asetettuja hyvinvointitavoitteita. Uusi versio mahdollistaa myös hyvinvointitiedon visualisoinnin erilaisten kuvaajien ja vertailukuvioiden avulla.

Kirjastojen osalta kunta voi lisätä tietokantaan muun muassa seuraavia indikaattoreita: tiedot hankinnoista, lainaajista, fyysisistä käynneistä/asukas, verkkokäynneistä/asukas sekä kirjaston nettokäyttökustannuksista/asukas. Näiden indikaattoritietojen sekä sanallisen kuvauksen kautta voidaan päätöksentekoon

välittää myös kirjastoihin liittyvää tietoa. Tiedon kautta voidaan arvioida kunnan onnistumista hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä ja tavoitteiden saavuttamisessa. Myös oman kunnan vertailu toisiin kuntiin on mahdollista.

Kuva 1. Testiympäristössä olevan Sähköisen hyvinvointikertomuksen aloitussivun näkymä.

Kuva 2. Testiympäristössä olevan Sähköisen hyvinvointikertomuksen indikaattorinäkymä.

Kirjastotoimi näkyväksi päätöksentekijöille – mitä pieni toimiala hyötyy?

Kunnassa kaikki hallinnonalat kantavat vastuuta kuntalaisten hyvinvoinnin edistämisestä. Hyvinvoinnin edistämisen haasteet on tärkeä huomioida tasa-vertaisina taloudellisten haasteiden rinnalla. Hyvinvointitiedolla johtaminen nähdään strategisen kuntajohtamisen keskeisenä tekijänä. Hyvinvoinnin näkökulmaa toteutetaan kunnan strategisessa johtamisessa ja kuntastrategian toimeenpanossa. Uuden kuntalain (410/2015) mukaan kunnassa on oltava kuntastrategia, jossa valtuusto päättää kunnan toiminnan ja talouden pitkän aikavälin tavoitteista. Kuntastrategian laadinnassa tulee ottaa huomioon eri näkökulmia, kuten kunnan asukkaiden hyvinvoinnin edistäminen (39§). Kuntalainen ja kuntalaisen hyvinvoinnin huomioiminen yhdistyy tulevaisuudessa täten kiinteäksi osaksi kuntien perustoimintaa.

Kuntalaki velvoittaa kuntia myös arvioimaan palveluja. Tällöin tarkoitetaan valtuuston asettamien toiminnallisten ja taloudellisten tavoitteiden toteutumisen arviointia sekä muuta välitöntä ja valtuuston päätöksenteon kannalta tarpeellista arviointia. Kirjastolain mukaan ”kunnan tulee arvioida järjestämäänsä kirjasto- ja tietopalvelua. Arvioinnin tarkoituksena on parantaa kirjasto- ja tietopalvelujen saatavuutta ja tukea niiden kehittämistä”. Tässä työssä sähköinen hyvinvointikertomus indikaattorisältöineen voi toimia erinomaisena tukena.

Kunnissa toimii poikkihallinnollisia hyvinvoinnin kokonaiskoordinaatioita vastaavia ryhmiä. Niin sanottuna hyvinvointiryhmänä toimii joko kunnan johtoryhmä, laajennettu johtoryhmä tai erillinen ryhmä, jossa on yleensä vähintään yksi johtoryhmän jäsen. Useimmissa kunnissa ryhmän puheenjohtajana toimii kunnanjohtaja tai jonkin toimialan johtaja. Ryhmä valmistele yhteistyössä valtuustolle hyvinvointikertomuksen ja raportoi vuosittain siinä asetettujen toimenpiteiden onnistumista.

Valmisteluun ja raportointiin osallistuu laajassa yhteistyössä kuntien eri vi-
ranhaltijat. Täten valmisteluprosessin aikana voidaan yhdistää monipuolisesti kuntalaisten hyvinvointiin liittyviä näkökulmia ja tietoja. Näiden pohjalta voidaan myös suunnitella ja toteuttaa yhteistyössä uusia toimintamalleja ja resursoida niitä yhdessä esimerkiksi kulttuurin, opetuksen ja liikuntatoimen välillä väestöryhmittäin. Koulun ja kirjaston yhteistyönä voidaan esimerkiksi toteuttaa videotrailereita monilukutaidon tukemiseksi tai kirjavinkkausta lukemisen tukemiseksi.

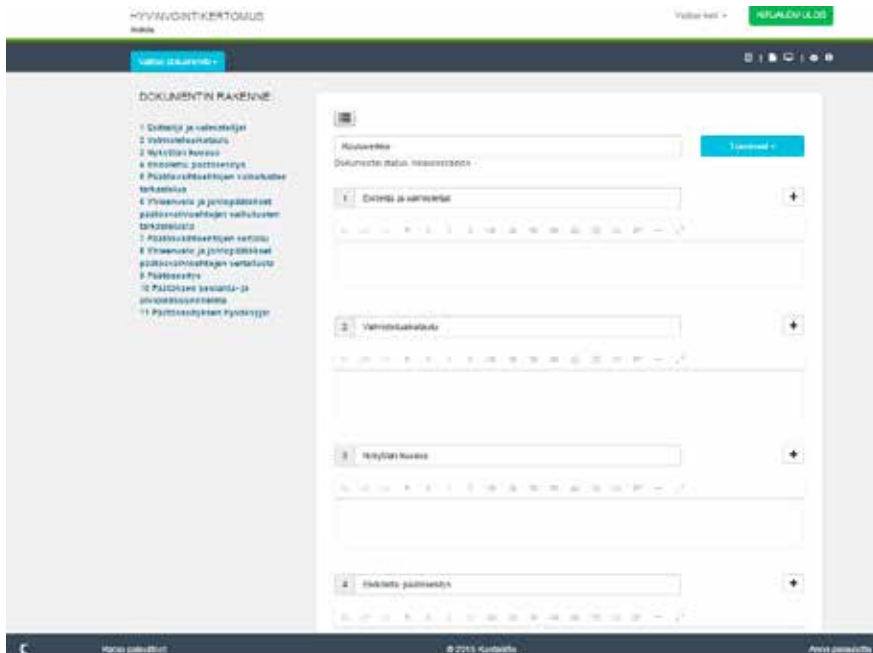
Sähköisen hyvinvointikertomuksen valmistelu on kokonaisuudessaan hyvä ajoittaa kuntien toiminnan ja talouden suunnittelun vuosikellon rytmiin. Valmisteluprosessi etenee tyypillisesti siten, että valtuuston hyväksynnän jälkeen hyvinvoinnin edistämisen suunnitelma kytketään osaksi kunnan muuta toimintaa, kuten kuntastrategian ja kunnan toiminnan ja talouden suunnittelua. Kertomukseen kirjatut toimenpiteet lisätään myös toimialojen käyttö-

suunnitelmiin ja muihin käytännön toimintaa ohjaaviin asiakirjoihin kuten kirjaston omaan vuosisuunnitelmaan tai talousarviotavoitteisiin.

Ennakoarviointi viisaiden päätösten pohjana

Sähköisen hyvinvointikertomuksen käyttöliittymän uutena osana valmistuu työväline, jolla voi arvioida päätösten vaikutuksia ennakkoon. Tämä pohjautuu Kuntaliiton vuonna 2011 antamaan suositukseen (8/80/2011). Kunnallishallinnossa tehtävät päätökset ovat useimmiten mittavia ja laajoja, ja ne vaikuttavat syvästi kuntalaisiin ja kunnan talouteen. Siksi päättäjien tulee voida arvioida eri päätösvaihtoehtojen vaikutuksia kokonaisvaltaisesti ja pitkällä aikajänteellä. Mukaan päätöksentekoon tarvitaan useita erilaisia päätösvaihtoehtoja, joista poliitikot voivat valita kuntalaisten näkökulmasta parhaan. Päätösesitysten läpinäkyvyys ja avoimuus edellyttävät vaihtoehtoisia päätösesityksiä ja arvioita, miten nämä erilaiset päätökset vaikuttavat kuntaan ja kuntalaisten elämään.

Päätöksiä valmisteltaessa ja tehtäessä on hyvä ottaa huomioon, miten ne vaikuttavat kuntalaisiin, ympäristöön, organisaatioon ja henkilöstöön sekä talouteen. Uuden työvälineen avulla päätösten vaikutuksia voidaan tarkastella indikaattoritietoa hyödyntäen ja saada päätösten tueksi vaivatta myös mittaritietoa. Ennakoarviointia voidaan käyttää menetelmänä myös kirjastotoimen osalta monipuolisesti erilaisissa merkittäviä päätöksiä valmisteltaessa.

Kuva 3. Päätösten vaikutusten ennakoarvioinnin työvälineen aloitusnäkyvä.

Näkökuva: Kuntalainen

Vaikutuskohde	Lyhyen aikavälin vaikutus	Pitkän aikavälin vaikutus	Kuvas	Indikaattorit
Terveys ja hyvinvointi				0
Työllisyys				0
Vähenemättäisyys				0
Palveluksen taso				0
Turvallisuus				0

Näkökohdat ja kommentit

Kuva 4. Testiympäristössä olevan vaikuttavuuden ennakoarviointi (EVA) -työvälineen näkymää.

Lopuksi

Kuntaliitossa sähköisen hyvinvointikertomuksen kehittämistyötä on jatkettu uuden kuntalain hengessä, jossa kertomus kytketään kuntastrategiaan. Se antaa viittekehyyksensä sille, miten kuntastrategiaa rakennetaan hyvinvointitiedon pohjalta. Lisäksi työvälinettä kehitetään tukemaan kuntia tietoon perustuvassa kuntajohtamisessa. Tavoitteena on, että kuntien roolin muuttuessa sähköinen hyvinvointikertomus toimisi vahvana hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työvälineenä kunnille.

Maria Salenius

erityisasiantuntija, Kuntaliitto

Anne Sormunen

johtava konsultti, FCG Finnish Consulting Group

Lähteet

Kuntalaki 410/2015

Terveydenhuoltolaki 1326/2010

Sundquist, Salme & Leena Oulasvirta (toim.) 2011. Vaikutusten ennakoarviointi kunnallisessa päätöksenteossa. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

13 Peruspalvelujen arvioinnista työkalu kirjastojen kehittämiseen

Miten tarkoituksenmukainen on kirjastojen henkilöstörakenne? Miten kirjastojen saavutettavuus on taattu? Muun muassa näitä asioita on selvitetty aluehallintovirastojen vastuulla olevan PPA:n eli peruspalvelujen arvioinnin avulla. Tässä artikkelissa kuvaamme peruspalvelujen arvioinnin lähtökohtia, kirjastotoimen arviointikohteita ja pohdiskelemme, ovatko asiat arvioinnin vaikutuksesta muuttuneet.

Aikoinaan lääninhallitusten toimintaan kuulunut tarkastustoiminta lakkautettiin asetuksen muutoksella vuonna 1988. Arviointi tuli lääninhallituksille lakisääteiseksi tehtäväksi vuonna 2000. Lääninhallituslain 348/2000 2 § 2 momentin mukaan lääninhallitus arvioi asianomaisen ministeriön ohjauksessa alueellisesti toimialansa peruspalveluja. Peruspalveluiksi määriteltiin palvelut, jotka pääasiassa koskevat suurta määrää ihmisiä ja vaikuttavat kansalaisten jokapäiväiseen elämään ja joiden puuttuminen aiheuttaa merkittäviä ongelmia.

Lakia säädettäessä valiokunnan lausunnossa korostettiin, että arviointi painottuu kuntien tuottamiin palveluihin, koska kunnat huolehtivat käytännössä kansalaisten kannalta tärkeimpien peruspalvelujen järjestämisestä. Lainmuutos ei kuitenkaan synnyttä lääninhallituksille minkäänlaista kuntiin kohdistuvaa valvontaoikeutta. Lääninhallituksilla ei myöskään ole ehdotetun lain nojalla tietojensaantioikeutta kunnilta eikä muiltakaan peruspalvelujen järjestäjiltä. Säädettävä laki ei muutoinkaan synnytä kunnille velvollisuutta ryhtyä mihinkään toimenpiteisiin eikä myöskään velvoita kuntia taloudellisiin lisäpanostuksiin.

Valiokunta näki kuitenkin peruspalvelujen arviointimenettelyn kuntien kannalta mahdollisuutena, joka kuntien kannattaa hyödyntää. Tarkoitushan oli, että saatava tieto palvelee yksittäisiä kuntia, koko kuntakenttää ja yhteiskuntaa laajemminkin. Valtio ei voi välttää osavastuutaan siitä, että kunnat kykenevät järjestämään peruspalvelut saatavuudeltaan ja laadultaan yhdenvertaisina. Valtio on näin osavastuussa myös kuntien taloudellisista edellytyksistä turvata peruspalvelut. Tuolloin katsottiin, että arviointimenettely antaa kunnille mahdollisuuden perustella entistä paremmin tarpeitaan valtiota kohtaan. Valiokunta totesi myös, että tuottamalla tietoa arvioinnilla peruspalvelujen alueellisesta saatavuudesta ja laadusta kannustetaan palvelujen järjestäjiä itse

huolehtimaan palvelujen laadusta ja riittävydestä sekä samalla vähennetään tarvetta normiohjaukseen.

Saatavuus, laadukkuus, taloudellisuus ja vaikuttavuus

Alusta lähtien peruspalvelujen arvioinnin kriteerejä ovat palvelujen saatavuus, laadukkuus, taloudellisuus ja vaikuttavuus. Näiden kriteerien sisältöä tarkennettiin asianomaisten ministeriöiden ja lääninhallitusten välisissä keskusteluissa. Arviointi perustui lähtökohtaisesti olemassa olevaan tilastotietoon ja käytettävissä muuten olevaan aineistoon. Tietojen kerääminen kunnilta perustui kuntien vapaaehtoisuuteen.

Lainsäädäntö antoi lääninhallitusten arviointitoiminnalle legitimitetin. Arviointityötä ohjattiin ministeriöiden ja lääninhallitusten välillä tehdyillä tulossopimuksilla, joissa määriteltiin arviointikohteet. Ohjaukseen osallistui myös Kunnallistalouden ja hallinnon neuvottelukunta (KUTHANEK), joka vuosittain hyväksyi arviointisuunnitelman. Vuosittain ilmestyivät Lääninhallitusten keskeiset arviot peruspalveluiden tilasta (valtakunnallinen raportti) ja alueelliset raportit.

Kun lääninhallitukset lakkautettiin, peruspalvelujen arviointitehtävä siirtyi aluehallintovirastoille (avi). Kirjastotoimen arviointi tehtiin vuosina 2010–2013 aluehallintovirastojen tilauksesta elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksessa (ELY-keskus). Raportointi tapahtui avien kautta. Vuoden 2014 alusta kirjasto-, liikunta- ja nuorisotoimen tehtävät siirrettiin ELY-keskuksista aluehallintovirastoihin. Pohjois-Suomen aluehallintoviraston erikoistumistehtävänä on peruspalvelujen arviointi.

Peruspalvelujen arvioinnin kehittämistä on mietitty useaan otteeseen. Valtiovarainministeriö asetti sitä varten työryhmän 2010. Työryhmän raportissa pohdittiin peruspalvelujen arviointia tietojohtamisen näkökulmasta muuttuneessa tilanteessa; aluehallinto oli juuri pantu uusiksi. Tilanne oli työryhmän mukaan haastava, kun useat eri tahot keräävät tietoa peruspalvelujen tilasta. Näitä ovat muun muassa ministeriöt, Terveystieteiden tutkimuskeskus, Tilastokeskus, Suomen ympäristökeskus, Valvira, Evira ja eräät muut keskushallinnon virastot sekä aluehallintovirastot. Peruspalveluihin liittyvää tietoa sisältävät myös maakunnan liittojen ja ELY-keskusten tilasto- ja ennakointiportaalit.

Työryhmän mukaan arvioinnin vaikuttavuus vaihteli eri hallinnonaloilla voimakkaasti. Arvioinnille tuli sen mielestä jatkossa löytää selvempi rooli ministeriöiden ja aluehallinnon omien tietotarpeiden täyttämiseksi. Arviointia tulee pystyä hyödyntämään nykyistä paremmin myös aluehallintovirastojen ja elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten omassa perustehtävässä ja toiminnassa, ja sen on tuettava strategisen tulossopimuksen vaikuttavuustavoitteiden saavuttamista. Keskushallinnon näkökulmasta arviointi on strategisen tason kehittämisen työkalu. Kuntasektorin tarpeiden kannalta on keskeistä, että

arviointi palvelee sen tietotarpeita, suunnittelua ja päätöksentekoa. Yksittäisen kansalaisen kannalta sen on tyydytettävä yleistä tiedontarvetta. Arvioinnin kautta on mahdollista muodostaa riittävän tarkka alueellinen kuva virastojen toiminnan kannalta keskeisten asioiden tilasta ja esiintymisestä. Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden lisäämiseksi on luotava toimiva yhteistyö maakunnan liittojen kanssa alueellisessa kehittämiskontekstissa.

Arvioinnin vaikuttavuutta olisi työryhmämuistion mukaan arvioitava niin, että ensinnäkin tuloksista tiedottamista alueilla tehostettaisiin ja toiseksi toimenpide-esitysten toteutumisen seuranta aloitettaisiin. Arviointityön toimivuuden parantamiseksi olisi kiinnitettävä huomiota arviointikohteiden riittävään laaja-alaisuuteen ja monipuolisuuteen sekä arviointitiedon yhdenmukaisuuteen, tiedon sisällölliseen ja alueelliseen vertailtavuuteen. Tältä pohjalta on mahdollista muodostaa selkeä ja realistinen alueellinen tilannekuva peruspalvelujen tilasta Suomessa. Työryhmä näki, että valtakunnallinen raportti palvelee ennen muuta keskushallinnon tarpeita ja sillä on kiinteä yhteys keskushallinnon suunnittelusykliin; alueelliset raportit ovat pääasiassa avien ja ELY-keskusten perustehtävää ja alueellisia tarpeita palveleva väline.

Kirjastotoimen arvioinnit

Kirjastotoimen arviointikohteina ovat olleet keskeiset kirjastopalvelujen elementit: palveluverkosto, tarjolla olevat aineistot, henkilöstötilanne ja tilat. On arvioitu myös kulloinkin ajankohtaisia teemoja kuten verkko- ja mobiilipalvelujen saatavuutta, e-aineistojen saatavuutta tai maakuntakirjastotoimintaa. Arviointityön ovat tehneet kirjastotoimesta vastaavat tarkastajat yhteistyössä, ja kukin alue on vastannut vuorollaan valtakunnalliset arvioinnin vetämisestä.

Tietolähteinä arvioinneissa ovat olleet kirjastotilastot ja kyselyjen tuottama data. Arviointi lähtee arviointiasetelman, tavoitetason ja indikaattoreiden laadinnasta. Kyselyn ja muun datan perusteella tuotetaan arviointiraportti, jossa havainnot tiivistetään johtopäätöksiksi. Kuhunkin johtopäätökseen esitetään tilannetta korjaava toimenpide-ehdotus. Valtakunnallinen raportti laaditaan nykyisin ensin ja tarkentavat alueelliset raportit sen jälkeen. Mitään systematiikkaa, jolla ehdotettujen toimenpiteiden toteutumista arvioitaisiin, ei ole. Arviointikohteiden kierrolla, missä sama arviointikohde toistuu tietyin väliajoin, on pyritty kokoamaan vertailu- ja trenditietoa.

Kirjastotoimen arviointikohteet

Tarkastelemme tässä vuosina 2006–2013 tehdyissä arvioinneissa esitettyjen toimenpide-ehdotusten toteutumista. Arviointeja ei ole tehty joka vuosi. Arviointien kohde, johtopäätökset tiivistetyksi ja esitetyt kehittämisehdotukset ovat taulukossa Kirjastotoimen peruspalvelujen arviointikohteet vuosina 2006–2013.

Kirjastotoimen henkilöstöressurssien määrän ja laadun kehitystä on arvioitu viimeksi vuosina 2006 ja 2013. Vuoden 2006 arvioinnissa kunnille/kirjastoille suunnatut toimenpide-ehdotukset (riittävät henkilöstö- ja johtamisressussit, seutukirjastot, henkilöstösuunnittelu, osaamiskartoitukset, täydennyskoulutukset) eivät ole merkittävästi mainittujen asioiden kehitykseen vaikuttaneet. Sen sijaan opetus- ja kulttuuriministeriölle (OKM) suunnatut toimenpidesitykset (hankerahoitus yhteistyöhön ja täydennyskoulutuksen rahoitus) ovat toteutuneet.

Lisäksi OKM lisäsi yleisten kirjastojen tilastotietokantaan seurattavaksi indikaattoriksi kirjastohenkilöstön täydennyskoulutuspäivien määrän, jota alettiin seurata vuodesta 2008 lähtien. Tämä luonnollisesti vaikutti täydennyskoulutuspäivien seurantaan. Vuoden 2006 peruspalveluarvioinnista käynnistyi myös pätevyyskoskeva kirjastoasetuksen muutos (4§), joka tuli voimaan 1.1.2010. Asetuksessa määriteltiin, että vähintään 70 prosentilla henkilöstöstä tulee olla kirjastoalan koulutus ja 45 prosentilla henkilöstöstä tulee olla kirjastoalan korkeakoulutason koulutus. Vuoden 2014 tilastojen mukaan korkeakoulutettujen osuus on vuodesta 2010 kasvanut kolmea maakuntaa lukuun ottamatta kaikissa maakunnissa. Korkeakoulutettujen osuus täytti asetuksen vaatimuksen viidessä maakunnassa vuonna 2014. Kirjastoammatillisten osuus ylitti 70 prosenttia kaikissa maakunnissa vuonna 2014.

Kirjastopalvelujen saavutettavuutta on arvioitu vuonna 2007, ja kohteesta on tulossa uusi arviointi 2016. Tilanteen kehittymisestä on saatavissa tietoja tilastotietokannasta ja avien vuosittaisista katsauksista. Toimenpide-ehdotuksen mukaisesti opetusministeriö laati 2010 Yleisten kirjastojen laatusuosituksen, joka korvasi aiemman Kirjastopoliittisen ohjelman. Laatusuositusta käytetään arvioinnin apuvälineenä. Muun muassa saatavuuden arviointiin on etäisyyden lisäksi otettu käyttöön muitakin mittareita. Toimenpide-ehdotuksissa korostettiin yhteistyötä. Kunnille kehittämistieksi ehdotettu kuntarajat ylittävä kirjastoyhteistyö on edennyt kirjastokimpoissa. Hallinnollisiin ratkaisuihin kuten seutukirjastoon tai yhteisiin kirjastolaitoksiin on päädytty harvemmin. Kirjastoautopalvelut on monessa kunnassa lakkautettu esimerkiksi henkilöstön eläköitymisen jälkeen. Harvaanasuttujen alueiden kirjastopalvelutarjonta on heikentynyt, kun kirjastoautojen määrä on jatkuvasti pienentynyt. Autopalvelujen jatkamista seudullisena yhteistyönä ei ole lakkauttamisratkaisuihin aina otettu vaihtoehdoksi. Aineistojen saatavuutta kunnat ovat parantaneet seutulainoilla ja seutukuljetuksilla.

Kirjastotiloja on arvioitu kerran, vuonna 2009. Kehittäviksi toimenpiteiksi esitettiin tilojen ennakkoluulotonta uudelleenjärjestelyä. Arvioinnin jälkeen on kirjastojen hankerekisterin mukaan toteutettu vajaat 40 tilasuunniteluun liittyvää hanketta. Lisäksi osa kunnista on muokannut tiloja kokonaan omalla kustannuksella. Harmittavan monessa kunnassa tilojen monikäyttöön ottamisen sijaan on liputettu linjaa ”seinistä ei makseta”. Valtionavustukset

Kuvakirjalaatikoita Seinäjoen Apila-kirjastosta.

kirjastojen perustamishankkeisiin on poistettu, ja jää nähtäväksi, mikä vaikutus sillä on tilojen ajanmukaisena pysymiseen. Tietoisuus tilakustannuksista ja tilakustannusten vertailukelpoisuus on parantunut, kun tieto lisättiin tilastotietokantaan 2010. Valmius- ja pelastussuunnitelmien tilanteesta ei aveilla ole ajantasaista tietoa. Aukioloaikoja kirjastot ovat parantaneet omatoimikirjastoja perustamalla. Vuoden 2015 alussa palvelu oli käytössä yli 20 kunnassa ja uusia hankkeita on koko ajan vireillä.

Vuoden 2010 peruspalveluarvioinnin kohteena oli maakuntakirjastotoiminta osana kirjastotoimen kehittämistä. Toimenpide-ehdotukset ovat johtaneet valtakunnallisiin toimenpiteisiin. OKM on aloittanut kirjastolain kokonaisuudistuksen sekä teettänyt selvityksen tarkoituksenmukaisesta alueellisesta kirjastotoiminnasta. Lisäksi OKM ja aluehallinto ovat laatineet maakuntakirjastoille Hyvän maakuntakirjaston laatuksivauksen. Itse maakuntakirjastojen toiminnan muutoksista ei ole olemassa seurantatietoa.

Kirjastojen verkkoaineistojen hankintaa ja käyttöä arvioitiin vuoden 2011 arvioinnissa, ja tuloksia verrattiin aiempaan vuonna 2004 tehtyyn arviointiin. Arvioinnin tuloksissa todettiin, että e-aineistojen tarjonnan osalta tilanne oli jopa heikentynyt vuoden 2004 arviointiin nähden. E-aineistojen hankinta ja

tarjonta vaihtelivat kunnittain ja maakunnittain, ja edelleen oli kirjastoja, jotka eivät tarjonneet asiakkailleen pääsyä mihinkään maksullisiin verkkoaineistoihin. E-aineistojen käyttö oli vähäistä, ja monissa kirjastoissa todettiin, että kysyntä ja tarjonta e-aineistojen osalta eivät kohtaa.

E-aineistojen käytön edistämishankkeita on viimeisten vuosien aikana toteutettu useita, ja näiden osana on ollut myös tekniikan haltuunotto ja tietoyhteiskuntataitojen edistäminen. Vaikka yksittäisissä hankkeissa tavoitteena on ollut tietoyhteiskuntataitojen edistäminen, ei kirjastojen roolia tietoyhteiskuntapalvelujen tarjoajana ole kokonaisuudessaan selvennetty. Kansallisissa hankkeissa on muun muassa kehitetty yhteinen e-kirjasto ja edistetty kurssikirjojen saatavuutta e-kirjoina. E-kirjojen saatavuus on kuitenkin edelleen heikohko ja vaihteleva eri kirjastoissa. Myös e-lehtivalikoimat ovat kirjastoissa erilaiset. E-aineistojen käytön seuranta on kehitetty ottamalla se osaksi tilastotietokantaa vuodesta 2014 alkaen. Kaikkien e-aineistojen käytön tilastointiin ei ole pystytty vaikuttamaan.

Kirjastolain uudistamisessa yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi on asetettu kirjastojen roolin tarkentaminen demokratiakehityksen vahvistajana. Digitalisointikehityksen myötä kirjastojen toimintaympäristö on muuttunut niin, että nähdään tarpeelliseksi turvata sähköisten aineistojen saatavuus, tietojen yhdisteltävyys sekä palvelujen ja järjestelmien yhteensopivuus.

Tulosten vaikuttavuuden arviointi

Kirjastotoimen peruspalvelujen arvioinnilla on tähdätty kirjastopolitiikan toteutumiseen kuntatasolla. Tavoitteena ovat olleet hyvät ja laadukkaat kirjastopalvelut kansalaisille eri puolilla maata yhdenvertaisesti: se, että kansalaisilla on yhtäläiset mahdollisuudet toteuttaa sivistyksellisiä perusoikeuksiaan. Peruspalvelujen arviointi on ollut tiedolla ohjaamista.

Tavoitteena on myös ollut, että kunnat voivat käyttää arvioinnin tuloksia itsearvioinnin apuna ja että arviointitietoa käytetään kuntatason päätöksenteossa.

Peruspalvelujen arvioinnin vaikuttavuuden arviointia vaikeuttaa, että elämme monien muuttujien maailmassa. On vaikeaa tietää, mikä lopulta johti johonkin päätökseen tai toimenpiteeseen.

Tiivistäen peruspalveluarviointien vaikuttavuus toteutuu

- hallinnon ja päätöksenteon tietopohjana kunnissa, alue- ja keskushallinnossa
- tiedolla johtamisen työkaluina
- informaatio-ohjauksen sisältönä
- politiikkalinjauksina
- kuntatason kirjastostrategisina linjauksina

- hankeavustusten kohdentamislinjauksina
- kirjastojen toteuttamina kehittämishankkeina ja niistä vakiintuneina, parantuneina palveluina.

Kansalaisten palveluihin vaikuttavuus ulottuu kirjastotoimen kuntapäätösten kautta. Vaikka laadullisen muutoksen mittaaminen on vaikeaa, arviointitulokset ovat merkityksellisiä. Ne antavat kuntatasolle mahdollisuuden peilata oman kirjaston tilannetta muihin. Silloin arviointi voi vahvistaa haluttua kehitystä. Sitä vartenhan asioita arvioidaan, että nähdään nykytilanne ja voidaan asettaa kehittämistavoitteita. Vaikutusta arvioinnin tuloksilla on, jos kirjastotoimen johtajan näkemys jostain asiasta vahvistuu tai muuttuu, hän johtaa kehitystä uuteen suuntaan ja haluttu kehitys muuttuu kansalaisille tarjottavaksi palveluksi.

Tulevaisuuden näkymiä

Vuoden 2015 elokuussa esitettiin uusi suunnitelma peruspalvelujen arvioinnin kehittamisestä. Selvää on jo nyt, että jatkossa peruspalvelujen arviointitietoa ja paikkatietoa yhdistetään. Arviointiraportit tuotetaan Patio-järjestelmässä, jonka toivotaan tulevaisuudessa taipuvan siihen, että laadullisia tuloksia voidaan verrata esimerkiksi kuntatason ennustettuihin ikärakennemuutoksiin. Suunnitelmissa on myös ottaa loppukäyttäjärviinnit mukaan. Jatkossa siis kuntalaisilta voitaisiin kysyä, mitä mieltä he palveluista ovat. Arviointikohteiden valintaa kehittämällä on tarkoitus kehittää vaikuttavuutta. Saatavuuden ja saavutettavuuden rinnalle tulisi muitakin näkökulmia ja erilaisia ad hoc -tyypisiä arviointeja ja selvityksiä.

Eeva Hiltunen, Satu Ihanamäki ja Marjariitta Viiri

Kirjoittajat toimivat kirjastotoimen ylitarkastajina Itä-Suomen, Lapin ja Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirastoissa.

14 Seutukirjasto tuo säästöjä ja vaikuttavuutta

Joensuun seudun kirjastojen toiminta tehostui muun muassa yhteisellä hankinta- ja kuljetuspolitiikalla, maksuttomalla varauskäytännöllä ja henkilökunnan työkierrolla ja koulutuksella.

Joensuun seutukirjaston eli Vaara-kirjastojen perustamista edelsi pitkällinen valmistelu, jonka aikana käytiin tiukkaa keskustelua mahdollisen tulevan seutukirjaston toiminnan arvoista, tavoitteista ja mahdollisista riskeistä. Vuonna 2004 silloiset Joensuun seudun kirjastojen johtajat näkivät visiokseen yhteisen, yhteisesti sovittuja arvoja noudattavan, itsenäisten kirjastojen yhteenliittymän vuoteen 2008 mennessä. Varsinaisen seutukirjastosopimuksen perusteluosaan määriteltiin kymmenen seikkaa, joissa nähtiin mahdolliseksi saavuttaa toiminnallisia ja taloudellisia etuja.

Keskeisin tavoite oli mahdollistaa asiakkaiden tasavertainen asema riippumatta siitä, minkä kunnan alueella asui. Perusajatuksemme oli, että asiakkaan ei tarvitse tietää, mistä kirjastosta ja millä periaatteilla hän haluamansa teoksen löytää ja saa käyttöönsä. Riittää kun tietää, mitä haluaa ja mistä haluaa varauksensa hakea. Tätä tavoitetta kohti pyrittiin niin yhteisillä käytösäännöillä ja maksuilla kuin erilaisilla sisäisillä toimintaohjeilla. Nyt tänä päivänä sama keskustelu on siirtynyt maakunnan tasolle maakunnallisen kirjastojärjestelmäyhteistyön myötä, ja haasteena on saada useat kunnat tekemään samansuuntaiset päätökset maksuista ja käytösäännöistä. Tähän mennessä tässä tavoitteessa ei ole täysin onnistuttu.

Yhteiset tavoitteet käytäntöön

Yhteinen hankintapolitiikka ja kaikkien toimipisteiden väliset säännölliset kuljetukset nähtiin mahdollisena keinona hankkia alueen asukkaille riittävä aineistokokoelma aiempaa taloudellisemmin. Kymmenen vuoden kuluttua on nähtävissä, että yhteisellä kokoelmapolitiikalla ja kuljetuksilla aineistot on saatu tehokkaasti asiakkaiden saataville. Lisää tehoja järjestelmään saatiin vuonna 2012 poistamalla varausmaksut. Aineistomääräraha oli 7,39 €/asukas vuonna 2007 ja vuonna 2014 enää 5,78 €/asukas – vähennys on ollut viidenneksen luokkaa. Samassa ajassa lainaus on laskenut 23,19:sta 20,02:een (lainaa/asukas) eli 14 prosenttia. Näin ollen lainausmäärät eivät ole suoraan seuranneet aineistomäärärahojen huimaa laskua, vaan asiakkaita on pystytty palvelemaan

Kirjastovirkailija Suvi Katves Enon kirjastosta ottaa vastaan kirjoja. Vaara-kirjastoissa aineistoa voi palauttaa mihin tahansa kirjastoon riippumatta siitä, mistä se on lainattu.

kokoelmia tehokkaasti kierrättämällä. Seutukirjaston kokoelmapolitiikan mukaan erityisesti kalliita ja harvemmin kysytyjä aineistoja on hankittu vain pääkirjastolle, mistä se on kuljetusten ja ilmaisten varausten kautta ollut kaikkien kysyjien saatavilla tasa-arvoisesti.

Kokoelmiin liittyi myös kolmas tavoite eli varastoinnin keskittäminen. Tämä tavoite on vaatinut kaikkein eniten aikaa ja riuskaa työtä. Seudun kirjastojen kokoelmat ovat olleet huomattavan isoja, ja samaan aikaan usean kunnan asukasluku on laskenut, joten välillä kirjastoissa on ollut ilmassa turhautumistakin. Vaikka niteitä on yritetty poistaa, niiden määrä asukasta kohden ei vain ole lähtenyt toivotun nopeasti laskemaan. Kokoelmatyötä on pyritty helpottamaan selkeillä varastointi- ja poistolinjauksilla. Pikkuhiljaa seudun muut kirjastot ovat luopuneet varastokokoelmista ja tiloja on otettu asiakaskäyttöön, kuten kokous- ja satuhuoneiksi.

Kirjastoauto toiminnan kehittäminen oli erityisenä huomionkohteena, ja seutukirjaston perustamista suunniteltaessa auto toiminnasta laadittiin erillinen selvitys. Tavoite oli pitää auto toiminta elinvoimaisena, mutta taloudellisesti tehokkaana. Vuosien saatossa alueen kirjastoautojen määrä on vähentynyt kuudesta kolmeen, mutta samalla kuljettajien määrä on vähentynyt vain kahdella. Joensuun seudulla auto toiminnalle on asettanut erityisen haasteen maaseutualueen asukasluvun väheneminen ja sitä myöten myös kouluverkon harveneminen. Yhdessäkään seutukirjaston kunnassa ei ole tarvinnut käydä keskustelua auto toiminnan lakkauttamisesta. Tehostamistoimet on tehty kirjastolähtöisesti, ja reitistö on saatu pidettyä riittävän kattavana.

Kirjastonjohtajat asettivat suuria toiveita erityisesti henkilöstöön liittyviin tavoitteisiin. Toiveena oli mahdollistaa henkilökunnalle ammatillinen erikoistuminen ja tarjota ammatillista tukea ja koulutusta pienempien toimipisteiden

henkilökunnalle. Erikoistumismahdollisuuksia on tarjottu ja niihin on tartuttu ilahduttavan hyvin.

Työkierron suosiota ei osattu aavistaa. Nykyään lähes jokaista vapautuvaa tointa tarjotaan ensin omalle henkilökunnalle. Jos kiinnostunutta ei löydy omasta väestä, vasta sitten tehtävä laitetaan ulkoiseen hakuun. Henkilöstö on ollut yllättävän halukasta kehittämään omaa osaamistaan hakeutumalla toiseen toimipisteeseen tai toisiin tehtäviin. Kirjastoala tarjoaa hyvin vähän mahdollisuuksia uralla etenemiseen, ja työkierrolla on pystytty korvaamaan tätä puutetta. Koulutustarjonnan parantaminen ja henkilökunnan osallistumisen mahdollistaminen ei lopulta ollutkaan niin iso asia, vaan alusta alkaen koulutustarjonnan suhteen ryhdyttiin toimimaan maakunnan tasolla. Joitakin vuosia sitten avattiin seutukirjaston työryhmät maakunnallisiksi osana osaamisen kehittämisen toimenpiteitä ja yhteistyön laajentamiseksi.

Jälkikäteen ajateltuna vuosina 2005–2006 kirjastojärjestelmäasiat ohitettiin varsin lyhyesti mainiten vain, että kirjastojärjestelmät ovat monimutkaisia ja että pääkäyttäjyys vaatii suurta ammattitaitoa. Todettiin myös, että järjestelmiin liittyvät sopimukset on taloudellisinta tehdä mahdollisimman isoina kirjastoryhminä. Toteamukset sinänsä ovat oikeita, erityisesti mitä tulee järjestelmien monimutkaisuuteen. Näiden linjausten mukaan on toimittu. Järjestelmäasioiden uudelleenjärjestelyllä on saavutettu säästöjä tavalla, jota ei 2005 osattu edes ajatella.

Rauno Rinkinen palvelee asiakkaita Kontiolahden kirjastoautossa.

Henkilökunnan näkökulma julki

Kirjastonhoitaja Hanna Pitkänen teki 2013 seutukirjaston henkilökunnalle kyselytutkimuksen, jonka tavoitteena oli arvioida vuonna 2007 perustetun seutukirjaston palveluja ja toimintaa henkilökunnan näkökulmasta ja kartoittaa henkilökunnan ajatuksia asiakkaiden saaman palvelun laadusta. Lisäksi haluttiin saada ehdotuksia toiminnan kehittämiseksi. Kokonaisuutena toimintaan oltiin tyytyväisiä: 90 prosenttia vastaajista oli osittain tai täysin samaa mieltä, että yhteistyö kirjastojen välillä sujuu hyvin.

Alkuperäisistä tavoitteista tärkeimpänä konkreettisena etuna pidettiin kyselyn mukaan laajempaa kokoelmaa ja aineistojen sujuvaa liikkuvuutta kirjastojen välillä. Maksuttomien varausten nähtiin lisäävän kokoelmien yhteiskäyttöä. Maksuttomista varauksista kysyttiin erityisesti, koska ne oli otettu käyttöön 2012 ja koska kyselynkin avulla haluttiin kartoittaa perusteita maksuttomuuden jatkamiselle. Kyselyn tulosten perusteella myös henkilökunnan näkökulmasta seutukirjasto on onnistunut kokoelmaan asetetuissa tavoitteissa. Kyselyyn vastanneiden mielestä yhteisen kokoelman ansiosta poistojen tekeminen on helpompaa, joten yhteiset kokoelmapoliittiset linjaukset ovat todellakin auttaneet.

Toisena tärkeänä etuna kyselyyn vastanneet näkivät yhteisen henkilökunnan. Vertaistukea ja osaamista on enemmän aikaisempaan verrattuna. Isomman henkilökuntamäärän ansiosta on pystytty järjestämään enemmän koulutusta. Useimmat työntekijät pääsevät yleensä lähtemään haluamiinsa koulutuksiin, mutta koulutukseen pääsyä vaikeuttaa henkilökunnan vähäinen määrä, erityisesti seudun pienemmissä toimipisteissä. Suurin osa vastaajista koki, että on päässyt työssään erikoistumaan johonkin kirjastotoiminnan erityisalueeseen, mutta samalla kaivattiin osaamisen vielä laajempaa hyödyntämistä. Isompi yhteinen organisaatio on pystynyt tarjoamaan paremmat mahdollisuudet työkiertoon ja sijaisten lainaamiseen toimipisteiden välillä, mutta näitäkin mahdollisuuksia voisi kyselyn perusteella vielä kehittää.

Henkilökunnan mielestä seutukirjasto on kyennyt tarjoamaan asiakkaille laadukkaammat palvelut kuin itsenäiset kirjastot. Kuitenkaan eri puolella seutua asuvien asiakkaiden ei koettu olevan täysin tasavertaisessa asemassa. Henkilökunta on kokenut myös kirjaston saaneen enemmän painoarvoa isompana yksikkönä.

Pitkäsen kyselytutkimuksen mukaan seutukirjaston haittapuolet liittyivät tyypillisiin isojen organisaatioiden vaikeuksiin. Yhteisiä pelisääntöjä tarvitaan aiempaa enemmän, että toiminta olisi yhdenmukaista ja palvelu olisi mahdollisimman tasaveroista eri puolilla. Toisaalta yhdenmukaisuus koettiin joustamattomuudeksi ja sääntöjä saatettiin jättää noudattamatta. Henkilökunnalla oli myös tunne, että työkaverit eivät ole tulleet riittävän tutuiksi ja tieto ei kulje sujuvasti eri yksiköiden välillä.

Kirjaston henkilökunnan arvio toiminnan tuloksellisuudesta tukee kirjaston johdon näkemyksiä onnistumisen paikoista. Kirjaston ja alueen asukkaiden näkökulmasta voidaan sanoa, että seutukirjastoratkaisu on ollut onnistunut ja asetettuihin tavoitteisiin on päästy. Sen sijaan valtakunnallisella tasolla seutukirjastomalli ei ole saanut laajemmin seuraajia, joten sitä kautta toiminnan vaikuttavuus on ollut pääsääntöisesti paikallista. Useammalla alueella tehtiin samoihin aikoihin kuin Joensuussa seutukirjastonselvityksiä, mutta ratkaisuksi tuli joko paikallisen kirjastoyhteistyön laajentaminen ilman hallinnollista yhteistyötä tai monikuntaliitos.

Rebekka Pilppula

Joensuun kulttuuri- ja kirjastopalvelujohtaja

Kirjoittajat

Timo Cantell on Helsingin kaupungin tietokeskuksen johtaja.

Tuula Haavisto on Helsingin kaupunginkirjaston – Yleisten kirjastojen keskuskirjaston johtaja.

Mervi Heikkilä on Seinäjoen kirjastotoimenjohtaja.

Eeva Hiltunen on Itä-Suomen aluehallintoviraston kirjastotoimen ylitarkastaja.

Anna Idström on filosofian tohtori ja Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkija.

Satu Ihanamäki on Lapin aluehallintoviraston kirjastotoimen ylitarkastaja.

Jouni Juntumaa on Helsingin kaupunginkirjaston – Yleisten kirjastojen keskuskirjaston erikoissuunnittelija.

Timo Kietäväinen on Kuntaliiton varatoimitusjohtaja.

Jaani Lahtinen on tutkija ja Gispositio Oy:n perustaja.

Markku Laitinen on Kansalliskirjaston suunnittelija.

Erkki Lounasvuori on Yleisten kirjastojen keskuskirjaston johtava suunnittelija.

Inkeri Näätsaari on yhteiskuntatieteiden maisteri ja entinen Turun kirjastopalvelujohtaja.

Rebekka Pilppula on Joensuun kulttuuri- ja kirjastopalvelujohtaja.

Maria Salenius on Kuntaliiton erityisasiantuntija.

Matti Sarmela on Kirjastot.fi-palvelun ja Yleisten kirjastojen keskuskirjaston johtava suunnittelija.

Jaana Sopanen on Toenperän kirjastotoimenjohtaja.

Anne Sormunen on FCG Finnish Consulting Groupin johtava konsultti.

Kalle Varila on Turun kirjaston palvelupäällikkö.

Marjariitta Viiri on Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintoviraston kirjastotoimen ylitarkastaja.